

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LX
2008

WARSZAWA 2008 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LX

Redaguje zespół / Editorial staff:

mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska,
mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski,
mgr Katarzyna Watemborska, doc. dr hab. Teresa Węgrzynowicz

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka,
Jacek Andrzejowski, Katarzyna Czarnecka, Ulla Lund Hansen, Henriette Lyngstrøm, Tomasz Samojlik

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: malowany puchar szklany
z Zaborowa, pow. warszawski zachodni. Rys. P. Holub

Cover picture: enamel-painted glass beaker
from Zaborów, distr. Warszawa Zachód. Drawn by P. Holub

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2008

© Autorzy, 2008

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 831 32 21–25/110 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl

Cennik wydawnictw, wykaz publikacji i pełen spis zawartości czasopism PMA: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>
Price list, list of PMA publications and contents of PMA periodicals: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25/141,152; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LX

SPIS TREŚCI

Contents

Wojciech Brzeziński, Dzień dzisiejszy i perspektywy Państwowego Muzeum Archeologicznego Present and Future Perspectives of the State Archeological Museum	3
ROZPRAWY	
Maria Krąkowska, Spuścizna Erazma Majewskiego w Pracowni Dokumentacji Naukowej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. W 150. rocznicę urodzin Erazma Majewskiego (1858–1922) The Legacy of Erazm Majewski (1858–1922) in the Documentations Department of the State Archaeological Museum in Warsaw. On His 150 th Birthday Anniversary	9
Marek Florek, Cmentarzyska kultury pucharów lejkowatych na Wyżynie sandomierskiej. Historia i stan badań Cemeteries of the Funnel Beaker Culture (TRB) in Sandomierz Upland. History and State of Research	97
MISCELLANEA	
Dorota Słowińska, Katarzyna Dejrowska, Ulla Lund Hansen, A Roman Painted Glass Beaker from a Przeworsk Culture Cemetery at Zaborów, Western Mazowsze Malowany puchar szklany z cmentarzyska kultury przeworskiej w Zaborowie na zachodnim Mazowszu	125
Jacek Andrzejowski, Andrzej Przychodni, <i>Terra sigillata</i> z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Jartyporach na zachodnim Podlasiu <i>Terra Sigillata</i> from a Wielbark Culture Cemetery at Jartypory, Western Podlasie Region	161
Adam Cieśliński, Dariusz Wyczółkowski, Zapinka gąsienicowa z Tumian, pow. olsztyński. Problem zaniku kultury wielbarskiej nad Łyną A Caterpillar Brooch from Tumiany, distr. Olsztyn. The Decline of the Wielbark Culture on the Łyna River	179
Henriette Lyngstrøm, Technologia produkcji żelaza i wyrób noży żelaznych na terenie Danii od 500 r. przed Chr. do 1000 r. po Chr. Iron Technology and Iron Knives Found in Denmark, 500 BC – AD 1000	189
MATERIAŁY	
Adam Kulesza, Ceramiczne materiały neolityczne ze stanowiska IA w Strzyżowie, pow. hrubieszowski A Neolithic Ceramic Assemblage from Strzyżów, site IA, distr. Hrubieszów	197
Mirosława Andrzejowska, Stanowisko ze schyłku epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza w Dziecinowie, pow. otwocki Late Bronze and Early Iron Age Site at Dziecinów, distr. Otwock	225
Łukasz Maurycy Stanaśzek, Analiza antropologiczna materiału kostnego z cmentarzyska w Dziecinowie, pow. otwocki Anthropological Analysis of Bone from the Cemetery at Dziecinów, distr. Otwock	321

Tomasz P u r o w s k i, Wyniki badań wykopaliskowych osady obronnej w Tarławkach, pow. węgorszewski A Fortified Settlement of West Balt Barrow Culture from the Early Iron Age at Tarławki, distr. Węgorzewo	335
Dariusz K r a s n o d ę b s k i, Marek D u l i n i c z, Tomasz S a m o j l i k, Hanna O l c z a k, Bogumiła J ę d r z e j e w s k a, Cmentarzysko ciałopalne kultury wielbarskiej w uroczysku Wielka Kletna (Białowiecki Park Narodowy, woj. podlaskie) A Cremation Cemetery of the Wielbark Culture in Kletna Range (Białowieża National Park, Podlasie Province)	361
OD REDAKCJI	
Zasady opracowania tekstów do publikacji w „Wiadomościach Archeologicznych”	377
WYKAZ SKRÓTÓW	381

MARIA KRAJEWSKA

SPUŚCIZNA ERAZMA MAJEWSKIEGO W PRACOWNI DOKUMENTACJI
NAUKOWEJ PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO W WARSZAWIE.
W 150. ROCZNICĘ URODZIN ERAZMA MAJEWSKIEGO (1858–1922)

THE LEGACY OF ERAZM MAJEWSKI (1858–1922) IN THE DOCUMENTATIONS DEPARTMENT
OF THE STATE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN WARSAW.
ON HIS 150TH BIRTHDAY ANNIVERSARY

Rola, jaką odegrał Erazm Majewski w życiu naukowym, społecznym i kulturalnym Warszawy w końcu XIX w. i przez pierwsze dwie dekady XX w. oraz jego działalność i osiągnięcia były wielokrotnie omawiane¹ (zob. zwłaszcza J. Kostrzewski 1949, s. 99–102, 104–106; H. Dutkiewicz 1983; J. Wrońska-Twardecka 1986, s. 22–61; M. M. Blombergowa 1996; A. Kołakowski 1996; J. Lech 1996; J. Szacki 1996). Znane są również podstawowe fakty z jego biografii (Z. Landau 1974; H. Modrzewska 1983). E. Majewski pozostawił spuściznę, która jest dowodem licznych przejawów aktywności naukowej, badawczej i popularyzatorskiej jej twórcy i właściciela i która znalazła się po drugiej wojnie światowej w Państwowym Muzeum Archeologicznym (PMA) w Warszawie. W jej skład wchodzi: zabytki archeologiczne, archiwalia, księgozbiór², popiersie wykonane przez Jana Antoniego

¹ Pełne zestawienie tych opracowań zamieszczono w bibliografii niniejszego artykułu.

² E. Majewski na książki przeznaczał spore sumy; w latach 1889–1895 wydał na ten cel 3,5 tysiąca rubli. Od czerwca 1892 r. rozpoczął nabywać do swojej biblioteki dzieła zawierające wiadomości archeologiczne i w dość krótkim czasie stał się właścicielem jednego z najlepszych i najzasobniejszych księgozbiorów specjalistycznych w Warszawie, z których korzystał nie tylko on sam, ale także inni uczeni, dziennikarze, pisarze (m.in. Bolesław Prus, Zygmunt Głogier, Michał Federowski, Jan Karłowicz, Józef Kostrzewski, Piotr Chmielowski, Włodzimierz Demetrykiewicz), a także uczniowie E. Majewskiego: Stefan Krukowski, Leon Kozłowski, Marian Himner i Ludwik Sawicki. Organizując swój księgozbiór czerpał wzory z poznanych bibliotek, w tym z najbardziej przez siebie cenionej Biblioteki Królewskiej w Hadze, którą zwiedził w czerwcu 1899 r. E. Majewski tworzył także księgozbiory podręczne,

Ryc. 1. Erazm Majewski (1858–1922). Fot. Z. Marcinkowski.
Ze zbiorów K. i Z. Zaborskich

Fig. 1. Erazm Majewski (1858–1922). Photo Z. Marcinkowski.
Collection K. and Z. Zaborski

Biernackiego³, klisze cynkotypowe do „Światowita” i „Wisły” oraz meble wystawowe, biblioteczne i gabinetowe. Archiwalia znajdują się w Pracowni Dokumentacji Naukowej⁴ PMA (PDN). Są to następujące zespoły dokumentów: korespondencja, notatniki, rękopisy i maszynopisy, rysunki, klisze szklane i odbitki fotograficzne, materiały dotyczące archeologicznego Muzeum Erazma Majewskiego (MEM) i jego biblioteki, wycinki prasowe oraz dokumenty osobiste. Każdy z wymienionych zespołów ma swoją historię; ich losy były często dramatyczne, a to, że przetrwały, zawdzięczają nie tylko trosce i opiece ludzkiej, ale także niezwykłym zbiegom okoliczności.

Spuścizna E. Majewskiego zawsze była doskonałym źródłem informacji, dostarczała także tematów do różnych prac (M. L. Bernhard 1936; J. Wrońska-Twardecka 1977⁵; 1996; M. M. Blombergowa 1994; A. Zemanek 1996; M. Andrzejowska 2000; J. Kolendo 2000; M. Krajewska 2006b). Jej pełne opracowanie, polegające na przedstawieniu treści i kontekstu historycznego dokumentów wydaje się pożyteczne i ma na celu włączyć je do grupy materiałów źródłowych oraz uzupełnić wizerunek sylwetki ich właściciela.

Nieco o historii spuścizny

Archiwalia prywatne, do których zaliczyć należy korespondencję, notatniki i rękopisy, miała w swojej opiece żona Erazma, Lucyna Majewska⁶, której troska o tę część spuścizny w znacznej mierze przyczyniła się do jej zachowania. Pozostałe archiwalia E. Majewski przekazał 3 czerwca 1921 r. aktem darowizny⁷ wraz ze zbiorami, księgozbiorem i meblami Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu (TNW); weszły zatem w skład inwentarza instytucji pod nową nazwą: Muzeum Przedhisto-

Ryc. 2. Lucyna Majewska (1871–1953).
Ze zbiorów K.i Z. Zaborskich
Fig. 2. Lucyna Majewska (1871–1953).
Collection K. and Z. Zaborski

ryczne imienia Erazma Majewskiego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (MPEM). Zostały przeniesione w 1921 r. do pomieszczeń w Pałacu Staszica przy ul. Nowy

towarzyszące jego zbiorom muzealnym. W Pałacu Sztuki było to kilkanaście książek, przy ul. Podwale 15 – osobny pokój z pełnym wyposażeniem bibliotecznym.

³ Jan Antoni Biernacki (1879–1930), rzeźbiarz. Studiował w pracowni Antoniego Olesińskiego. Był członkiem rzeczywistym Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie. Działal w Miejskiej Komisji Artystycznej i w Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Wykładał zasady rzeźby na Politechnice Warszawskiej. Popiersie E. Majewskiego zostało odlane w lutym 1912 r. z brązu i umieszczone na okrągłym profilowanym cokole z brązowego marmuru.

⁴ Istniejący od 1929 r. dział PMA gromadzący dokumentację wykopaliskową, wystawienniczą, spuścizny i różnorodne materiały naukowe pisemne, rysunkowe, fotograficzne i kartograficzne nosił nazwę Archiwum Naukowe. Została ona w 1964 r. zmieniona na Dział Dokumentacji Naukowej, a w 2000 r. – na Pracownia Dokumentacji Naukowej (M. Krajewska 2005, s. 7).

⁵ Tu także tłumaczenia listów G. Kossinny do E. Majewskiego i odpowiedź E. Majewskiego.

⁶ Lucyna Majewska (1871–1953), córka przemysłowca Wojciecha Bieńkowskiego i Anieli z Laskowskich. Po krótkim okresie narzeczeństwa jej ślub z E. Majewskim odbył się 17 kwietnia 1888 r. w kościele św. Józefa Oblubieńca (pokarmielickim) przy Krakowskim Przedmieściu. Lucyna włączyła się w prowadzone przez męża prace redaktorskie,

konserwatorskie i poszukiwawcze, brała udział we wszystkich jego przedsięwzięciach, pełniła funkcję sekretarki, przepisywała teksty. Ze szczególnym zamięłowaniem pracowała przy konserwacji ceramiki. Posiadała niezwykłą osobowość, a czynne uczestnictwo w pracach tak wszechstronnego człowieka, jakim był E. Majewski, musiało tę osobowość niezwykle wzbogacić i rozwinąć. Po śmierci męża nadal interesowała się Muzeum. W czerwcu 1928 r. przekazała do zbiorów kopie zabytków zakupione przez E. Majewskiego w muzeum w St. Germain-en-Laye (W. Antoniewicz 1924, s. 164), w 1930 r. zabytki brązowe z Kluczewa, oryginał i kopię modelu chaty neolitycznej z Popudni i wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Brzozowa Nowego, a ponadto bibliotekę archeologiczną (książki i meble), zastawę biurkową i komplet mebli gabinetowych należących do E. Majewskiego, jego popiersie z brązu i dwa portrety. Ofiarowała także 500 zł na remont pokoju bibliotecznego w Pałacu Staszica (W. Antoniewicz 1930, s. 254) i uczestniczyła jako gość honorowy w uroczystym otwarciu Muzeum w 1932 r. Kiedy po zajęciu Warszawy przez hitlerowców we wrześniu 1939 r. zaczęły krążyć wieści o zamiarze wywiezienia przez Niemców z Warszawy zbiorów E. Majewskiego, L. Majewska zwróciła się w liście do prezesa Towarzystwa Naukowego Warszawskiego Wacława Sierpińskiego z prośbą o interwencję w tej sprawie (K. Jażdżewski 1995, s. 223 i 227).

⁷ Por. notarialny akt darowizny z 3 czerwca 1921 r. („Światowit” XII,

Świat 72 w Warszawie⁸. Przetrwały okres bezładu i opuszczenia⁹ i znalazły się pod opieką Włodzimierza Antoniewicza¹⁰, który 1 września 1924 r. objął kierownictwo MPEM, a 25 listopada 1932 r. udostępnił je publiczności¹¹.

Formalnie od 1932 do 1941 r. Muzeum było lokalowo i personalnie związane z Zakładem Archeologii Prehistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Obie placówki mieściły się w Pałacu Staszica i były kierowane przez W. Antoniewicza. Kustoszem od 1 kwietnia 1937 r. był Wiktor Bar, konserwatorem od 1924 r. – Kazimierz Kuc, bibliotekę prowadziła Jadwiga Antoniewiczowa, pracowały tu także asystentki Zakładu Archeologii: Zofia Podkowińska¹² jako zastępca kierownika MPEM oraz Janina Rosen-Przeworska¹³ jako wolontariuszka.

Archiwalia i zbiory stanowiły dobry materiał źródłowy i dydaktyczny, wykorzystywany przez uczonych z kraju i zagranicy, a przede wszystkim przez pracowników Zakładu Archeologii Prehistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Współpraca obu placówek trwała do wybuchu drugiej wojny światowej.

W wyniku porozumienia między Włodzimierzem Antoniewiczem i Kazimierzem Michałowskim¹⁴ ze zbiorów

zostały wydzielone 262 zabytki antyczne, kiedyś stanowiące przedmiot dumy E. Majewskiego i przekazane 20 maja 1938 r. w depozyt do Zbiorów (obecnie Galerii) Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego w Warszawie, gdzie pozostają do dziś.

W czasie oblężenia Warszawy w 1939 r. bomba lotnicza przebiła kopułę Pałacu Staszica, pod którą znajdowało się MPEM, i eksplodowała, wybijając szyby i dziurawiąc dach. Gmach w owym czasie był bez należytej opieki, bowiem woźny S. Krasuski, mieszkający tu z rodziną, nie pełnił już swoich obowiązków. Wobec braku kontaktu z W. Antoniewiczem, opiekująca się Muzeum Z. Podkowińska chcąc ratować zbiory, dokumentację i bibliotekę, wiosną 1940 r. poprosiła o pomoc Konrada Jażdżewskiego¹⁵, który od 21 lutego 1940 r. pełnił funkcję kierownika PMA (D. Piotrowska 2003, s. 20). Po uzyskaniu przez niego środków na transport oraz zgody na przeprowadzkę w Wydziale Nauki i Oświaty Dystryktu Warszawskiego (J. Lech, D. Piotrowska 2007, s. 135), zabytki, książki, meble i archiwalia, należące do MPEM, zostały przewiezione w kwietniu i maju 1941 r. do pomieszczenia w Muzeum Narodowym (Aleja 3 Maja 13), w którym od września 1940 r. znajdowały się także

1928, s. 154–157) oraz dokumenty w PDN, nr inw. 3757/H.7, 27 oraz K.45.

⁸ Przewożenie zbiorów MEM rozpoczęło się jeszcze przed formalnym załatwieniem aktu ich darowizny. E. Majewski otrzymał do dyspozycji sale pocerkiewne na III piętrze w Pałacu Staszica przy Nowym Świecie 72. Wówczas były one zajęte przez Książnicę Polską, która miała je opuścić 1 sierpnia 1921 r. Wobec nagłych terminów pomoc swą zaproponował S. Krukowski, który wywiózł zbiory epoki kamiennej z trzech sal na Podwale już 13 kwietnia 1921 r. i umieścił je w sali posiedzeń TNW na II piętrze Pałacu Staszica, gdzie miały być zmagazynowane do czasu odzyskania sal pocerkiewnych. Resztę zbiorów, archiwalia, meble i urządzenia przewiózł w maju i wrześniu 1921 r. L. Sawicki, pełniący od lipca 1921 r. funkcję kustosa w MPEM.

⁹ Wstrząsający raport o dziejach zbiorów E. Majewskiego i pomieszczeń dla nich przeznaczonych w Pałacu Staszica od grudnia 1921 r. oraz o ich ówczesnym stanie zawierają pisma S. Krukowskiego do Wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 19 i 28 października 1922 r. (rękopisy w PDN, nr 3757/H.19 i 20) oraz *Sprawozdanie komisji Warszawskiej Okręgowej Rady Muzealnej przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie stanu Muzeum Przedhistorycznego im. E. Majewskiego w Towarzystwie Naukowym Warszawskim* z dnia 25 listopada 1922 r. (maszynopis w PDN, nr 3757/H.21).

¹⁰ Włodzimierz Antoniewicz (1893–1973), archeolog, aktywnie uprawiał także etnografię i historię sztuki. Przez 43 lata (od 1920 r.) pracował w Uniwersytecie Warszawskim, początkowo jako docent, a od 1923 r. jako profesor i kierownik katedry archeologii.

¹¹ Starania W. Antoniewicza oraz ostra kampania prasowa, która donosiła o skandalu ze zbiorami *Erazma Majewskiego* i opisywała, jak *bezcenne zbiory, owoc kilkudziesięciu lat pracy uczonego, niszczonej w zaniedbaniu* (por. m.in. „Kurier Czerwony” nr 266 z 17 listopada 1930 r.) spowodowały, że ciągnący się od 1921 r. remont pomieszczeń muzealnych dobiegł końca. Muzeum w Pałacu Staszica składało się teraz z części wystawowej i magazynu naukowego, posiadało także bibliotekę specjalistyczną (dzięki darowiznom L. Majewskiej

oraz pracownię konserwacji. Zbiory, ułożone chronologicznie, eksponowane były w trzech salach. Pierwsza poświęcona była epoce kamienia, druga – epoce brązu i starszemu okresowi epoki żelaza, trzecia – dalszym okresom, aż do XIII w. Uroczystego otwarcia Muzeum w dniu 25 listopada 1932 r. dokonał prezydent Ignacy Mościcki w obecności ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Janusza Jędrzejewicza, prezesa TNW Wacława Sierpińskiego, Włodzimierza Antoniewicza, Lucyny Majewskiej oraz dostojników Kościoła, władz świeckich i wojskowych, korpusu dyplomatycznego oraz wielu osób ze świata naukowego i prasy.

¹² Zofia Podkowińska (1894–1975), archeolog. Do 1939 r. była pracownikiem naukowym Zakładu Archeologii Prehistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego, pełniła także funkcję zastępcy kierownika MPEM. Pracę etatową w PMA rozpoczęła od 1 marca 1945 r. jako kierownik Wydziału Młodszej Epoki Kamienia.

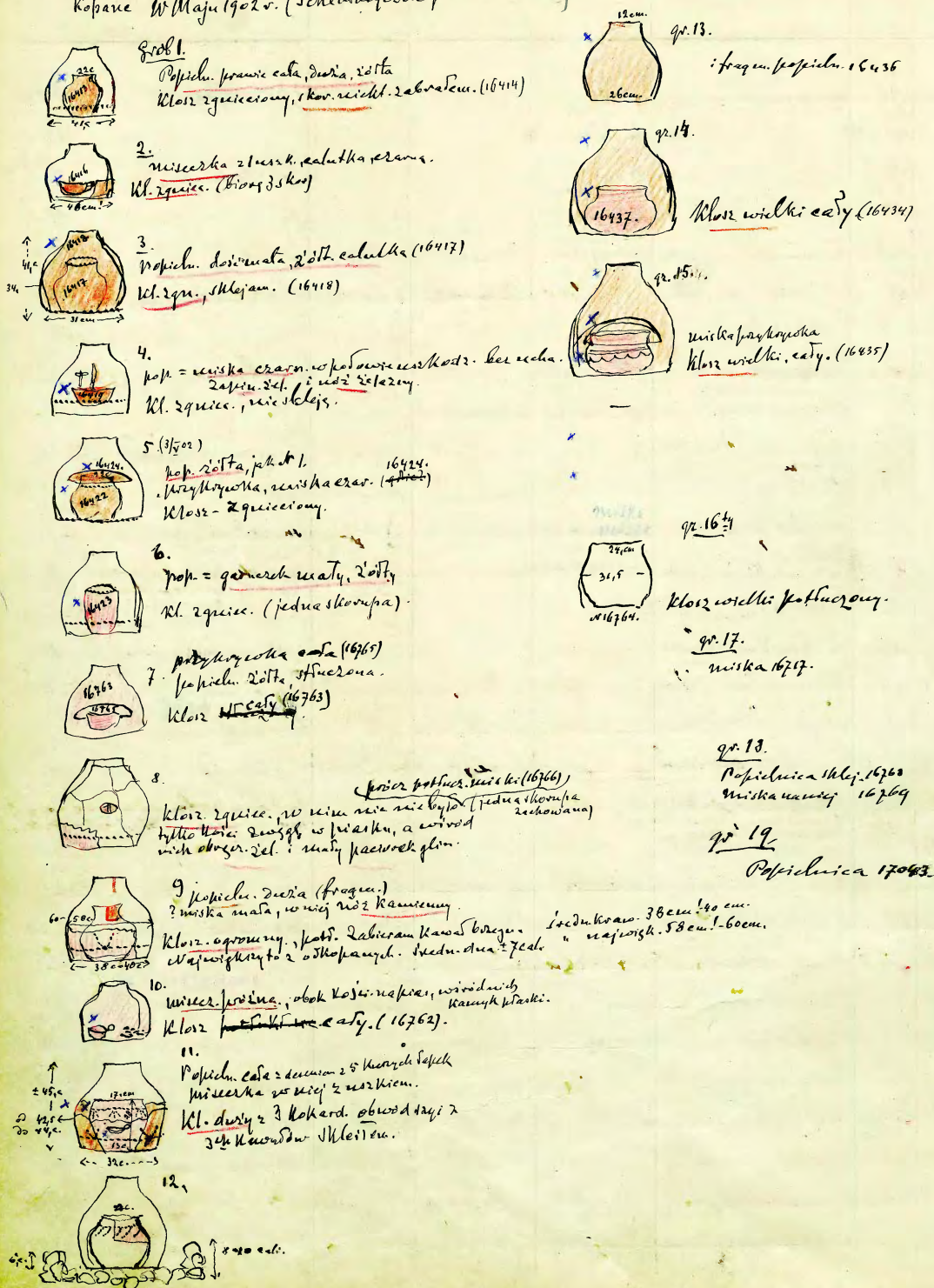
¹³ Janina Rosen-Przeworska (1906–1991), archeolog. Autorka wielu prac naukowych o Celtach. W latach 1928–1936 pracowała jako wolontariuszka w MPEM (akta osobowe w Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, sygnatura 689/42/II).

¹⁴ Kazimierz Michałowski (1901–1981), archeolog, egiptolog, historyk sztuki. Profesor Uniwersytetu Warszawskiego, twórca i kierownik Katedry Archeologii Śródziemnomorskiej. Założyciel i kierownik Polskiej Stacji Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego w Kairze. Organizator Działu Sztuki Starożytnej w Muzeum Narodowym w Warszawie. Od marca 1945 r. był jednym z ekspertów Komitetu Rzeczników Ministerstwa Kultury i Sztuki do spraw rewindykacji zabytków.

¹⁵ Konrad Jażdżewski (1906–1985), archeolog. 21 lutego 1940 r. władze hitlerowskie powołały go na stanowisko kierownika PMA. Dzięki jego osobistym staraniom Muzeum stało się azylem dla wielu pracowników naukowych. Mimo represji i szykan ze strony okupanta prowadził prace naukowe, których rezultatem był *Atlas do pradziejów Słowian*. Po wojnie zamieszkał w Łodzi, gdzie prowadził intensywną działalność naukową i badawczą.

Janina.

Kopane w Maju 1902 r. (Schematyczne przedstawienie)

Ryc. 3a. Strona (lewa) Księgi Inwentarzowej MEM. Archiwum PMA
Fig. 3a. Page (left) of the Inventories Book of E. Majewski Museum. PMA Archive

zabytki PMA. Zbiory zostały połączone i odtąd MPEM przestało istnieć jako samodzielna placówka. Usankcjonowanie faktu przejęcia przez PMA zbiorów i biblioteki MPEM¹⁶ nastąpiło dopiero 21 grudnia 1948 r. na spotkaniu¹⁷ z udziałem ówczesnego dyrektora PMA Ludwika Sawickiego, kuratora Działu Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego Kazimierza Michałowskiego i prezesa TNW Wacława Sierpińskiego¹⁸.

Tymczasem od 1944 r. hitlerowcy rozpoczęli wywożenie zabytków; w dwóch transportach ewakuacyjnych wysłanych na zamek Höchstädt w Bawarii znajdowały się także *materiały Muzeum Majewskiego*¹⁹.

W styczniu 1945 r. dyrektorem PMA został komunista, dawny uczeń E. Majewskiego i kustosz w MPEM, archeolog i geolog Ludwik Sawicki²⁰. Podjęte przez niego starania o rewindykację zrabowanych zbiorów, mebli, dokumentów i książek zakończyły się sukcesem. Spuścizna E. Majewskiego powróciła do PMA w maju 1946 r. i w 1947 r. Została umieszczona w *sali archiwalnej*²¹ znajdującej się we wschodnim skrzydle gmachu Muzeum Narodowego. Wraz z ocalałą z zawieruchy wojennej dokumentacją należącą do innych instytucji stanowiła *beładne stosy niekompletnych dissolutów akt, ksiąg, notat, rysunków, planów i pudła przemieszanych fotogra-*

fii, klisz itp. Wiele klisz było potłuczonych, korespondencja i notaty zbutwiałe i poplamione (H. Modrzewska 1973, s. 162). Rozpoczęły się (trwające do 1950 r.) dyskusje nad ustaleniem zasad inwentaryzowania dokumentacji gromadzonej w Archiwum Naukowym PMA²². 25 stycznia 1947 r. została założona Księga Przybytków oraz Inwentarz Wpływów Fotografii i Klisz (prowadzoney do początków lat 50.). Podjęto próby inwentaryzowania spuścizny. Wpisy nie zawierały ani dat ich dokonania ani dokładnych informacji o dokumentach²³.

Eksploatacja spuścizny trwała już od grudnia 1946 r. Zofia Podkowińska i Krystyna Musianowicz²⁴ porządkując *salę archiwalną* przejrzały rysunki i tablice z MEM, wybierając potrzebne do wykładów i na wystawę²⁵. W dniach 21–23 marca 1949 r. odbyło się szukanie korespondencji W. Szukiewicza do E. Majewskiego, a 25 marca 1949 r. nastąpiło *wyeliminowywanie* (sic!) *listów L[eon]a Kozł[owskiego] z korespondencji Maj[ewskiego] do prac K. Kowalskiego dotyczących Jury Krakowsko-Częstochowskiej*²⁶. Niektóre archiwalia o tematyce etnograficznej, które pochodziły z okresu, gdy E. Majewski pełnił funkcję redaktora naczelnego „Wisły”, zostały przekazane powstającemu wówczas Państwowemu Muzeum Etnograficznemu²⁷. Wiadomo także, że materiały były wypo-

¹⁶ Od początku swego istnienia PMA zabiegało o przejęcie zbiorów E. Majewskiego, o czym świadczy korespondencja prowadzona w tej sprawie (por. pisma w PDN, nr 3757/H.17, 19, 22, 28, 29, 30, 31, 32). Pertraktacje prowadzone w latach 1922–1927 z władzami Towarzystwa Naukowego Warszawskiego zakończyły się niepowodzeniem. Połączenie zbiorów PMA i MPEM w 1941 r. było aktem przypadkowym i nieformalnym. Problemy związane ze zbiorami E. Majewskiego były wielokrotnie omawiane na posiedzeniach Zarządu TNW w latach 1947–1948 (patrz: *Protokoły posiedzeń Zarządu TNW 1945–1952*, Archiwum PAN, nr I-2, tom 15, protokoły z 29 kwietnia 1947 r., 10 stycznia 1948 r. i 24 lutego 1948 r.).

¹⁷ Informacja o spotkaniu, na którym zapadła decyzja o pozostawieniu zbiorów E. Majewskiego w PMA pochodzi z *Dziennika prac PMA* (rękopis, księga przybytków Archiwum Naukowego PMA [dalej: ks. przyb.] nr 232: zeszyt 3 – zapisy od 15 lipca 1947 do 31 grudnia 1949).

¹⁸ Wacław Sierpiński (1882–1969), matematyk, jeden z twórców tzw. warszawskiej szkoły matematycznej. Profesor Uniwersytetu Warszawskiego od 1918 r. W latach 1931–1951 pełnił funkcję prezesa TNW.

¹⁹ Z zachowanego w PMA wykazu skrzyń (por. rękopis w PDN *Ewakuacja zbiorów P.M.A. do Höchstädt w Bawarii*) wynika, że *materiały E. Majewskiego*, były spakowane w 10 skrzyniach. Zostały podane numery skrzyń oraz ich zawartość – niestety bardzo lakonicznie. Archiwalia znajdowały się w 8 skrzyniach: 402 – *akta MEM*, 404 – *rękopisy*, 425 – *różne z MEM*, 464 – *kartony MEM*, 645 – *archiwum E. Majewskiego oraz niektóre roczniki Światowita*, 1325 i 1326 – *wydawnictwa MEM*, 1419 – *klisze MEM*.

²⁰ Ludwik Sawicki (1893–1972) archeolog i geolog, samouk, tytuł profesora uzyskał w 1955 r. Z E. Majewskim współpracował od 1914 r., prowadząc z jego polecenia i za jego pieniądze badania wykopaliskowe w okolicach Naruszewa i Ostrołęki. Od lipca 1921 r. do kwietnia 1922 r. pełnił funkcję kustosa w MPEM. Od 1941 r. pracował w PMA; w latach 1945–1949 był jego dyrektorem.

²¹ Informacje o losach spuścizny E. Majewskiego w latach 1945–1954 zostały zaczerpnięte z *Dziennika prac PMA* (rękopis w PDN, nr 2704: zeszyt 1 – zapisy od 20 sierpnia 1945 r. do 23 września 1947 r., zeszyt 2 – zapisy od 1 stycznia 1950 r. do 13 listopada 1954 r., ks. przyb. nr 232: zeszyt 3 – zapisy od 15 lipca 1947 r. do 31 grudnia 1949 r.), z *Dziennika prac kierownika Archiwum Naukowego* prowadzonego w latach 1948–1954 (rękopis w PDN) oraz ze sprawozdania kierownika Archiwum Naukowego Haliny Modrzewskiej (por. pismo PMA/DN/423/2/51 z 14 czerwca 1951 r.).

²² Nad dokumentacją, gromadzoną wówczas w Archiwum Naukowym czuwali kolejni jego kierownicy: Hanna Przybyłowicz (od 1 października 1946 r. do 1 grudnia 1947 r.), Stanisław Manturzewski (pełnił obowiązki kierownika od 2 listopada 1947 r. do lutego 1948 r.) i Janina Borkowska-Kmita (od lutego 1948 r. do 10 października 1950 r.).

²³ Por. wpisy w Księdze Przybytków Archiwum Naukowego PMA określające dokumenty jako *dawne materiały archiwalne z rozpakowanych skrzyń* oraz wpisy w Inwentarzu Wpływów Fotografii i Klisz: pozycje 81, 82, 175, 410–415, 417 i 598.

²⁴ Krystyna Olga Musianowicz (1908–1998) pracowała w MPEM w latach 1938–1939. W PMA rozpoczęła pracę od 1 września 1945 r. jako kustosz działu wczesnohistorycznego (do 1978 r.).

²⁵ W latach 1946–1950 powstawał projekt wystawy planszowej pod tytułem *Rozwój Społeczeństw Pierwotnych* do prezentowania w różnych ośrodkach muzealnych oraz scenariusz wystawy stałej (J. Antoniewicz z 1949b, s. 162).

²⁶ Por. *Dziennik prac kierownika Archiwum Naukowego*, wpis z 25 marca 1949 r.

²⁷ Zbiory etnograficzne w Warszawie uległy całkowitemu zniszczeniu we wrześniu 1939 r. Odbudowę muzealnictwa etnograficznego rozpoczęto od powołania w 1946 r. Muzeum Kultur Ludowych; magazyny i pracownie tego Muzeum mieściły się w osiemnastowiecznym pałacyku Brühla w Młocinach (por. pismo dyrektora PMA dr Z. Rajewskiego z 14 września 1950 r. [PMA/DN/423/2/50] do Dyrekcji Muzeum Kultur Ludowych w Młocinach). W 1955 r. placówka zmieniła

życzone²⁸, ale nie prowadzono wówczas ewidencji, więc nie można prześledzić dokładnie ruchu archiwaliów.

Oficjalnie przejęta w 1948 r. spuścizna E. Majewskiego²⁹ wielokrotnie zmieniała adres przechowywania. Siedziba PMA w 1950 r. została przeniesiona z gmachu Muzeum Narodowego do budynku przy ul. Chocimskiej 18. Tam podjęto próby porządkowania klisz MEM. Wtedy też nastąpiły zasadnicze zmiany w prowadzeniu Archiwum Naukowego³⁰. Dotychczasowe inwentarze określono jako nieformalne i niedokończone i zaczęto je traktować jako *spisy tymczasowe*³¹. Wkrótce jednak inwentaryzacja archiwaliów pochodzących z dawnych zbiorów³² (zaliczono do nich także spuściznę E. Majewskiego) została wstrzymana ze względu na zbyt mały metraż dla odpowiedniego przechowywania dokumentacji w nowej siedzibie PMA. Część zbiorów muzealnych umieszczono zatem w pałacu w Radziejowicach, część w barakach znajdujących się na dziedzińcu ruin Zamku Królewskiego i pałacu Lubomirskich, a część w wyremontowanym domu w Powsinie. Nie można niestety ustalić, w którym z wymienionych miejsc znalazła się spuścizna E. Majewskiego, wiadomo tylko, że opuściła pomieszczenia przy ul. Chocimskiej.

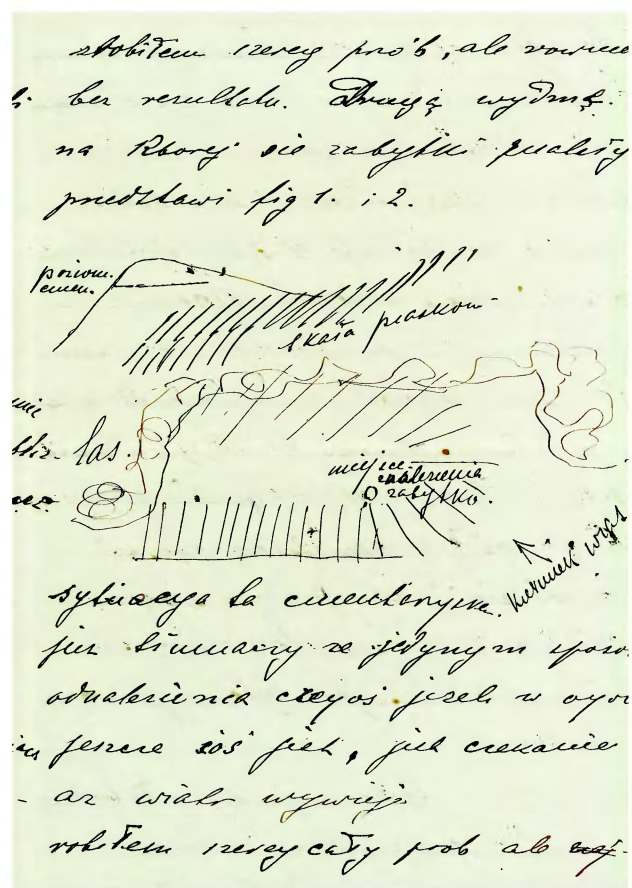
W 1957 r. starania PMA o uzyskanie gmachu Arsenалу Warszawskiego stojącego przy ul. Długiej 56 (obecnie 52) zostały uwieńczone sukcesem i od grudnia tego roku zaczęto zwozić tu zbiory. Równoległe z pracami adaptacyjnymi budynku rozpoczęły się także prace inwentaryzacyjne i porządkowe w Archiwum Naukowym, któremu przydzielono pomieszczenia na parterze w południowym skrzydle gmachu.

Podjęto wkrótce wstępną segregację materiałów należących do spuścizny E. Majewskiego, w wyniku której wyłączono ze zbioru (bez odnotowania tego faktu) archiwalia, zawierające informacje o stanowiskach archeologicznych (o odkryciach, badaniach, zabytkach). Zostały one umieszczone w teczkach, w których gromadzono dokumentację dotyczącą tych stanowisk. Działanie takie było konsekwencją wprowadzania wówczas zasadniczego

nazwę na Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej, a w 1964 r. na Państwowe Muzeum Etnograficzne.

²⁸ W PDN zachował się *Rewers wypożyczenia bezzwrotnego* (sic!) zdjęć ze spuścizny E. Majewskiego, dokonanego 10 stycznia 1950 r. przez Jerzego Antoniewicza. Por. także pismo z 22 maja 1950 r. do prof. K. Jażdżewskiego w sprawie korespondencji A. Zaborskiego oraz dokumentacji fotograficznej przesłanej do Łodzi (L. dz. 894/50, nr PMA/DN/423/1/50).

²⁹ 31 grudnia 1948 r. odbyło się zebranie naukowe pracowników PMA poświęcone przejmowaniu zbiorów E. Majewskiego. Księgozbiór liczący ponad dwa i pół tysiąca tomów, meble biblioteczne i gabinetowe oraz portret E. Majewskiego przejęła biblioteka, dokumentacja znalazła się w Archiwum Naukowym. Ocalałe zabytki włączono do zbiorów PMA z zachowaniem numerów inwentarzowych MEM, zweryfikowanych na podstawie ksiąg inwentarzowych MEM, które ocalały. PMA przejęło też zbiór negatywów i odbitek fotograficznych oraz część wyposażenia

Ryc. 4. Autograf listu Leona Kozłowskiego do E. Majewskiego z informacją o stanowisku archeologicznym w Wąchocku.

Archiwum PMA

Fig. 4. Autograph of a letter from Leon Kozłowski with information about the archaeological site at Wąchock. PMA Archive

układu zbiorów Archiwum Naukowego: układu alfabetycznego według stanowisk archeologicznych. Obecnie udało się ustalić przynależność do spuścizny E. Majewskiego wymienionych niżej archiwaliów.

- Bez numeru. Dziewiętnaście listów od Leona Kozłowskiego³³ (osiem bez daty rocznej, cztery z 1911 r., trzy z 1912 r., cztery z 1913 r.), w których znajdują się

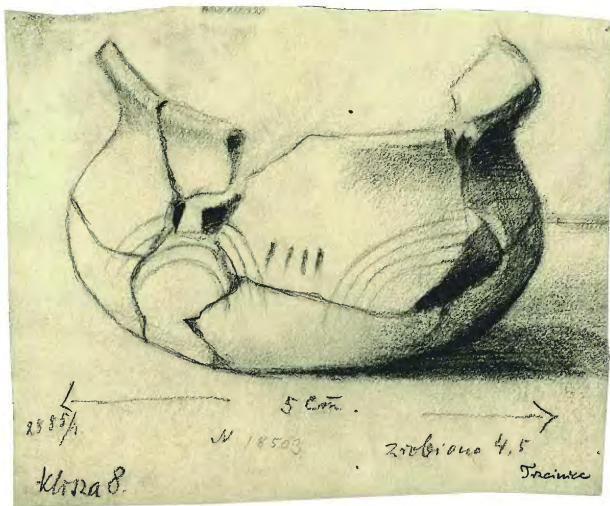
sal muzealnych (por. ks. przyb. 232, *Dziennik prac PMA za okres 15 lipca 1947 – 31 grudnia 1949*, zeszyt 3).

³⁰ Funkcję kierownika Archiwum Naukowego objęła w dniu 10 października 1950 r. Halina Modrzewska (mgr historii na Uniwersytecie Warszawskim w 1948 r., doktorat tamże w 1978 r.). W PMA pracowała od 15 sierpnia 1949 r. do 30 kwietnia 1983 r.

³¹ Por. *Sprawozdanie ze stanu archiwaliów Archiwum Naukowego PMA z dn. 14 czerwca 1951 r.* (maszynopis w PDN).

³² W taki sposób wówczas określano we wszystkich spisach, inwentarzach i księgach Archiwum Naukowego dokumentację pochodzącą sprzed 1939 r.

³³ Leon Kozłowski (1892–1944) studiował w Krakowie u W. Demetriewicza i w Tybindze u R. Schmidta. Zbiory MEM stanowiły podstawę obronionej w 1918 r. przez Kozłowskiego pracy doktorskiej. W 1920 r. habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim. Z E. Majewskim był związany w latach 1908–1919. Współpraca zapewniała mu fundusze

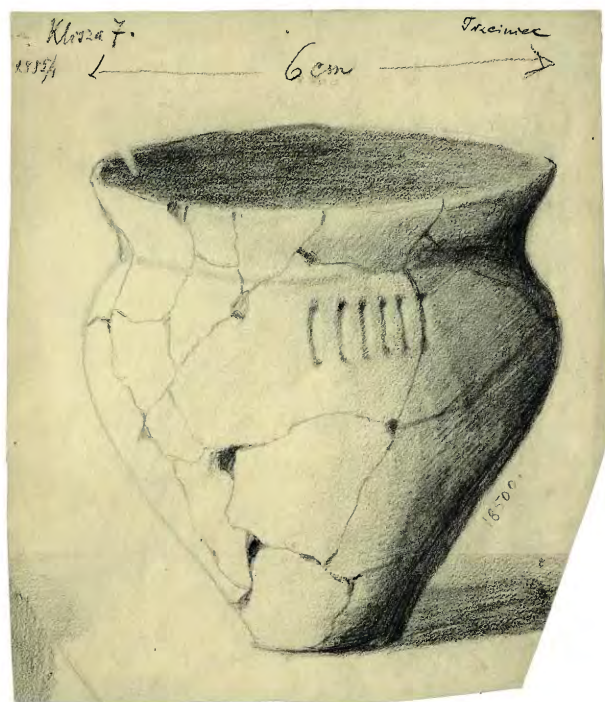

Ryc. 5. Naczynie inv. MEM 18503 z Trzcińca. Rysunek ołówkiem na kartonie, niesygnowany. Zapiski ręką E. Majewskiego.

Archiwum PMA

Fig. 5. Vessel from Trzciniec (Inv. no. MEM 18503). Pencil drawing on cardboard, unsigned. Notes in E. Majewski's handwriting.

PMA Archive

Ryc. 6. Naczynie inv. MEM 18500 z Trzcińca. Rysunek ołówkiem na kartonie, niesygnowany. Zapiski ręką E. Majewskiego.

Archiwum PMA

Fig. 6. Vessel from Trzciniec (Inv. no. MEM 18500). Pencil drawing on cardboard, unsigned. Notes in E. Majewski's handwriting.

PMA Archive

informacje o stanowiskach archeologicznych w okolicach Iwanowic oraz o prowadzonych przez autora badaniach archeologicznych i powierzchniowych na polecenie E. Majewskiego.

- Bez numeru. Dwie karty pocztowe (z 1909 r. i 1913 r.) i dziesięć listów od Juliana Wisznickiego (jeden z 1908 r., trzy z 1909 r., jeden z 1910 r., jeden z 1911 r., trzy z 1912 r., jeden z 1913 r.). Dotyczą badań wykopaliskowych oraz zabytków pochodzących z Iwanowic.
- Bez numeru. Rękopis E. Majewskiego, niedatowany. Informacja (niedokończona) o stanowisku Iwanowice, przeznaczona prawdopodobnie do druku w „Światowicie”.
- Bez numeru. Ręką E. Majewskiego *Plan cmentarzysk ciałopalnych i szkieletowych i jam mieszkalnych na Górze Klin w Iwanowicach (kopia)*. Rysunek tuszem na kalce.
- Bez numeru. Pięć listów od Mariana Himnera³⁴ (trzy z 1912 r., dwa z 1913 r.), zawierających wiadomości o stanowiskach archeologicznych w Popudni i Pieniążkowej.
- Bez numeru. Brudnopis odpowiedzi na list M. Himnera z 31 stycznia 1913 r., pisanej przez E. Majewskiego 6 lutego 1913 r. Dotyczy stanowiska Popudnia.

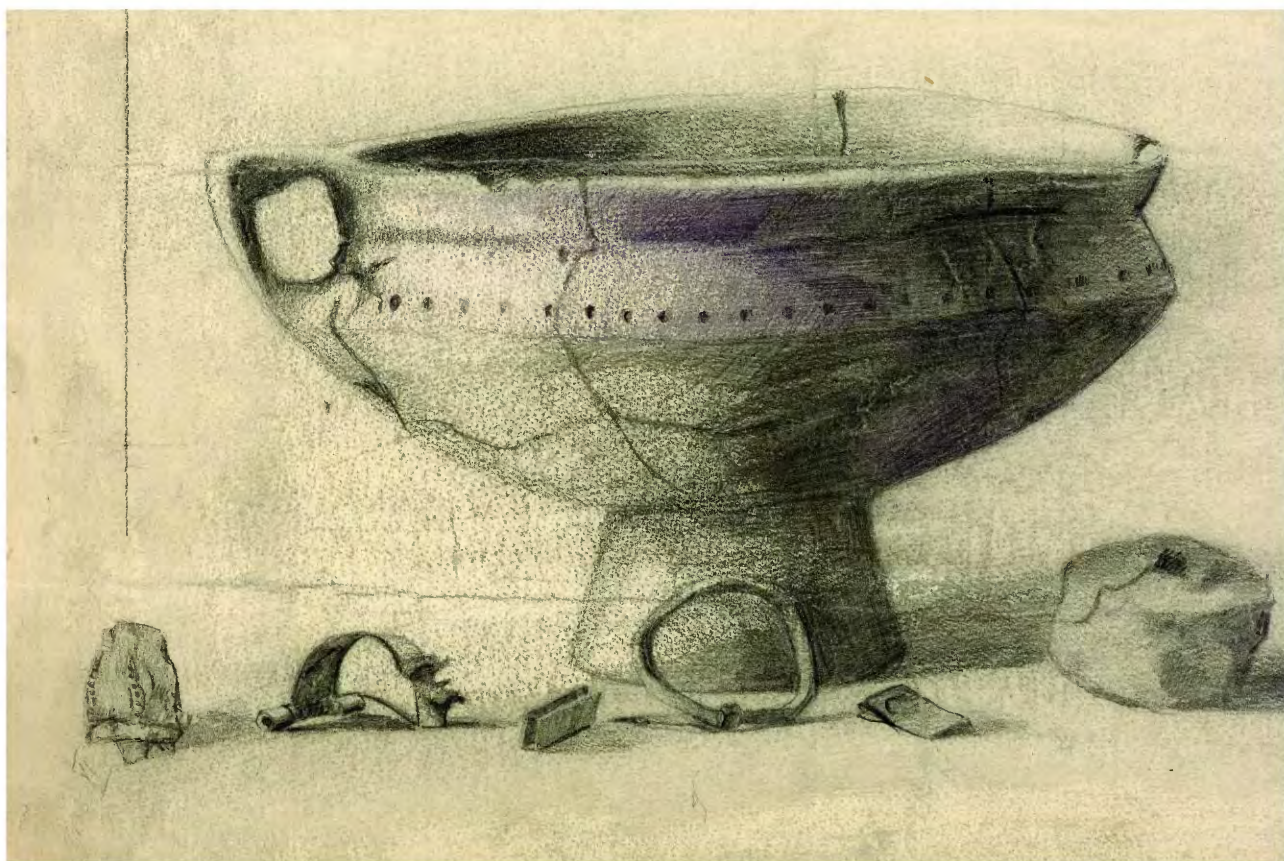
na badania terenowe, możliwość korzystania z prywatnej biblioteki, usystematyzowanych zbiorów zabytków oraz publikowania własnych prac w „Światowicie” i w organach TNW. E. Majewski finansował jego badania na Jurze, w okolicach Kielc i Warszawy (1909 r. i 1910 r.) oraz w Iwanowicach (1911 r. i nast.). L. Kozłowski odszedł od archeologii: został ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych, a w latach 1933–1934 był premierem rządu RP.

³⁴ Marian Himner (1887–1916) współpracował z E. Majewskim od 1905 r. Studiował i doktoryzował się na Sorbonie. W latach 1911–1913 prowadził wraz z W. Chwojką zleczone i finansowane przez E. Majew-

- Bez numeru. Rękopis ręką M. Himnera. Notatki, *Dziennik robót* oraz rysunki na kalce w kopercie (uszkodzonej) opisanej przez E. Majewskiego *Materyały dotyczące Popudni. Notatki P[ana] Himnera*.
- Nr ks. wpł. 1675 (inv. 28 lutego 1968 r.). Niekompletna dokumentacja z badań w Popudni i Pieniążkowej, sporządzona przez M. Himnera z uzupełnieniami dokonanymi przez E. Majewskiego. Są to rysunki odręczne, wyliczenie wydatków podczas pobytu na Ukrainie, notatki, dzienniki badań – w tym kopia *dziennika robót przy wykopaliskach na terenach wsi Popudnia* w okresie 2–22 sierpnia 1913 r. Dokumentacja została przekazana do MPEM przez Stefana Krukowskiego prawdopodobnie ok. 1929 r. na polecenie ówczesnego dyrektora Muzeum W. Antoniewicza³⁵.
- Bez numeru. Rękopis E. Majewskiego, niedatowany. Opis popielnicy z Przeczowa inv. MEM 4521.

skiego wykopaliska w Popudni i Pieniążkowej na Ukrainie. W 1914 r. wstąpił do Legii Cudzoziemskiej i zginął w płonącym samolocie (L. Himner-Jarosińska 1930).

³⁵ Por. pismo Włodzimierza Antoniewicza do Stefana Krukowskiego z 24 kwietnia 1929 r. w sprawie wypożyczenia notatek M. Himnera dotyczących wykopalisk w Popudni i Pieniążkowej. S. Krukowski dołączył do owych materiałów także swój list do M. Himnera z 16 marca 1913 r., którego treść miała wykazać ich współpracę w zakresie opracowania materiałów z tych stanowisk (oba rękopisy w zbiorach PDN).

Ryc. 7. Naczynie i zabytki z Dratowa. Rysunek ołówkiem kolorowany na kartonie, niesygnowany. Archiwum PMA
 Fig. 7. Vessel and objects from Dratów. Coloured pencil drawing on cardboard. Unsigned. PMA Archive

Ryc. 8 Naczynia z Dratowa, mniejsze inw. MEM 18386. Rysunek ołówkiem kolorowany na kartonie, niesygnowany. Zapiski ręką
 E. Majewskiego. Archiwum PMA
 Fig. 8. Vessels from Dratów (smaller specimen Inv. no. MEM 18386). Coloured pencil drawing on cardboard. Unsigned. Notes
 E. Majewski's handwriting. PMA Archive

- Bez numeru. Dwa rysunki ołówkiem na kartonie, niesygnowane, przedstawiające naczynia z Przeczowa inw. MEM 4629 i nieustalony.
- Bez numeru. Rysunek ołówkiem, sygnowany WL, przedstawiający naczynie inw. MEM 4636, naklejony na kartkę z uwagami ręką E. Majewskiego.
- Bez numeru. Rękopis ręką E. Majewskiego, zapis 27 stycznia 1901 r. Strona tytułowa pracy *Cmentarzysko w Przeczowie pow. stopnicki opisał Erazm Majewski, rozkopałem w 1894* [r.].
- Bez numeru. Dwa listy od S. Zalewskiego z 1905 r. Dotyczą zabytków z Wąchocka, przesłanych przez niego E. Majewskiemu w grudniu 1902 r.
- Bez numeru. Rysunki różnych zabytków z Wąchocka wraz z opisami i wymiarami, sporządzone przez S. Zalewskiego i przesłane przez niego E. Majewskiemu w grudniu 1902 r.
- Bez numeru. Bilet wizytowy i trzy listy z 1897 r. od księdza Stefana Stuczni z Wrocieryża.
- Bez numeru. Dwa listy od S. Krukowskiego³⁶ z 1908 r. Zawierają opisy prowadzonych przez niego badań wykopaliskowych w Świacku, pow. augustowski³⁷.
- Bez numeru. List od Michała Eustachego Brensztejna³⁸ z 1904 r., zawierający powiadomienie o przesłaniu E. Majewskiemu zabytków wykopanych we wsi Dunajce, pow. głuchowski, oraz informacje o tym stanowisku.
- Bez numeru. Trzy listy od Wandalina Szukiewicza³⁹ z 1903 r. Zawierają uwagi dotyczące jego publikacji o krzyżach litewskich (W. Szukiewicz 1903) oraz opisy znalezisk archeologicznych z Naczy, pow. lidzki, i okolic.
- Bez numeru. Osiemnaście rysunków ołówkiem, niesygnowanych, przedstawiających krzyże z różnych miejscowości na Litwie. Sporządzone zostały do publikacji (W. Szukiewicz 1903).
- Bez numeru. Fotografia podklejona przedstawiająca urnę z ornamentem swastykowym z Naczy, pow. lidzki, wykopaną przez W. Szukiewicza w 1903 r. Podjęta przez

niego próba opublikowania w „Światowicie” materiału ilustracyjnego oraz informacji o tym zabytku (w tym celu zapewne zostały przekazane E. Majewskiemu) nie powiodła się. Cztery lata później właściciel urny opisał ją w artykule, który wydała Akademia Umiejętności w Krakowie (W. Szukiewicz 1907).

- Bez numeru. Rysunki ołówkiem na kartonie, niesygnowane, przedstawiające urnę z ornamentem swastykowym z Naczy, pow. lidzki (½ wielkości naturalnej), fragmenty ceramiki i odrisy ornamentu, przesłane w liście 5 listopada 1903 r.
- Bez numeru. Mapka okolic Naczy narysowana (przez W. Szukiewicza?) tuszem na kalce.
- Nr ks. wpł. 2714. Plan sytuacyjny cmentarzysk w Łankiskach, pow. wileński. Narysowany w 1912 r. przez W. Szukiewicza tuszem na kartonie.
- Nr ks. wpł. 2715. Mapa okolic wsi Bogatej, pow. lidzki, z zaznaczonymi cmentarzyskami. Narysowana przez W. Szukiewicza tuszem na kalce.
- Nr ks. wpł. 2715. Fotografia zabytków pochodzących z badań archeologicznych w Bogatej, pow. lidzki, i znajdujących się w zbiorach W. Szukiewicza.
- Nr inw. zdjęć 568. Dwie fotografie: jedna przedstawia kielich mszalny, druga, podklejona, jego fragment. Zostały przesłane E. Majewskiemu przez W. Szukiewicza w 1899 r. z prośbą o konsultację w sprawie napisu, znajdującego się na tym zabytku (por. Listy do E. Majewskiego, nr 3757/2295).
- Nr inw. zdjęć 570. Dwie fotografie wykonane w 1897 r. przez Wilhelma Grabowskiego, przedstawiające siekierkę z rogu łosia znaną we wsi Kaszety, pow. lidzki. W. Szukiewicz przesłał je E. Majewskiemu wraz ze swoją (niezidentyfikowaną) pracą do publikacji w „Światowicie” (por. na jednym ze zdjęć uwaga ręką E. Majewskiego: 4 do Szukiewicza artyk.[u]).
- Bez numeru. Sporządzony 14 grudnia 1901 r. przez Antoniego Zaborskiego⁴⁰ spis zabytków, wydobytych na

³⁶ Stefan Krukowski (1890–1982) od 1908 r. do 1914 r. pracował w MEM jako pomocnik kustosa i sekretarz redakcji „Światowita”. E. Majewski finansował jego badania stanowisk otwartych mikrolitu holocenijskiego w pow. stopnickim i pińczowskim (1908 r.), w pow. warszawskim i grójeckim (1910 r.), w pow. będzieskim i częstochowskim (1913 r.) oraz cmentarzysk w pow. augustowskim (1908 r.), w pow. płońskim i plockim (1912 r.), w pow. sejneńskim, kaliskim i turkowskim (1913 r.). Pragnąc realizować własny program naukowy, S. Krukowski w 1914 r. rozpoczął pracę jako asystent w Oddziale Archeologicznym Pracowni Antropologicznej TNW, gdzie zajmował się wyłącznie epoką kamienia. Nie zerwał jednak kontaktów z E. Majewskim, korzystał z jego biblioteki i zbiorów, uczestniczył w działalności MEM w Pałacu Sztuki oraz pomagał przewozić zabytki z gmachu przy ul. Podwale 15 do Pałacu Staszica.

³⁷ Przynależność administracyjna miejscowości odpowiada zapisom w omawianych archiwaliach oraz w Księdze Inwentarzowej MEM. Dzisiejsza przynależność administracyjna tych miejscowości została podana w Aneksie.

³⁸ Michał Eustachy Brensztejn (1874–1938), archeolog, etnograf, numizmatyk, bibliofil, kolekcjoner. Członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, Akademii Umiejętności w Krakowie, Towarzystw Numizmatycznych w Poznaniu i Krakowie oraz licznych stowarzyszeń i organizacji. Pracował w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego (por. Listy do E. Majewskiego, teka I, nr 3757/145–148).

³⁹ Wandalin Szukiewicz (1852–1919), archeolog amator, kolekcjoner. Prowadził badania wykopaliskowe w powiecie lidzkim na Wileńszczyźnie, których wyniki publikował m.in. w „Światowicie” (por. J. Tałko-Hryniewicz 1929). Z E. Majewskim nawiązał kontakt w styczniu 1897 r. i utrzymywał przez wiele lat (por. Listy do E. Majewskiego, teka XI, nr 3757/2287–2294).

⁴⁰ Antoni Zaborski (1850–1906), litewski archeolog-amator, kolekcjoner. Studiował w Wilnie i Petersburgu, ale studiów nie ukończył. Prowadził badania wykopaliskowe w rodzinnym majątku Poszuszwie, gub. kowieńska, zajął się też działalnością kolekcjonerską. Jego zainteresowania archeologią zaowocowały nawiązaniem kontaktów z innymi badaczami i kolekcjonerami (z E. Majewskim od maja 1901 r.

cmentarzysku w Poszuszwiu oraz znalezionych na polu niedaleko wsi Szyłajnie koło Sejn (por. „Światowit” VI, 1905, s. 147). Autor wykonał także odręczne rysunki i krótkie opisy niektórych zabytków oraz wymieniał w spisie te przedmioty, które przesłał E. Majewskiemu w grudniu 1901 r.

- Bez numeru. Pocztówka z 1914 r. od Stanisława Jana Nepomucena Czarnowskiego⁴¹ w sprawie wymiany „Polski Przedhistorycznej” na „Światowita”.

- Nr ks. wpł. 4749 (inw. 4 kwietnia 1979 r.). Rękopis (27 stron) S. J. N. Czarnowskiego oraz 8 tablic z zabytkami z Iwanowic. Praca *Zabytki przedhistoryczne we wsi Iwanowice przy ujściu Minożki do Dłubni w pow. miechowskiem gub. kieleckiej, zbadal S. J. Czarnowski w r. 1901 i nast.[ępnych] (z planem i 8 tablicami fotogr.[aficznymi])*, Miechów 1901 (fotografie podklejone i opisane). E. Majewski napisał na stronie tytułowej: *nie do druku w „Światowicie”*.

- Bez numeru. Sprawozdanie i rysunki L. Sawickiego (ogólny plan grobów z uwagami ręką E. Majewskiego, rysunki ołówkiem) z badań cmentarzyska w Potyrach, pow. płoński, gub. warszawska, prowadzonymi w lipcu 1914 r. przez L. Sawickiego z polecenia i za pieniądze E. Majewskiego. Materiały te były podstawą do publikacji L. Sawickiego (1920).

- Bez numeru. Odbitka fotograficzna wykonana w październiku 1905 r. przez Feliksa Grodzkiego z Turobina, przedstawiająca urnę, wykopaną przez autora odbitki na polach wsi Grabowa (por. Listy do E. Majewskiego, nr 3757/656).

- Bez numeru. Rysunki ołówkiem na kartonach, niesygnowane, z uwagami ręką E. Majewskiego, przedstawiające ceramikę z Trzcińca oraz narzędzia kamienne z Trzcińca-Żmijowisk, Chodlika i Kosiorowa (A. Chotyński 1911, ryc. 118–140, 152, 153, 156).

- Bez numeru. Rysunki ołówkiem na kartonach, niesygnowane, z uwagami ręką E. Majewskiego, przedstawiające ceramikę i różne przedmioty metalowe z Dratowa (A. Chotyński, 1911, ryc. 97–103, 154, 155).

- Inw. zdjęć 420. Dziesięć podklejonych zdjęć, przedstawiających zabytki archeologiczne ze zbiorów Mikołaja Fiodotowicza Bielaszewskiego⁴². Kartoniki mają pie-

Ryc. 9. Grób 2 w Potyrach, widok od strony zachodniej. Rysunek ołówkiem L. Sawickiego wykonany 8.07.1914 r. Archiwum PMA
Fig. 9. Grave no. 2 at Potyry, view from the west. Pencil drawing by L. Sawicki 8.07.1914. PMA Archive

czątkę z napisem *Музей Наукового Товариства імені Шевченка* (Muzeum Towarzystwa Naukowego imienia Szewczenki [we Lwowie])⁴³, przyklejony znaczek z numerem, a na niektórych została napisana data: 7 luty 1911 r.

W dniu 27 maja 1974 r. dokonano wpisu do Księgi Wpływów pod hasłem *Materiały Erazma Majewskiego*. Archiwalia otrzymały numer inwentarzowy 3757, a jako źródło pochodzenia podano z *dawnych zbiorów PMA po E. Majewskim*⁴⁴. Dokumentacja została ułożona według następującego kodu:

A – Osiemnaście tek zatytułowanych *Listy do Erazma Majewskiego*, zawierających korespondencję oraz teczka z jej spisami.

B – Dziewięćdziesiąt cztery notatniki z zapiskami prowadzonymi przez E. Majewskiego w latach 1874–1922.

C–K – Dziesięć teczek zawierających rękopisy i maszynopisy prac, dokumenty i korespondencję dotyczącą MEM oraz materiały różne, w tym osobiste. Wpis w Księdze Wpływów został zakończony uwagą: *W/w [wyżej wymienione] teczki mają dokładne spisy pism*.

L – Księga Pamiątkowa.

M – księga zawierająca artykuły w prasie o MEM.

N – księga zawierająca wycinki z gazet.

– por. Listy do E. Majewskiego, teka XIII, nr 3757/2656–2668). Zainicjował założenie Muzeum Żmudzkiego, do którego zamierzał ofiarować swoje zbiory. Po jego śmierci katalog zbiorów sporządził M. Brensztejn, a 1600 zabytków archeologicznych i 5000 monet (w tym 37 złotych) rodzina oddała do Wileńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (P. Kulikauskas, G. Zabiela 1999, s. 179–180).

⁴¹ Stanisław Jan Nepomucen Czarnowski (1847–1929), absolwent Wydziału Prawa i Administracji w Szkole Głównej w Warszawie. Był redaktorem „Tygodnika Przemysłowo-Handlowego” (1872–1873), „Nowin” (1882–1893) i współredaktorem „Encyklopedii Handlowej”. Od 1893 r. mieszkał w Miechowie, gdzie założył muzeum regionalne. Prowadził badania jaskiń w dolinie Prądnika, publikował prace we wszystkich ówczesnych czasopismach, także w „Światowicie”. Od 1909 r. zaczął reda-

gować własne wydawnictwo „Polska Przedhistoryczna”. W zbiorach MEM znajdują się zabytki przez niego ofiarowane.

⁴² Mikołaj Fiodotowicz Bielaszewski (1867–1926), prawnik i archeolog, dyrektor Muzeum Sztuki i Przemysłu w Kijowie, redaktor. Korespondował z E. Majewskim (por. Listy do E. Majewskiego, nr 3757/77–89), był także w jego domu (por. notatnik nr 53, wpis z marca 1898 r.).

⁴³ W imieniu Towarzystwa Naukowego imienia Tarasa Szewczenki we Lwowie korespondował z E. Majewskim Wołodimir Hnatiuk (por. Listy do E. Majewskiego, teka III, bez numeru).

⁴⁴ Należy podkreślić brak informacji potwierdzonych dokumentów w archiwalnych księgach wpływu, kto i kiedy przekazał materiały E. Majewskiego do PMA.

Ryc. 10. Fragment gabinetu E. Majewskiego przy ul. Złotej 61.

Widoczne biurko, aparat fotograficzny na statywie, na ścianie portret matki Marii z Zembrowskich Majewskiej (1831–1909).

Ze zbiorów K. i Z. Zaborskich

Fig. 10. Fragment of E. Majewski's study at Złota 61. Visible desk, camera on tripod, on the wall, portrait of E. Majewski's mother (Maria née Zembrowska 1831–1909). Collection K. and Z. Zaborski

Ryc. 11. Fragment gabinetu E. Majewskiego. Ze zbiorów K. i Z. Zaborskich
Fig. 11. Fragment of E. Majewski's study. Collection K. and Z. Zaborski

Należy wyjaśnić, że do archiwaliów, określanych nazwą *spuścizna Erazma Majewskiego* zaliczone wówczas zostały zarówno materiały wytworzone przez E. Majewskiego lub do niego należące, jak również późniejsze, wytworzone po jego śmierci, a dotyczące jego zbiorów. W niniejszej pracy, zgodnie z definicją słowa *spuścizna*⁴⁵, mianem tym objęte zostały wyłącznie te archiwalia, które powstały do śmierci E. Majewskiego w dniu 14 listopada 1922 r.

Archiwalia fotograficzne

Szklane klisze i odbitki fotograficzne należące do E. Majewskiego, a dziś znajdujące się w zbiorach Pracowni Dokumentacji Naukowej PMA, przedstawiają zabytki,

wnętrza MEM, gabinetu, biblioteki, pracowni oraz wizerunki ich właściciela. Niektóre zostały zrobione przez profesjonalnych fotografów, niektóre przez znajomych amatorów, a wiele zdjęć wykonał sam E. Majewski oraz jego brat Mieczysław⁴⁶, obaj należeli bowiem do grupy czynnych fotoamatorów i uważali fotografię za bardzo przydatną do celów naukowych⁴⁷. E. Majewski działał w Zarządzie powołanego w czerwcu 1901 r. Towarzystwa Fotograficznego Warszawskiego⁴⁸, gdzie mógł zdobywać wiedzę w zakresie techniki wykonywania zdjęć i dzielić się doświadczeniami. Znając zaś jego zamiłowanie do samokształcenia można sądzić, że prawdopodobnie przestudiował także dzieło o fotografowaniu Maksymiliana

⁴⁵ W pracach zawierających wytyczne do opracowania archiwaliów *spuścizna* to posiadający samodzielną wartość naukową kompleks (zbiór) materiałów archiwalnych wytworzonych w toku i w związku z życiem i działalnością osoby fizycznej, reprezentujących główne kierunki jej życia, pracy i zainteresowań (A. Kulicka 2000, s. 4).

⁴⁶ Mieczysław Majewski (1875–1908), najmłodszy brat E. Majewskiego, inżynier, naczelnik ruchu i sieci tramwajów elektrycznych w Warszawie, zamordowany na ulicy 25 października 1908 r. Był zamiłowanym fotoamatorem, posiadał własny aparat fotograficzny (por. wpis w notatniku w sierpniu 1907 r.).

⁴⁷ Wskazówki i zalecenia dotyczące wykonywania zdjęć dla celów naukowych zawarł E. Majewski w swoim artykule *Co i jak fotogra-*

fować na pożytek etnografii (E. Majewski 1900b). Należy sądzić, że treść tego artykułu może odnosić się także do fotografowania *na pożytek archeologii*.

⁴⁸ Towarzystwo Fotograficzne Warszawskie powstało w 1901 r. z inicjatywy fotoamatorów: inż. Bronisława Królikiewicza, inż. Bertolda Lewy i prof. Józefa Jerzego Boguskiego. Mieściło się we własnym lokalu w gmachu Resursy Obywatelskiej przy Krakowskim Przedmieściu 64, posiadało bibliotekę, czytelnię oraz laboratorium fotograficzne, archiwum diapozytywów i fotografii. Miało na celu *popieranie rozwoju sztuki fotograficznej oraz utrwalenie za pomocą fotografii ginących [...] pamiątek historycznych, zabytków sztuki, osobliwości archeologicznych, etnograficznych lub przyrodniczych* (por. Statut). Pierwszym prezesem

Ryc. 12. Biblioteka E. Majewskiego w domu przy ul. Złotej 61.

Fot. M. Majewski 11.03.1906 r. Archiwum PMA

Fig. 12. E. Majewski's library at Złota 61.

Photo M. Majewski 11.03.1906. PMA Archive

Strasza (1857), które znajdowało się w bibliotece Towarzystwa Fotograficznego Warszawskiego oraz *Podręcznik dla fotografów i amatorów fotografii* Aleksandra Karolego (1893). Nie wiadomo wprawdzie, jaki aparat fotograficzny posiadał, ale na podstawie informacji o dostępnym wówczas na rynku sprzęcie fotograficznym i wydawnictwach instruktarzowych można wysunąć przypuszczenie, że jako człowiek zamożny mógł używać aparatu produkcji niemieckiej lub amerykańskiej (P. Lebieźniński 1891), a jeśli popierał produkty krajowe, to mógł kupić polski aparat amatorski zwany fotorewolwerem lub brandlówką⁴⁹.

Procedura obróbki materiałów światłoczułych była dość skomplikowana, wymagała doświadczenia i nieraz sprawiała kłopot, więc E. Majewski często korzystał z usług trawienia klisz w Zakładzie Fotochemigraficznym Bolesława Wierzbickiego, mieszczącym się przy ulicy Złotej

24. Firma powstała w 1898 r. i była jedną z najlepszych w Polsce, wykonywała klisze do druku na cynku, miedzi i mosiądzu⁵⁰, reprodukcje obrazów i rysunków, mapy, powiększenia fotografii, diapozytywy oraz *wszelkie roboty, których wykonanie da się uskutecznić za pomocą fotografii i wytrawiania*⁵¹. Odbitki dla E. Majewskiego wykonywały także firmy J. Marconiego oraz M. Puscha. Dzięki zachowanym rachunkom oraz skrupulatnie zapisywanym przez E. Majewskiego informacjom wiadomo, że ponosił spore nakłady finansowe *na fotografie zabytków*⁵², *na fotografowanie okazów, robienie zdjęć za słońca w Muzeum i na fotograficzne przybory*. Gromadził klisze, traktując je jako materiał źródłowy, przeznaczony do publikacji. Zbiór ten utrzymywał we wzorowym porządku (por. wpis w notatniku 9 marca 1916 r.). W czerwcu 1919 r. sporządził specyfikację, która obejmowała klisze szklane i odbitki fotograficzne, ale nie zachowała się w zbiorach PDN.

Archiwum fotograficzne MEM zostało przekazane 3 czerwca 1921 r. TNW, a następnie częściowo włączone do ewidencji Zakładu Archeologii Prehistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Niektóre klisze MEM posiadają numery archiwalne, ale nie udało się ustalić jednoznacznie, kto je nadał. Były one wielokrotnie wykorzystywane zarówno przed jak i po wojnie do publikacji prasowych⁵³ oraz do sporządzania dokumentacji naukowej, służącej badaczom do ilustrowania ich prac naukowych⁵⁴. Serie odbitek z klisz szklanych MEM w 1938 r. wykonał Kazimierz Kuc⁵⁵, a w latach 60. Tadeusz Biniewski⁵⁶.

W PMA klisze początkowo były inwentaryzowane zbiorowo w Księdze Wpływów jako *karton z fotografiami muzeum Er.[azma] Majewskiego*⁵⁷. Następnie podjęto próby ich identyfikacji i kierując się obowiązującą wówczas zasadą grupowania materiałów naukowych według miejscowości wybrano te, na których znajdowały się zabytki i stanowiska archeologiczne. Zostały

został Władysław Marconi. E. Majewski był członkiem Zarządu od czerwca 1901 r. do 27 stycznia 1902 r.

⁴⁹ Skonstruowany w 1881 r. przez Konrada Brandela (1838–1920) aparat wykonywał zdjęcia na płytach szklanych 6×9 cm oraz na kliszach 9×12 a nawet 12×16,5 cm. Zachowane klisze w zbiorach PMA mają m.in. takie wymiary. Informacyjna kartka dodawana do aparatu podawała instrukcję obsługi i przepis wywoływania klisz. W notatnikach E. Majewskiego znajdują się zapiski sugerujące, że czasem E. Majewski sam wywoływał klisze i wykonywał odbitki.

⁵⁰ E. Majewski zamawiał w zakładzie B. Wierzbickiego wykonanie klisz cynkotypowych do „Światowita” i „Wisły”. Zbiór tych klisz znajduje się w PMA.

⁵¹ Por. cytaty z tekstu reklamującego Zakład Fotochemigraficzny Bolesława Wierzbickiego, zamieszczonego w „Wiśle”, t. XIV, 1900, s. 11.

⁵² Określenia zapisane kursywą są cytatami z notatników E. Majewskiego.

⁵³ Patrz: „Biesiada Literacka”, nr 27 z 1925 r., s. 8–10.

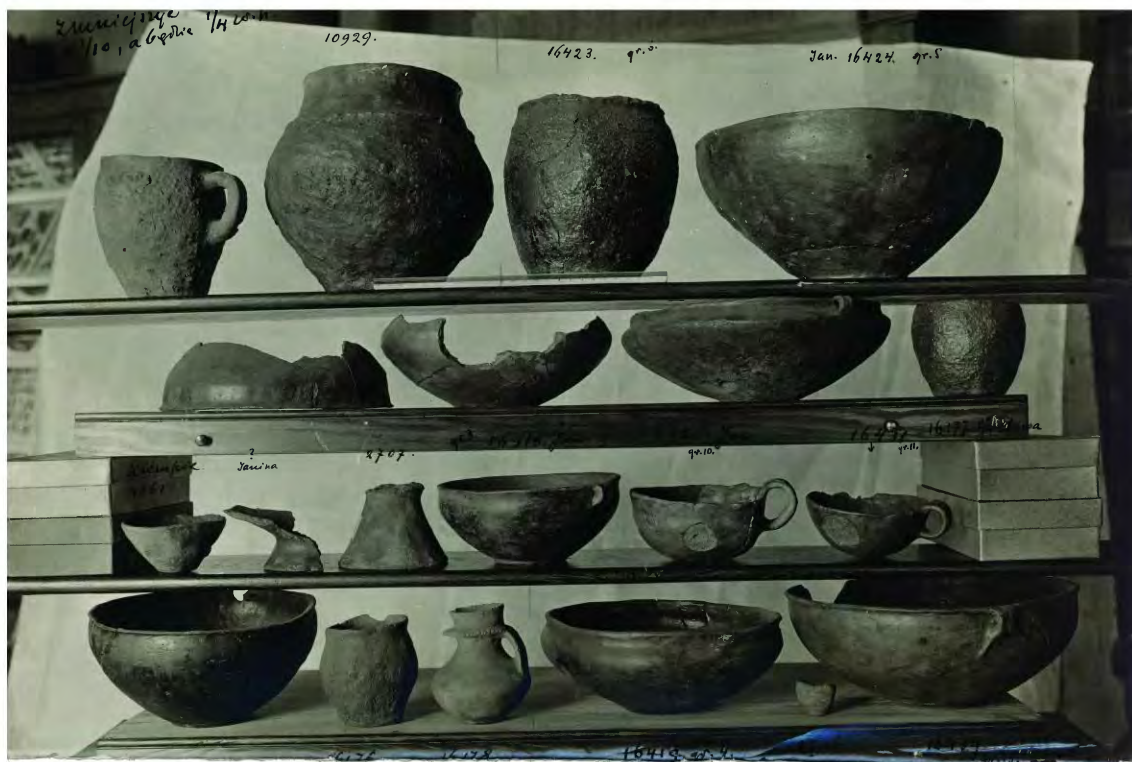
⁵⁴ Fotografie zabytków z Książki Hory i Leplowej opublikował W. Antoniewicz (1929b), z Iwanowic (stanowisko Klin, badane w 1911 r.

przez L. Kozłowskiego) – J. Rosen-Przeworska (1948), a z Lublina – Jerzy Antoniewicz (1949a).

⁵⁵ Kazimierz Kuc (1901–1979), konserwator, pracował w MPPEM w okresie 1 września 1924 r. – 1 września 1939 r. W PMA był zatrudniony jako kierownik pracowni konserwatorskiej od 1 maja 1945 r. do 31 sierpnia 1973 r.

⁵⁶ Tadeusz Franciszek Biniewski (1919–1997), fotograf. Jeden z najlepszych w Polsce specjalistów wykonujących prace fotograficzne do dokumentacji naukowej i potrzeb ekspozycyjnych. Uczestnik ekspedycji wykopaliskowych w Polsce i za granicą, autor zdjęć lotniczych, filmów edukacyjnych i cykli przeźroczy oraz znakomitej archeologicznej dokumentacji fotograficznej. W PMA pracował od 1 lutego 1950 r. do 31 grudnia 1990 r. jako kierownik Pracowni Fotograficznej. W sierpniu 1967 r. T. Biniewski wykonał 164 odbitki fotograficzne z klisz MEM (34 szt. – stanowisko Pieniążkowa, 130 szt. – stanowisko Popudnia). W 1951 r. fotografował także naczynia należące do E. Majewskiego ze stanowiska Jeziorna Królewska – zachowało się 6 klisz szklanych nr inw. 4266 – 4271.

⁵⁷ Księga wpływu dokumentów do Pracowni Dokumentacji Naukowej PMA (dalej: ks. wpł. PMA), wpis nr 4136, z 22 października 1975 r.

Ryc. 13. Odbitki fotograficzne z uwagami ręką E. Majewskiego, przedstawiające naczynia ze zbiorów MEM, przygotowane do publikacji. Archiwum PMA

Fig. 13. Photo prints with notes made by E. Majewski showing vessels from MEM collections. Prepared for publication. PMA Archive

włączone do zbioru klisz stanowisk PMA w układzie alfabetycznym i bez odnotowania ich pochodzenia zarejestrowane w Inwentarzu Klisz Stanowisk (brak daty wpisów). Pozostałe zaliczono do działu zwanego Muzealnictwo i wpisano do Inwentarza Klisz Muzealnictwa (brak daty wpisu, przypuszczalnie lata 70.) pod numerami: Ms 2774 – Ms 2784, Ms 2786, Ms 2788 – Ms 2790, Ms 2792 – Ms 2798, Ms 2801, Ms 2806 – Ms 2814, Ms 2816 – Ms 2835 z uwagą MEM – *przedwojenne*, a jako źródło pochodzenia podano z *dawnych zbiorów PMA po E. Majewskim*.

Na początku lat 70. ówczesny dyrektor PMA, Zdzisław Rajewski⁵⁸, podjął decyzję o przefotografowaniu na klisze błonowe wszystkich szklanych klisz stanowisk, znajdujących się w zbiorach PMA⁵⁹. Pracę tę rozpoczął T. Biniewski. Akcja nie została ukończona, przefotografowane (do litery „K”) klisze szklane zostały wycofane ze zbioru, a na ich miejscu znalazły się negatywy błonowe, jednak bez podania źródła pochodzenia oryginału.

W zbiorach PDN znajduje się także niekompletny zbiór odbitek fotograficznych, należący do E. Majewskiego. Można w nim wydzielić trzy rodzaje odbitek. Pierwszy, wykonany do publikacji, o nietypowym formacie, zawiera uwagi techniczne i informacje wpisane ręką E. Majewskiego. Drugi obejmuje fotografie przyklejone do kartoników, sporządzone zapewne do przechowywania w albumie lub do prezentacji. Trzeci rodzaj to odbitki niepodklejone i nieopisane, służące zapewne jako wglądówki dla szklanych klisz.

1. Fotografie wykonane w domu E. Majewskiego w Warszawie, ul. Złota 61

Zabytki archeologiczne, które E. Majewski zaczął intensywnie gromadzić od 1892 r. początkowo były przechowywane w jego gabinecie, pełniącym równocześnie rolę biblioteki i magazynu, w domu rodzinnym przy ul. Złotej 61 w Warszawie.⁶⁰ Narzędzia krzemienne, fragmenty ceramiki i małe przedmioty zostały przyczepione drutem z brązu do specjalnie w tym celu przygotowanych tabliczek tekturowych, a następnie opisane (podawano dane administracyjne i numer inwentarzowy). Był to wówczas powszechny sposób eksponowania drobnych zabytków, przy czym obowiązywała zasada takiego ich

dobierania na tabliczce, aby uzyskać ładną kompozycję. W połowie 1894 r. E. Majewski dokonał reorganizacji mieszkania. Gabinet został urządzony w jednym pokoju, a w drugim ekspozycja zabytków archeologicznych, zwana przez właściciela zgodnie z panującą wówczas modą – Muzeum. W sierpniu 1905 r. zbiory, liczące wówczas ponad szesnaście tysięcy zabytków zostały przeniesione do dwóch ekspozycyjnych pomieszczeń na pierwszym piętrze i ułożone w specjalnie do tego celu wykonanych szafach, witrynach i gablotach.

1a. Klisze szklane:

– Ms/2783, Ms/2789, Ms/2790, Ms/2792, Ms/2797, Ms/2818, Ms/2819, format 13×18⁶¹. Seria siedmiu zdjęć, przedstawiających otwarte szafy z zabytkami archeologicznymi. Były one wykonane przez E. Majewskiego w 1895 r. (klisza Ms/2818 – E. Majewski 1897, s. 63, ryc. 29).

– Ms/2788, format 13×18. Widok z pokoju ze zbiorami na drzwi i fragment wnętrza gabinetu, w którym stoi mężczyzna NN.

– Ms/2784, format 13×18. Otwarta szafa z zabytkami archeologicznymi. Zdjęcie wykonane przez E. Majewskiego w 1898 r.

– Ms/2798, format 13×18. Wnętrze biblioteki E. Majewskiego, po lewej stronie fragment sali ekspozycyjnej. „Gotyckie” biblioteczne szafy i regały zostały wykonane w 1901 r. u warszawskiego stolarza Strómiły według projektu E. Majewskiego. Meble te znajdują się dziś w Bibliotece PMA. Zdjęcie wykonane 1901–1905 r.

– Ms/2810, format 9×12. E. Majewski w swojej bibliotece. Zdjęcie wykonane w 1911 r.

– Ms/2782, diapozytów szklany, format: 18×24. Erazm Majewski w swojej bibliotece. Zdjęcie wykonane w 1911 r. (to samo ujęcie na kliszy Ms/2810).

1b. Odbitki fotograficzne:

– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2788. Wymiary 15,8×12. Odbitka krzywo przycięta, uszkodzona, podklejona. Na kartoniku ręką E. Majewskiego wpisana data 1894/5.

– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2789. Wymiary 17,3×12. Odbitka krzywo przycięta, podklejona. Na kartoniku ręką E. Majewskiego wpisana data 1894/5.

– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2790. Wymiary 18×13.

⁵⁸ Zdzisław Rajewski (1907–1974), profesor archeologii, wicedyrektor Instytutu Badań Starożytności Słowiańskich Uniwersytetu Poznańskiego i kierownik odkrytej w 1933 r. osady ludności kultury łużyckiej w Biskupinie. Na stanowisko dyrektora PMA został powołany 1 lipca 1949 r.; funkcję tę pełnił do swojej śmierci.

⁵⁹ Informacja o tej akcji pochodzi od mgr Krystyny Piotrowskiej, która od 1982 r. pełni funkcję kierownika Pracowni Dokumentacji Naukowej PMA.

⁶⁰ Dom mieszkalny, stojący na posesji od frontu przy ul. Złotej 61, został zakupiony przez rodzinę Majewskich w 1884 r. Zamieszkali w nim rodzice Maria z Zembrowskich (1831–1909) i Hipolit (1827–1898) Majewscy oraz ich dzieci: Erazm (1858–1922) z żoną Lucyną,

Stanisław (1860–1944) z żoną Józefą, Maria (1863–1934) z mężem Józefem Zaborskim, Gabriela (1868–1954), Mieczysław (1875–1908) i Karol (1873–1957). Mieszkania wynajmowali oficjałści fabryczni, m.in. syn Marii Konopnickiej Stanisław. Mieścili się tu także biura firm rodzinnych: Warszawskiego Laboratorium Chemicznego, fabryki ołówków (później przeniesiona do Pruszkowa) i zakładu litograficznego Polichrom. Od 1899 r. miała tu swoją siedzibę redakcja „Światowita”, a w latach 1906–1907 E. Majewski udzielił gościny Towarzystwu Opieki nad Zabytkami Przeszłości.

⁶¹ W niniejszej pracy wymiary klisz i odbitek fotograficznych zostały podane w centymetrach.

Ryc. 14. Zbiory Erazma Majewskiego w domu przy ul. Złotej 61. Ekspozycja tabliczek z zabytkami krzemiennymi. Fot. E. Majewski ok. 1895 r. Archiwum PMA

Fig. 14. Collections of E. Majewski at Złota 61. Display of panels with flint finds. Photo E. Majewski ca 1895. PMA Archive

Ryc. 15. Otwarta szafa ze zbiorami zabytków E. Majewskiego w domu przy ul. Złotej 61. Fot. E. Majewski ok. 1895 r. Archiwum PMA

Fig. 15. Case containing E. Majewski's collections at Złota 61. Photo E. Majewski ca 1895. PMA Archive

- Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2790. Wymiary 16,5×11,7. Odbitka krzywo przycięta, podklejona.
- Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2797. Wymiary 17×10,1. Odbitka krzywo przycięta, uszkodzona.
- Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2819. Wymiary 17,1×12,3. Odbitka krzywo przycięta, podklejona. Na kartoniku ręką E. Majewskiego wpisana data 1894/5.
- Bez numeru. Brak kliszy MEM. Wymiary 11×15,8. Odbitka uszkodzona, krzywo przycięta. Przedstawia E. Majewskiego w swojej bibliotece.
- Bez numeru. Brak kliszy MEM. Wymiary 14,8×11,6. Odbitka krzywo przycięta, podklejona. Przedstawia E. Majewskiego przy biurku. Na kartoniku ręką E. Majewskiego wpisana data 1894/5.
- Inw. zdjęć 412. Brak kliszy MEM. Wymiary 15,7×9,3. Odbitka krzywo przycięta. Przedstawia zabytki krzemienne ze zbiorów E. Majewskiego wysłane przez niego do Wiednia w 1898 r.
- Inw. zdjęć 413. Brak kliszy MEM. Wymiary 11,4×15,8.

⁶² E. Majewski ukończył szkołę Towarzystwa Farmaceutycznego, a na świadectwie z 28 czerwca 1877 r. widnieje z chemii ocena bardzo dobra. Praktykę zdobywał przez 3 lata w składzie aptecznym Schab-

Odbitka krzywo przycięta, podklejona. Przedstawia biurko E. Majewskiego. Na kartoniku ręką E. Majewskiego wpisana data 1894/5.

2. Fotografie wykonane w pracowni konserwatorskiej urządzonej przez E. Majewskiego w domu w Warszawie ul. Złota 61

Początkowo wszystkie prace związane z rekonstrukcją ceramiki i konserwacją zabytków wykonywał E. Majewski w swoim domu. W tej *żmudnej robocie* pomagała mu żona. Wykorzystując własną wiedzę⁶² opracował *Wskazówki do konserwowania przedmiotów starożytnych* (E. Majewski 1908). Praca zawierała opisy sposobów zabezpieczania znajdujących w ziemi przedmiotów oraz przepisy na preparaty niezbędne do ich rekonstrukcji i konserwacji. Była oparta na *doświadczeniach wytrawnych archeologów i miłośników, przyjętych przez ogół konserwatorów najbogatszych muzeów* (E. Majewski 1908, s. 1) oraz na własnym doświadczeniu, gdyż, jak

łowski w Rydze. W 1882 r. słuchał wykładów z farmacji dla fakultetu medycznego na Uniwersytecie Warszawskim.

Ryc. 16. Regał w pracowni konserwatorskiej przy ul. Złotej 61. Stawiano na nim ceramikę, która po konserwacji oczekiwała na prace inwentaryzacyjne. Archiwum PMA

Fig. 16. Shelf in the conservation workshop at Złota 61 used for restored pottery pending further inventorying. PMA Archive

Ryc. 17. E. Majewski w gabinecie podczas klejenia naczynia. Fot. M. Majewski 1894/5 r. Archiwum PMA

Fig. 17. Ryc. E. Majewski in his study during pottery vessel restoration. Photo M. Majewski 1894/5. PMA Archive

wiadomo, sporządzanie różnych mikstur i układanie przepisów na produkty chemiczne było jego zawodem.

Mimo, iż od 1911 r. funkcjonowała pracownia konserwacji w budynku przy ul. Śniadeckich 8, prace konserwatorskie związane ze szczególnie cennymi zabytkami wykonywał E. Majewski nadal osobiście w gabinecie. [...] *zawzięcie pracuję nad oczyszczaniem i utrwalaniem naczyń itp. zabytków* – zapisał 24 października 1911 r. w notatniku. – *Gabinet wygląda jak rupieciarnia. Pełen skorup, kurzu, kości, kleju, brudnych papierów itd.* [...] *Jak relikwie troskliwie restauruję naczynia* [...]. *Nieskończona robota – jeśli się chce ocalić, co da się ocalić.* W sierpniu 1912 r. przeznaczył 2 pokoje przylegające do gabinetu na pracownię konserwacji.

2a. Klisze szklane:

– Ms/2044 – Ms/2050, format 13×18 cm. Siedem zdjęć przedstawiających wnętrza pracowni konserwatorskiej przy ul. Złotej 61 zostało wykonanych ok. 1912 r. Praw-

dopodobnie była to jedna sesja fotograficzna (klisza Ms/2044 – E. Majewski 1913a, s. 85).

– Ms/2778, format 10×15. E. Majewski w gabinecie podczas klejenia naczynia. Zdjęcie wykonane w 1894/5 r. przez Mieczysława Majewskiego (?).

2b. Odbitka fotograficzna:

– Bez numeru. Nr kliszy MEM Ms/2778. Wymiary 15,5×11,4. Odbitka krzywo przycięta, podklejona.

3. Fotografie wykonane w gmachu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych⁶³ w Warszawie

Od 1905 r. E. Majewski czynił usilne starania o uzyskanie lokalu na swoje zbiory, gdyż eksponowanie powiększającej się wciąż kolekcji w domu prywatnym stało się bardzo uciążliwe. Zwracał się w tym celu wielokrotnie do różnych instytucji, między innymi do Zarządu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, ale odpowiadały one odmownie. Wreszcie 15 kwietnia 1908 r. Zarząd Towarzystwa Zachęty Sztuk

⁶³ Gmach siedziby Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim, wybudowany został w 1900 r. w Warszawie przy Placu Małachowskiego 3 (dziś ul. Królewska 17) według projektu Stefana

Szyllera. Wówczas nazywano go Pałacem Sztuki. Dziś budynek nazywany jest Zachętą.

Ryc. 18. Fragment wnętrza pracowni konserwatorskiej w domu przy ul. Złotej 61. Ok. 1912 r. Archiwum PMA

Fig. 18. Fragment of the conservations workshop interior at Złota 61. Ca 1912. PMA Archive

Ryc. 19. Fragment wnętrza pracowni konserwatorskiej w domu przy ul. Złotej 61. Ok. 1913 r. Archiwum PMA

Fig. 19. Fragment of the conservations workshop interior at Złota 61. Ca 1913. PMA Archive

Ryc. 20. Projekt Pałacu Sztuki w Warszawie wykonany przez Stefana Szyllera.
Fot. E. Troczewski (fot. prasowa, „Wędrowiec” 12, 7.03.1898 r.). Archiwum PMA

Fig. 20. Design of the Palace of Art in Warsaw developed by Stefan Szyller.
Photo E. Troczewski (published in “Wędrowiec” no 12 on 7.03.1898). PMA Archive

Pięknych w Warszawie z ówczesnym prezesem Juliuszem Hermanem na czele zgodził się na umieszczenie zbiorów E. Majewskiego w *sali o trzech oknach* na parterze gmachu Towarzystwa, który wówczas nazywany był Pałacem Sztuki.

Koszty związane z zakupem mebli muzealnych i transportem pokrył E. Majewski. Wraz z żoną pakował eksponaty, nadzorował ich przewożenie, a następnie sam rozmieszczał je według własnego projektu *rozkładu okazów w Muzeum*. W notatniku można znaleźć sporo zapisów z tego okresu o kolorze, wymiarach, ustawieniu oraz różnych detalach technicznych, dotyczących szaf, witryn i gablot. Relacje z przebiegu przenosin ujawniają wielką troskę o uzyskanie najlepszego efektu i radość, że zbiór znalazł stosowne dla siebie miejsce.

Uroczyste otwarcie MEM nastąpiło w niedzielne południe 27 września 1908 r. w Pałacu Sztuki. Mowę inauguracyjną wygłosił J. Herman. Następnie członek Zarządu Towarzystwa, prawnik i archeolog Jaksa Ksawery Chamiec, w wykładzie poświęconym archeologii polskiej, omówił znaczenie naukowe zabytków archeologicznych. Po nim zabrał głos E. Majewski, który opowiedział zebranym historię swoich zbiorów i wyraził podziękowanie Towarzystwu za przyjęcie ich pod swój dach. Na zakończenie przemawiał mineralog Zygmunt Weyberg, podkreślając wielkie znaczenie powstałego mu-

zeum dla nauki i dla Warszawy. Obecni złożyli podpisy w wyłożonej Księdze Pamiątkowej.

Wydarzenie to, odnotowane przez całą ówczesną prasę stołeczną, określono jako doniosły fakt w warszawskim życiu naukowym. MEM nazwano *instytucją, z której Warszawa może być dumna*⁶⁴. Podkreślano energię, stanowczość i kompetencje jego twórcy. Opisuując wygląd sali, zwracano uwagę na wzorowe przygotowanie merytoryczne ekspozycji: podpisy, komentarze naukowe, mapki, rysunki, schematy, fotografie, a nawet udostępniony dla zwiedzających wybór literatury. Natomiast w notatniku E. Majewski dokonał lakonicznego zapisu dotyczącego otwarcia MEM. Świadczy to o jego rozczarowaniu z powodu nieobecności wielu osób, na które bardzo liczył: m.in. brata Stanisława oraz członków Zarządu TNW.

Sala wystawowa MEM w Pałacu Sztuki była wielokrotnie fotografowana przez profesjonalnych fotografów, wykonujących zdjęcia dla prasy i wydawnictw. W okresie wrzesień 1908–1911 r. wykonano zdjęcia przechowywane pod numerami Ms/2779 – Ms/2781.

W 1914 r. zaczęło brakować miejsca dla ponad 20 tysięcy eksponowanych zabytków, wstawiono więc nowe gabloty. Sala zappełniła się meblami muzealnymi. Z tego zapewne okresu pochodzą klisze Ms/2811 – Ms/2813.

3a. Klisze szklane:

– Ms/2779, format 18×24. Widok fragmentu sali z ekspozycją zabytków archeologicznych. Zdjęcie wykonane w okresie wrzesień 1908 – 1911 r. (E. Majewski 1911a, tabl. XIV).

⁶⁴ Por. „Tygodnik Ilustrowany” z 3 października 1908 r.

Ryc. 21. Fragment sali MEM w Pałacu Sztuki. Obok kompozycji *Lelum-Polelum* siedzi E. Majewski.

W głębi przy oknie kobieta w kapeluszu – Lucyna Majewska (?). Ok. 1908 r. Archiwum PMA

Fig. 21. Fragment of MEM room at the Palace of Art. E. Majewski sitting next to the 'Lelum Polelum' arrangement.

In the background near the window the woman wearing a hat – Lucyna Majewska (?). Ca 1908. PMA Archive

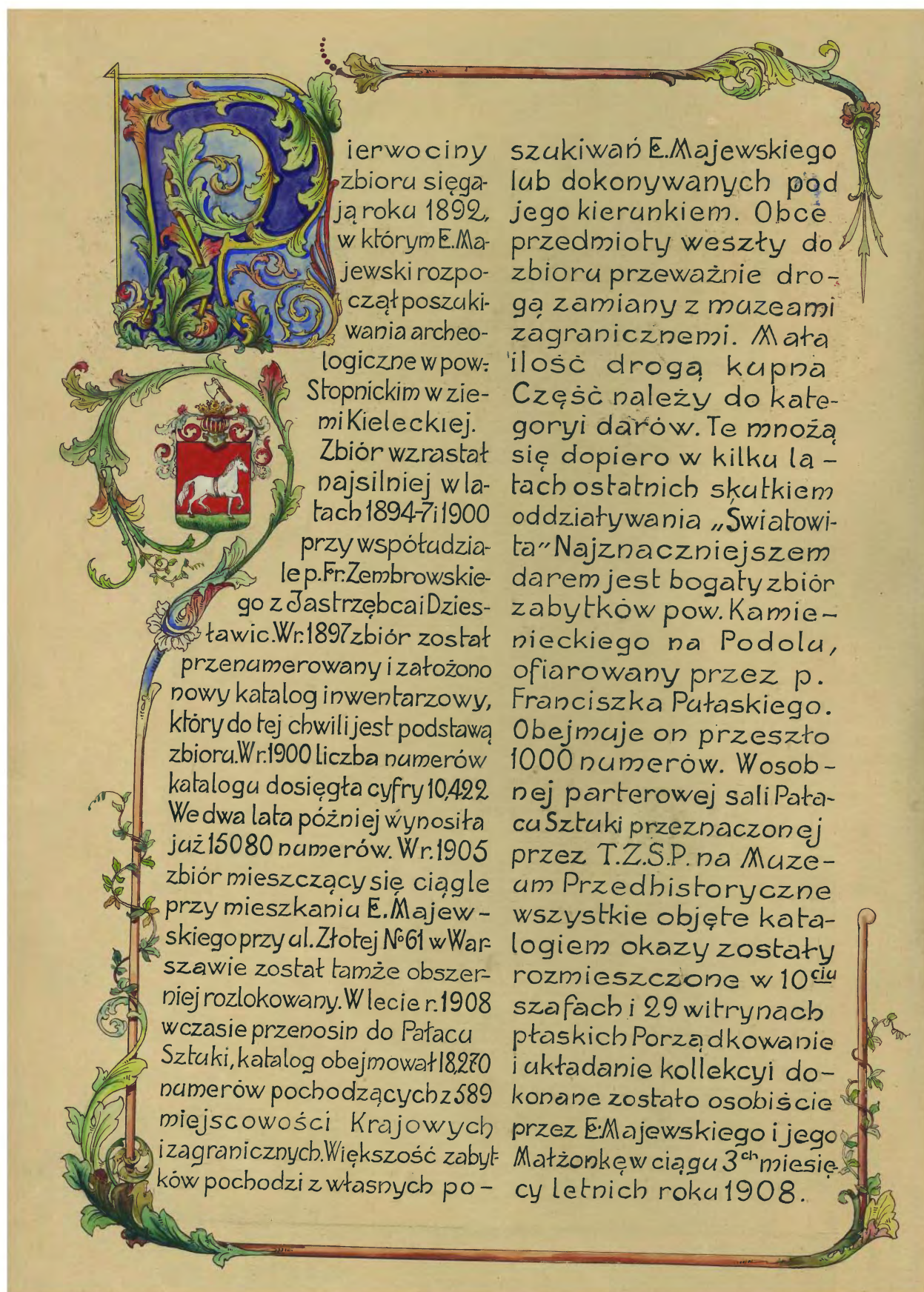
- Ms/2780, format 18×24. Fragment sali z ekspozycją zabytków archeologicznych. Po lewej stronie, obok rzeźby *Lelum-Polelum* dłuta Julii Stabrowskiej⁶⁵ siedzi E. Majewski. W głębi nad drzwiami wejściowymi zawieszono tabliczkę informacyjną: *Muzeum Erazma Majewskiego. Oddział pierwszy przyszłego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*. Zdjęcie wykonane w okresie wrzesień 1908 – 1911 r. (E. Majewski 1911a, tabl. XIII).
- Ms/2781, format 18×24. Fragment sali z ekspozycją zabytków archeologicznych. Po prawej stronie obok rzeźby *Lelum-Polelum* siedzi E. Majewski. W głębi przy oknie siedzi kobieta w kapeluszu (Lucyna Majewska?). Zdjęcie wykonane w okresie wrzesień 1908 – 1911 r.
- Ms/2811 – Ms/2813, format 9×12. Trzy zdjęcia przedstawiające fragmenty sali wystawowej z ekspozycją zabytków archeologicznych w różnym ujęciu. Wykonane w latach 1914–1916.

⁶⁵ Julia Stabrowska (1869–1941), rzeźbiarka, jej prace były wysoko cenione przez ówczesną krytykę artystyczną. Ukończyła Wydział Rzeźby Cesarskiej Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. Trzymetrowa kompozycja *Lelum-Polelum*, będąca ilustracją dramatu Juliusza Słowackiego *Lilla Weneda*, to jej praca dyplomowa, za którą

3b. Odbitki fotograficzne:

- Inw. zdjęć 414. Brak kliszy MEM. Wymiary 9×12. Odbitka przedstawia przewożenie łodzi dłubanki w dniu 6 lipca 1914 r. do siedziby Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości w kamienicy Baryczków (Rynek Starego Miasta 32). Mierzącą 9 metrów dłubankę, która została znaleziona w okolicach Ostrołęki, zakupił Ludwik Sawicki za 17 rubli na polecenie E. Majewskiego w czerwcu 1914 r. Po przewiezieniu i zakonserwowaniu pozostawiała w depozycie do 27 czerwca 1916 r.
- Inw. zdjęć 414. Brak kliszy MEM. Wymiary 9×12. Odbitka przedstawia przewożenie łodzi dłubanki w dniu 27 czerwca 1916 r. Dwudziestu ludzi z Sekcji Robót Publicznych pod nadzorem E. Majewskiego, L. Kozłowskiego, J. Lewińskiego i Swolkienia (brygadzysta?) przewiozło ją z kamienicy Baryczków (Rynek Starego Miasta 32) na podwórze gmachu Muzeum Narodowego ul. Podwale 15, a następnie wniosło przez okno do sali nr 6.

otrzymała w grudniu 1901 r. tytuł artysty rzeźbiarza I klasy. Rzeźbę na koszt Akademii przywieziono do Pałacu Sztuki i umieszczono na parterze w sali o trzech oknach. Po 1918 r. została przeniesiona do Muzeum Narodowego, a w 1954 r. umieszczono ją w Muzeum w Wilanowie.

Ryc. 22. Karta Księgi Pamiątkowej MEM. Historia zbiorów. Archiwum PMA

Fig. 22. Page in Memorial Book of E. Majewski Museum. History of the collection. PMA Archive

Ryc. 24. Transport w dniu 6.07.1914 r. łodzi dłubanki znalezionej w okolicach Ostrołęki do siedziby Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości w kamienicy Baryczków na Rynku Starego Miasta w Warszawie. Archiwum PMA

Fig. 24. Transport on 6.07.1914 of a dugout boat discovered near Ostrołęka to the main building of the Society for Protection of Monuments, Baryczka Family building in the Old Town Square in Warsaw. PMA Archive

Ryc. 25. Transport łodzi dłubanki w dniu 27.06.1916 r. z kamienicy Baryczków na Rynku Starego Miasta w Warszawie do gmachu Muzeum Narodowego przy ul. Podwale 15. Archiwum PMA

Fig. 25. Transport of a dugout boat on 27.06.1916. from Baryczka Family building in the Old Town Square to the National Museum building at Podwale 15. PMA Archive

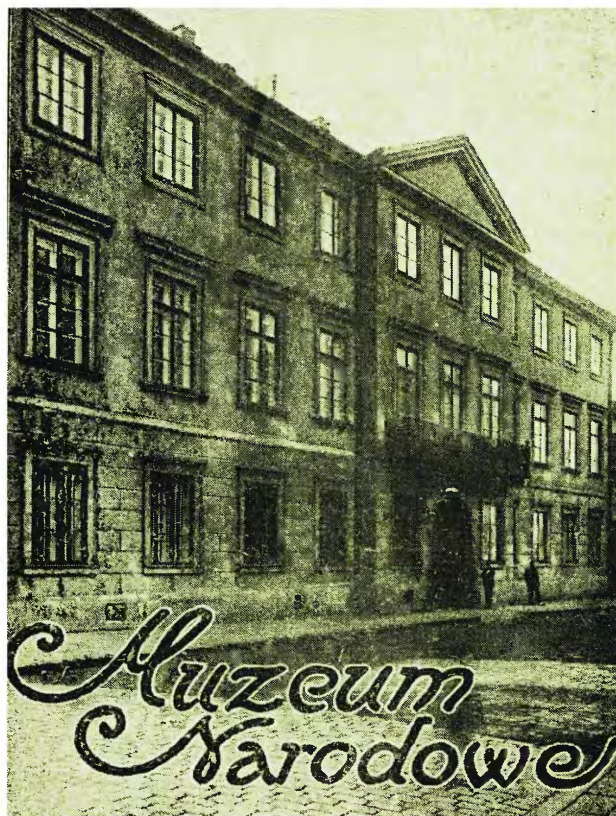
4. Fotografie wykonane w gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie, ul. Podwale 15

W marcu 1916 r. E. Majewski został mianowany członkiem Rady Muzealnej Muzeum Narodowego w Warszawie. Po konsultacji z ekspertem Muzeum Janem Piotrem Lewińskim⁶⁶ podjął decyzję o przeniesieniu zbiorów do gmachu Muzeum Narodowego przy ul. Podwale 15. Jak się później okazało była to decyzja pochopna i całkowicie chybiona. MEM na Podwalu, choć urządzone nakładem dużych kosztów i bardzo starannie, nie zostało nigdy otwarte dla zwiedzających.

Komisja Muzealna Rady Miasta Stołecznego Warszawy przydzieliła dla MEM pomieszczenia na parterze gmachu Muzeum Narodowego. E. Majewski popełnił błąd przenosząc zbiory i inwestując w urządzenie wnętrza bez ustalonych relacji z Muzeum Narodowym oraz nie posiadając podpisanej umowy lokalowej i zatwierdzonych spraw budżetowych. Przedstawiony dyrektorowi Muzeum Narodowego, B. Gembarzewskiemu⁶⁷ projekt umowy sporządzonej już w lutym 1916 r. nie został przyjęty,

⁶⁶ Jan Piotr Lewiński (1876–1939), geolog, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, członek założyciel Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Położył wielkie zasługi w organizacji życia naukowego, dydaktyki i popularyzacji, badań naukowych (szczególnie czwartorzędu) oraz prac nad zaopatrzeniem miast w wodę. Był także kolekcjonerem oraz przewodniczącym Rady Muzealnej Muzeum Narodowego.

⁶⁷ Bronisław Gembarzewski (1872–1941), pułkownik, artysta malarz. W latach 1915–1936 dyrektor Muzeum Narodowego, od 1920 r. także dyrektor Muzeum Wojska mieszczącego się przy ul. Podwale 15.

Ryc. 26. Gmach Muzeum Narodowego w Warszawie przy ul. Podwale 15 w 1919 r. (fot. prasowa, „Tygodnik Ilustrowany”, grudzień 1919 r.). Archiwum PMA

Fig. 26. Building of the National Museum in Warsaw at Podwale 15 in 1919 (photograph published in “Tygodnik Ilustrowany” in December 1919) . PMA Archive

Ryc. 27. MEM w gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie przy ul. Podwale 15. Fragment wnętrza sali 5. Listopad 1919 r. Archiwum PMA

Fig. 27. MEM in the building of the National Museum in Warsaw at Podwale 15. Fragment of interior of room no. 5. November 1919. PMA Archive

Ryc. 28. MEM w gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie przy ul. Podwale 15. Fragment wnętrza sali 3. Listopad 1919 r. Archiwum PMA
 Fig. 28. MEM in the building of the National Museum in Warsaw at Podwale 15. Fragment of interior of room no. 3. November 1919.
 PMA Archive

gdyż nie zadowalał obu stron. Komisja Muzealna postanowiła bowiem przyjąć zbiory MEM w formie depozytu, a dyrektor B. Gembarzewski zamierzał uczynić z MEM jeden z oddziałów Muzeum Narodowego, co nie odpowiadało E. Majewskiemu. Chciał on mianowicie, aby MEM stało się instytucją centralną, niezależną od jakiejkolwiek ingerencji. Miasto nie dawało funduszy na utrzymanie kustosa. W pomieszczeniach dochodziło do częstych awarii i panowała taka wilgoć, że naczynia zaczynały się rozklejać. Brakowało pieniędzy i E. Majewski sprzedał własną posesję przy ulicy Langnerowskiej, żeby mieć fundusze na uporządkowanie i otwarcie Muzeum.

Mimo trudności trwały intensywne przygotowania do przyjęcia zwiedzających. Zbiory MEM liczyły wówczas ponad 30 tysięcy zabytków. E. Majewski kupił nowe meble muzealne: szafy przyściennie i kloszowe, witryny stołowe, etażery. Zatrudnił fotografa do wykonania dokumentacji wnętrz wystawowych. W 1918 r. urządzono pracownię konserwacji ceramiki i bibliotekę. Został oddany do druku nowy *Krótki przewodnik po Muzeum*

przehistorycznym Erazma Majewskiego, w którym zabytki epoki kamiennej opracował Leon Kozłowski, a pozostałe – Józef Kostrzewski. Jednak władze ciągle przesunęły termin otwarcia ekspozycji, a wreszcie zażądały opróżnienia sal w terminie natychmiastowym. Pomieszczenia, w których znajdowały się zbiory MEM oddano do dyspozycji utworzonego w 1920 r. Muzeum Wojska⁶⁸, którego dyrektorem został B. Gembarzewski. E. Majewski szukał pomocy u pracowników Wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) i wsparcia u swoich dawnych współpracowników, apelował do władz wojskowych, prowadził kampanię prasową, ale niczego nie osiągnął. W maju 1920 r. uświadomił sobie, że opuszczenie budynku przy ul. Podwale 15 jest nieuniknione. Wobec tego postanowił przekazać swoje zbiory Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu i rozpoczął korespondencję w tej sprawie z rektorem księdzem prałatem Idzikiem Radziszewskim. Pod wpływem rady przyjaciół, do której należeli m.in.: W. Antoniewicz i K. Stołyhwo, zmienił decyzję i zaakceptował starania K. Stołyhwy o przejęcie MEM przez TNW.

⁶⁸ Zbiory militariów były gromadzone od 1862 r. w powołanym wówczas Muzeum Sztuk Pięknych w Warszawie, a po jego przekształceniu w Muzeum Narodowe zostały wydzielone jako dział oręża i wojskowości. W styczniu 1919 r. polskie władze wojskowe powołały nową placówkę pod nazwą Polskie Muzeum Wojskowe z siedzibą na Zamku Królewskim, które działało krótko, gdyż już 22 kwietnia

1920 r. dekretem Józefa Piłsudskiego zostało powołane Muzeum Wojska w Warszawie. Z inicjatywy B. Gembarzewskiego zawarta została umowa między gminą miasta stołecznego Warszawy i Ministerstwem Spraw Wojskowych, w wyniku której siedzibą tego Muzeum stały się pomieszczenia na parterze gmachu Muzeum Narodowego przy ul. Podwale 15.

Ryc. 29. MEM w gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie przy ul. Podwale 15. Fragment wnętrza sali 2, w której mieściła się biblioteka i gabinet. Listopad 1919 r. Archiwum PMA

Fig. 29. MEM in the building of the National Museum in Warsaw at Podwale 15. Fragment of interior of room no. 2, which housed the library and the study. November 1919. PMA Archive

Tymczasem władze wojskowe zażądały opróżnienia sal w nieodwołalnym terminie do 1 kwietnia 1921 r., w przeciwnym razie zbiorom MEM zagrożono eksmisją. E. Majewski złożył skargę do Naczelnika Państwa. Prośbę o interwencję do Marszałka Sejmu Ustawodawczego w Warszawie złożyli także: Zygmunt Zakrzewski – Prezes Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego, Konserwator Państwowy zabytków prehistorycznych na byłą dzielnicę pruską oraz Józef Kostrzewski – pełniący wówczas funkcję dyrektora Instytutu Prehistorycznego Uniwersytetu Poznańskiego i Konserwatora Honorowego zabytków prehistorycznych, który doskonale znał zbiory MEM i ich wartość naukową. Zapobiegło to eksmisji, ale nie spowodowało odwołania decyzji o opuszczeniu gmachu przy ul. Podwale 15. *Widzę, że Muzeum pójdzie chyba do Towarzystwa Naukowego Warszawskiego do Pałacu Staszica. Lepszego wyjścia nie widzimy – zmordowani* – napisał E. Majewski w swoim notatniku 7 marca 1921 r.

Pomieszczenia MEM w gmachu przy ul. Podwale 15 były fotografowane na polecenie E. Majewskiego dwa

razy. W obu przypadkach nie znane jest nazwisko autora zdjęć. Pierwsza sesja, z której zachowały się szklane klisze, odbyła się w listopadzie 1919 r. Po raz drugi dziewięć fotografii wykonał amator, *pan N.*⁶⁹, któremu E. Majewski zapłacił za usługę 2 000 marek. Z tej sesji, wykonanej w marcu 1921 r., nie zachowały się klisze, być może E. Majewski wcale ich nie otrzymał.

4a. Klisze szklane – seria 12 fotografii wykonanych w listopadzie 1919 r.:

– Ms/2786, format 13×18. Fragment wnętrza sali 1, w której eksponowane były zabytki *obcokrajowe*⁷⁰. Na zdjęciu widoczne szafy zawierające: *wykopaliska greckie i rzymskie, wykopaliska trojańskie i rzymskie, Afryka, Ameryka, Australia* oraz dwie gabloty z zabytkami z czasów *paleolitycznych*.

– Ms/2817, format 9×12. Szafa muzealna nr 19 stojąca w sali 1 z zabytkami etruskimi, które E. Majewski kupił w maju 1905 r. podczas pobytu we Włoszech. Szafa owa wraz z zawartością została przeniesiona do Pałacu Sztuki 18 lipca 1916 r. pod nadzorem J. Kostrzewskiego. Po raz pierwszy była fotografowana w 1908 r. (por. „Biesiada

⁶⁹ Ta informacja pochodzi z notatnika E. Majewskiego. Nie zdołano ustalić nazwiska osoby, wykonującej fotografie wnętrza muzealnych w marcu 1921 r.

⁷⁰ Wszystkie określenia dotyczące opisu sal wystawowych zapisane kursywą zostały zaczerpnięte z widocznych na zdjęciach metryczek oraz z notatników E. Majewskiego.

Ryc. 30. MEM w gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie przy ul. Podwale 15. Szafa muzealna nr 19 z zabytkami etruskimi stojąca w sali 1, która uległa zniszczeniu wraz z zawartością w 1922 r. Listopad 1919 r. Archiwum PMA

Fig. 30. MEM in the building of the National Museum in Warsaw at Podwale 15. Museum case no. 19 with Etruscan finds in room no. 1 which suffered destruction together with its contents in 1922. November 1919. PMA Archive

Literacka” z 16 października 1908 r., s. 314); zbiory E. Majewskiego eksponowane były wówczas, jak wiadomo, w Pałacu Sztuki. Szafa „etruska” uległa zniszczeniu wraz z zabytkami w 1922 r.⁷¹ podczas remontu pomieszczeń w Pałacu Staszica w Warszawie, ul. Nowy Świat 72.

– Ms/2820, format 9×12. Klisza bardzo zniszczona. Przedstawia fragment wnętrza sali 3, w której E. Majewski umieścił zabytki z *okresu paleolitu i neolitu polskiego*. Po prawej stronie widać oparte o szafy ramy obrazów. Układ zabytków można zidentyfikować na podstawie kliszy Ms/2826, która jest lepszej jakości.

– Ms/2821, format 9×12. Fragment wnętrza sali 6, w której znajdowały się okazy z *najmłodszych epok i antropologiczne*. W głębi pod ścianą umieszczona została łódź dębiana z Ostrołęki.

– Ms/2822, format 9×12. Fragment wnętrza sali 5, w któ-

rej E. Majewski eksponował *neolit kijowski i dalsze epoki krajowe*. W szafach znajdowały się zabytki datowane przez E. Majewskiego na okres późnolateński i rzymski, w tym ceramika z Janiny, a w gablotach zabytki z *cmentarzysk ciałopalnych okresu rzymskiego na ziemiach polskich*. Uwagę zwracają tablice poglądowe i wizerunki postaci historycznych.

– Ms/2826, format 13×18. Fragment wnętrza sali 3. Nieco inne ujęcie niż na kliszy Ms/2820. Widoczne na zdjęciu: szafa nr 36, która zawierała zabytki z osad z ceramiką wstęgową, szafa nr 35 – z zabytkami *kultury typu Złotej oraz polskie groby neolityczne*, a także gabloty: *paleolit i wczesny neolit, neolit miechowski i częstochowski, neolit i mezolit znad Bugu, mikrolit pińczowski i sandomierski*, a także *mikrolit z Ossówki*. Widać ramy obrazów oparte o szafy przyściennie.

– Ms/2827, format 13×18. Fragment wnętrza sali 1. W szafie znajdowały się *wykopaliska etruskie i Cumae*, a na półkach *wykopaliska etruskie i Pompeje*. Na ścianie między szafą a piecem wisiał wydrukowany w formie plakatu i podklejony tekst *Dziesięcioro Przykazań archeologiczno-przedhistorycznych*, opracowany przez E. Majewskiego w 1906 r.

– Ms/2828, format 13×18. Fragment wnętrza sali 4, w której znajdowała się ceramika neolityczna.

– Ms/2829, format 13×18. Fragment wnętrza sali 5.

– Ms/2830, format 13×18. Fragment wnętrza sali 6. Widoczne na zdjęciu gabloty zawierają zabytki z *cmentarzysk ciałopalnych oraz wykopaliska z Rusi wczesnohistoryczne, z grodzisk i osad wczesnohistorycznych i wykopaliska litewskie wczesnohistoryczne*.

– Ms/2831 i Ms/2832, format 9×12. Sfotografowana odbitka przypięta do deseczki i przedstawiająca fragment wnętrza sali 5.

4b. Odbitki fotograficzne:

Odbitki z klisz wykonanych w listopadzie 1919 r.:

– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2786. Wymiary 12×17.

– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2817. Wymiary 11,8×9.

– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2820. Wymiary 12×17.

– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2821. Wymiary 12×17.

– Inw. zdjęć 413. Dwie odbitki. Nr kliszy MEM Ms/2826. Wymiary 11,2×17.

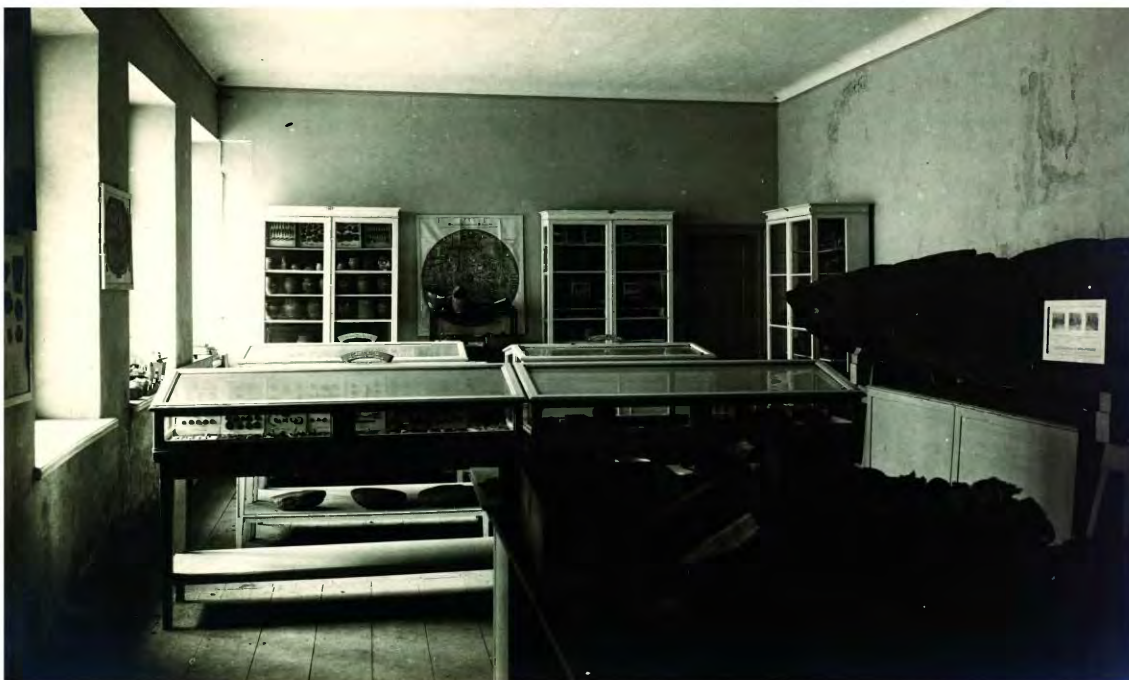
– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2827. Wymiary 11,7×16,8.

– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2828. Wymiary 17×11,8.

– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2829. Wymiary 11,8×17.

– Inw. zdjęć 413. Nr kliszy MEM Ms/2830. Wymiary 11,8×17.

⁷¹ Pismo S. Krukowskiego do Wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 19 października 1922 r. (rękopis w PDN, nr inw. 3757/H.19).

Ryc. 31. MEM w gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie przy ul. Podwale 15. Fragment wnętrza sali 6.
Po prawej stronie pod ścianą widać łódź dłubankę z okolic Ostrołęki. Listopad 1919 r.
Archiwum PMA

Fig. 31. MEM in the building of the National Museum in Warsaw at Podwale 15. Fragment of interior of room no. 6.
On the right, by the wall, the dugout boat from near Ostrołęka. November 1919. PMA Archive

– Inw. zdjęć 413. Brak kliszy MEM. Wymiary 17×11,8. Szafy z ceramiką (z Popudni?), sala niezidentyfikowana (może 3), widoczny strop z belką.

Seria dziewięciu fotografii wykonanych w marcu 1921 r.:

– Inw. zdjęć 413. Brak kliszy MEM. Wymiary 17×23,6. Fragment wnętrza sali 1. Odbitka została podklejona, wykorzystano do tego karton (na odwrocie znajduje się tablica XVIII) z materiałem ilustracyjnym do pracy E. Majewskiego (E. Majewski 1895).

– Inw. zdjęć 413. Brak kliszy MEM. Wymiary 17×23. Fragment wnętrza sali 1. Odbitka została podklejona, wykorzystano do tego karton (na odwrocie znajduje się tablica XV) z materiałem ilustracyjnym do pracy E. Majewskiego (E. Majewski 1895).

– Inw. zdjęć 413. Brak kliszy MEM. Wymiary 17,2×23,7. Fragment wnętrza sali 2 *od podwórza*, w której mieściła się biblioteka i gabinet. Remont i adaptację tego pomieszczenia zakończono w styczniu 1918 r. E. Majewski podarował własne *czarne szafy* biblioteczne oraz księgozbiór. Odbitka została podklejona, wykorzystano do tego karton (na odwrocie znajduje się tablica V) z materiałem ilustracyjnym do pracy E. Majewskiego (E. Majewski 1895).

– Inw. zdjęć 413. Brak kliszy MEM. Wymiary 18×24. Fragment wnętrza sali 3.

– Bez numeru. Brak kliszy MEM. Wymiary 23×16,7. Szafy z ceramiką *złobioną* z *Pieniążkowej*, sala niezidentyfikowana (może 4), widoczna podłoga z desek. Odbitka

została podklejona, wykorzystano do tego karton (na odwrocie znajduje się tablica IX) z materiałem ilustracyjnym do pracy E. Majewskiego (E. Majewski 1895).

– Bez numeru. Brak kliszy MEM. Wymiary 18×23,8. Fragment wnętrza sali 5. Odbitka ta została przypięta do deseczki (zachowały się ślady) i sfotografowana: są to klisze Ms/2831 i Ms/2832.

– Inw. zdjęć 413. Brak kliszy MEM. Wymiary 17,2×23. Wnętrze niezidentyfikowanej sali (może 5), na pierwszym planie gabłota z zabytkami z epoki brązu. Odbitka została podklejona, wykorzystano do tego karton (na odwrocie znajduje się tablica XXII) z materiałem ilustracyjnym do pracy E. Majewskiego (E. Majewski 1895).

– Bez numeru. Brak kliszy MEM. Wymiary 16,8×22,7. Fragment wnętrza sali 5.

– Inw. zdjęć 413. Brak kliszy MEM. Wymiary 17,2×23,2. Fragment wnętrza sali 6.

5. Fotografie wykonane w pracowni konserwatorskiej urządzonej przez E. Majewskiego w budynku, należącym do TNW w Warszawie, ul. Śniadeckich 8

W związku z intensywnymi pracami wykopaliskowymi prowadzonymi na zlecenie E. Majewskiego od 1911 r. przez M. Himnera, S. Krukowskiego i L. Kozłowskiego, gwałtownie wzrosła ilość zabytków (szczególnie ceramiki), wymagających konserwacji i klejenia. W 1911 r. E. Majewski urządził pracownię konserwacji w budynku przy ul. Śniadeckich 8, należącym do TNW. Pracowała tu

Ryc. 32. MEM w gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie przy ul. Podwałe 15. Fragment wnętrza sali I. Listopad 1919 r. Archiwum PMA

Fig. 32. MEM in the building of the National Museum in Warsaw at Podwałe 15. Fragment of interior of room no. 1. November 1919. PMA Archive

(zatrudniona od 4 września 1912 r.) H. Starzeńska oraz sekretarze: Henryk Wardyński (od ok. 1911 r. pomagał malować olejną farbą numery inwentarzowe i kleić naczynia, w lipcu 1920 r. został powołany do wojska) i Stanisław Sabatkiewicz. W piwnicy, znajdującej się w tym budynku, złożono także skrzynie z bardzo drobnymi fragmentami ceramiki i polepy pochodzącymi z badań M. Himnera na Ukrainie, które stały tam jeszcze w listopadzie 1931 r.

5a. Klisze szklane – zdjęcia zostały wykonane podczas jednej sesji fotograficznej, która odbyła się w 1912 r.:

– Ms/2806, format 9×12. Fragment wnętrza pracowni, przy stole z ceramiką z Popudni i Pieniążkowej stoi M. Himner, siedzi H. Starzeńska.

– Ms/2807, format 9×12. Fragment wnętrza pracowni, od lewej: M. Himner, H. Starzeńska, NN (któryś z sekretarzy?).

– Ms/2808, format 9×12. Fragment wnętrza pracowni, na stołach ceramika z Popudni i Pieniążkowej (E. Majewski 1913a, s. 88 dół).

– Ms/2809, format 9×12. Fragment wnętrza pracowni, stoi M. Himner (L. Himner-Jarońska 1930, s. 12).

– Ms/2014, format 9×12. Fragment wnętrza pracowni. Za stołem z ceramiką z Popudni i Pieniążkowej siedzą od prawej: M. Himner, H. Starzeńska (E. Majewski 1913a, s. 88 góra).

– Ms/2016, format 9×12. Fragment wnętrza pracowni. Od lewej: M. Himner, mężczyzna NN, H. Starzeńska (E. Majewski 1913a, s. 89).

5b. Odbitka fotograficzna:

– Ks. wpł. 4045. Nr kliszy MEM Ms/2807. Wymiary 8,2×10,5. Odbitka krzywo przycięta, podklejona.

6. Fotografie przedstawiające zabytki

Każdy zabytek archeologiczny, który znalazł się w zbiorach E. Majewskiego, po przejściu koniecznych zabiegów konserwatorskich był inwentaryzowany w księdze inwentarzowej MEM⁷². Numer, który otrzymał, był malowany farbą olejną w widocznym miejscu na jego powierzchni, czasem wraz z nazwą miejscowości, z której pochodził. Następnie był fotografowany, przy czym najczęściej były to fotografie zbiorowe, wykonywane do publikacji. Zamieszczone w poniższym zestawieniu informacje o pozyskaniu zabytków pochodzą z księgi inwen-

⁷² W PMA przechowywana jest dwutomowa księga inwentarzowa MEM zawierająca 30 786 numerów inwentarzowych (tom pierwszy założony został przez E. Majewskiego w lipcu 1898 r., tom drugi – ok. 1911 r.). W księdze znajdują się informacje o nazwie zabytku, jego

numerze katalogowym, surowcu, z jakiego został wykonany, o miejscu i dacie jego znalezienia oraz kto i kiedy przekazał go do MEM. Dodatkowe wiadomości o zabytku, jego stanie zachowania i wartości znalazły się w rubryce *uwagi*.

Nr 1845. Format 9×13. Naczynia gliniane pozyskane w 1902 r. Inw. MEM: 16422 – popielnica cała, dla przykrywającej ją misy nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

Nr 1846. Format: 13×18. Naczynia gliniane pozyskane w 1902 r. Inw. MEM: 16429.

Nr 1847. Format: 9×18. Naczynia gliniane pozyskane w 1902 r. Inw. MEM: 16438, 16437.

Nr 1848. Format: 13×18. Naczynia gliniane pozyskane w 1902 r. Inw. MEM: 16433. Dla dwóch pozostałych naczyń nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

Nr 1851. Format: 13×18. Naczynia gliniane. Inw. MEM: 16762. Widoczny fragment kubka, dla którego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 1852. Format: 13×18. Naczynie gliniane – nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 1855. Format: 9×18. Naczynia gliniane pozyskane w 1902 r. Inw. MEM: 16422 (por. nr kliszy 1845).

Nr 1856. Format: 13×18. Naczynia gliniane. Inw. MEM: 16413. Widoczny fragment kubka z Beszowej, dla którego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 1857. Format: 13×18. Zabytki z badań w 1902 r. Inw. MEM: 16420 – żelazna zapinka, 16421 – żelazny nóż, 16440 – nóż kamienny, 16441 – gliniany paciorek, 16442 – kółko żelazne, 16443 – kamyk owalny, płaski, gładki.

• Janina i Beszowa, pow. stopnicki

Ceramika z Janiny pochodzi z badań przeprowadzonych w 1902 r.

Nr 1849. Format: 13×18. Inw. MEM: 16435. Kubek z Beszowej, dla którego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 1850. Format: 13×18. Naczynia gliniane. Inw. MEM: 16418. Kubek z Beszowej, dla którego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 1853. Format: 11×18. Naczynia gliniane. Inw. MEM: 16434. Małe naczynie z Beszowej, dla którego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 1854. Format: 13×18. Naczynia gliniane. Inw. MEM: 16768, 17043. Kubek z Beszowej, dla którego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

• Jasudowo pod Sopoćkiniami (w księdze inwentarzowej MEM wpisane jako Sopoćkinie)

Cmentarzysko, leżące na gruncie folwarku Jasudowo pod miasteczkiem Sopoćkinie, było badane przez Stefana Krukowskiego we wrześniu 1908 r.

Nr 1888. Format: 18×24. Fotografia 6 naczyń glinianych,

ustawionych na prowizorycznej półce nad gablotą nr 17 w Pałacu Sztuki, wykonana ok. 1911 r. (S. Krukowski 1911, s. 16). Inw. MEM: 18301, 18304, 18308, 18309, 18311, 18317.

Nr 2336. Format: 13×18. Naczynie gliniane. Inw. MEM: 18304.

• Jeziorna Królewska, pow. warszawski

Nr 1614. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane z cmentarzyska Jeziorna – wiatrak, które E. Majewski otrzymał 28.07.1915 r. od W. Pomianowskiego. Inw. MEM: 17098, 17095, 27083.

• Kamieniec Podolski

Nr 1859. Format: 9×13. Fragment rekonstruowanego naczynia. Inw. MEM: 18295.

• Kluczewo, pow. płoński

Zabytki, przedstawione na kliszach zostały znalezione w lipcu 1911 r. niedaleko miejscowości Kluczewo, w torfowisku przy dawnej drodze z Płocka do Płońska. Ich właścicielka Jadwiga Chyczewska-Modelska z Kluczewa przekazała je 8 marca 1915 r. do MEM za pośrednictwem Leona Rutkowskiego⁷³. E. Majewski w 1920 r. wyłączył zabytki te ze zbioru i podarował swojej żonie Lucynie, która około 1929 r. przekazała je do MPeM.

Nr 1860. Format: 9×13. Dwa naramienniki z brązu *nieuszkodzone, pięknie zachowane*. Inw. MEM 24862, 24863.

Nr 1861. Format: 9×13. Naramiennik z brązu. Inw. MEM: 18749.

Nr 1862. Format: 9×13. Naramiennik z brązu. Inw. MEM: 18748.

Nr 1863. Format: 9×13. Dwa naramienniki z brązu. Inw. MEM: 18748, 18749.

• Książa Hora, pow. humański

Nr 1864. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 15675, 15673 – miseczka, którą E. Majewskiemu podarował w 1912 r. Mikołaj Bielaszewski z Kijowa.

• Leplowa i Kupin, pow. kamieniecki

Nr 1866. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane i *guz srebrny od czamary filigranowy*.

Leplowa: Inw. MEM: 18818 – naczynie z dwoma uchami. Na zdjęciu obok naczynia znajduje się znaleziony w nim guz srebrny. Zabytki otrzymał E. Majewski od K. Bołsunowskiego.

Kupin: Inw. MEM: 17675 – naczynie gliniane.

• Levy Hradec

Nr 1867. Format: 13×18. Tabliczka nr 124 z dziewięcioma szydlami kościanymi i rogowymi, które E. Majewski otrzymał w czerwcu 1894 r. z Muzeum Narodowego w Pra-

⁷³ Leon Rutkowski (1862–1917) z Płońska był lekarzem, antropologiem oraz działaczem społecznym i politycznym. Publikował prace z zakresu medycyny, antropologii, archeologii i etnografii. Prowadził także badania archeologiczne na średniowiecznych cmentarzyskach rządzonych. Wyniki swoich badań, a zwłaszcza analizy materiału osteologicznego, publikował w „Światowicie”. Znajomość z E. Majew-

skim, zawarta została przed 1900 r. być może przez F. Tarczyńskiego, z którym L. Rutkowski współpracował od 1881 r. Pomagał wtedy F. Tarczyńskiemu w prowadzeniu wykopalisk w Turowie, a później w opracowaniu materiałów antropologicznych. L. Rutkowski przekazywał do MEM czaszki ludzkie, ozdoby, broń i naczynia, pozyskane w czasie prowadzonych przez siebie badań wykopaliskowych.

Ryc. 34. Tabliczka MEM nr 124 z szydłami kościanymi i rogowymi, które E. Majewski otrzymał w czerwcu 1894 r. z Muzeum Narodowego w Pradze. Archiwum PMA
Fig. 34. Panel MEM no. 124 with bone and antler awls, which E. Majewski received from the National Museum in Prague in June, 1894. PMA Archive

dze podczas swojego tam pobytu. Inw. MEM: 7282–7290.

- Lublin

Zabytki znalezione podczas prac ziemnych na nowożytnym cmentarzu (przy jego budowie?) i przywiezione do MEM przez L. Kozłowskiego.

Nr 1966. Format: 9×12. Rama, skuwka i języczek sprzączki oraz paciorek. Inw. MEM: 18527.

Nr 1967. Format: 9×12. Rama, skuwka i języczek sprzączki. Inw. MEM 18527.

Nr 1968. Format: 9×12. Naczynie gliniane. Inw. MEM: 18525.

Nr 1869. Format: 9×12. Naczynie gliniane. Inw. MEM: 18526.

Zachowała się koperta z informacją, że było jeszcze 10 zdjęć formatu 6×9 (nr inw. zdjęć 107), których obecnie brak w zbiorach PDN.

- Nowosiółka, pow. lipowiecki

Mogily w Nowosiółce odkrył i rozkopał Aleksander Bydłowski we wrześniu 1901 r. Dwie czaszki ludzkie z tego cmentarzyska (inw. MEM 15765 i 15766) badał Kazimierz

Stołyhwo. Poniższe klisze zostały wykonane w 1911 r. w Pracowni Antropometrycznej TNW pod kierunkiem K. Stołyhwy, a czaszka (inw. MEM 15765) określona jako *scytyjska* została sfotografowana w 5 pozycjach (E. Majewski 1911b, tabl. VI–VIII).

Nr 2570–2573. Format: 13×18. Czaszka ludzka. Inw. MEM: 15765.

Nr 2574. Format: 13×18. Dwie czaszki ludzkie. Inw. MEM: 15765 i 15766.

Nr 2575, 2576. Format: 10×15. Czaszka ludzka. Inw. MEM: 15765.

- Nowosiółki, pow. słonimski

Nr 1877. Format: 13×18. Trzy narzędzia krzemienne. Inw. MEM: 16168. Dla pozostałych nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

- Pakalniszki, pow. wilkomierski

W 1897 r. Maria Butrymówna badała kurhany na granicy wsi Pakalniszki. W 1899 r. przekazała E. Majewskiemu zabytki, których wizerunki znajdują się na kliszach oraz inw. MEM: 16629–16631 – trzy brązowe zapinki (E. Majewski 1900d, ryc. 41).

Nr 1878. Format: 13×18. Zdjęcie wykonane prawdopodobnie ok. 1897–1899 r.

Nr 1879. Format: 13×18. Zdjęcie wykonane prawdopodobnie po 1899 r. Zabytki przekazane przez M. Butrymównę E. Majewskiemu w 1899 r. i przyłączone na tabliczce inw. MEM: 10829 – brązowa ozdoba krążkowata, 10831 – brązowy krzyżyk-wisiorek z 4 gałeczkami i uszkiem (E. Majewski 1900d, tabl. XIV:3), 10832 – brązowy wisiorek z półksiężycem (E. Majewski 1900d, tabl. XIV:11), 10833 – dwa brązowe wisiorki rurkowate (E. Majewski 1900d, tabl. XIV:18,19), 10834 – dziesięć brązowych blaszek-guzów (E. Majewski 1900d, tabl. XIV:13).

Nr 1880. Format: 13×18. Zdjęcie wykonane ok. 1897–1899 r. Inw. MEM: 10830 – brązowa bransoleta gruba (E. Majewski 1900d, tabl. XIII).

- Pieniążkowa, pow. humański

Fotografie przedstawiają zabytki, pozyskane w czasie badań wykopaliskowych prowadzonych przez M. Himnera w 1913 r. Z opisu na zachowanych odbitkach fotograficznych, wykonanych przed 1939 r. i oznakowanych pieczęcią MPEM wynika, że klisz było więcej, nie ma ich jednak obecnie w zbiorach PMA.

Nr 1974. Format: 13×18. Dwanaście fragmentów ceramiki, przyłączonych na tabliczce. Inw. MEM 24580, 24583, 24599–24601, 24603, 24604, 24608, 24611, 24612. Dla dwóch nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

Nr 1975. Format: 13×18. Naczynie gliniane. Inw. MEM: 23701.

Nr 1976. Format: 13×18. Naczynie gliniane. Inw. MEM: 23686.

Nr 1977. Format: 13×18. Ośiem fragmentów naczyń

glinianych, przyczepionych na tabliczce. Inw. MEM: 24451, 24456, 24463, 24474, 24478–24480. Dla jednego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 1978. Format: 13×18. Siedem fragmentów naczyń glinianych, przyczepionych na tabliczce. Inw. MEM: 24392, 24431, 24432, 24434, 24437, 24486, 24487.

Nr 1979. Format: 13×18. Naczynie gliniane. Inw. MEM: 23687.

Nr 1980. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane. Inw. MEM: 23617–23619.

Nr 1981. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane. Inw. MEM: 23636–23638.

Nr 1982. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 23616, 23879.

Nr 1983. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane uszkodzone. Inw. MEM: 23904, 23908, 23909.

Nr 1984. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 19171, 19174.

Nr 1985. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane. Inw. MEM: 19173, 23868. Dla jednego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 1986. Format: 13×18. Inw. MEM: 22772, 22773 – tłuczki-rozcieracze ze skały krystalicznej, 23867 – przykrywka gliniana.

Nr 1987. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 19177, 23887.

Nr 1988. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 23717, 23718.

Nr 1989. Format: 13×18. Siedem uszkodzonych przedmiotów z gliny. Inw. MEM: 21001, 21147, 23669, 23726, 23728. Dla dwóch nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 1990. Format: 13×18. Sześć fragmentów kości. Inw. MEM: 23760, 23761, 23765. Dla trzech nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

- Piwonice, pow. kaliski

Nr 1881. Format: 13×18. Jedenaście przedmiotów metalowych. Inw. MEM: 22301, 22302, 22310, 22319, 22322 – bransolety żelazne, 22307 – szczypczyki brązowe, 22309 – bransoleta brązowa, 22316 – wędzidło żelazne, 22299 – siedem ułamków brązowej bransolety zdobionej, 22317 – obrączka brązowa, 22313 – nóż żelazny (S. Krukowski 1913a, tabl. III).

- Piwonice, pow. kaliski, i Iwanowice, pow. miechowski

Nr 1886. Format: 18×24. Dwanaście naczyń glinianych. Fotografia wykonana po 1913 r. w Pałacu Sztuki (S. Krukowski 1913a, tabl. V).

Piwonice: cmentarzysko ciałopalne leżące na terenie cegielni, badane w sierpniu 1913 r. przez Stefana Krukowskiego. Inw. MEM: 22272, 22273, 22275, 22277, 22283, 22284, 22286, 22291, 22298, 23583, NN.

Iwanowice: zabytki znalezione na uroczysku „Klin” kupił E. Majewski od Juliana Wisznickiego w 1912 r. Inw. MEM: 22022, 22034.

- Popudnia, pow. lipowiecki

Duża liczba klisz przedstawiających zabytki z tego stanowiska wynika z faktu, iż E. Majewski zdawał sobie sprawę, jak cenne są to przedmioty. Do unikatowych zaliczył przede wszystkim neolityczny model chaty (u Majewskiego – *zagrody*), znaleziony podczas badań prowadzonych w 1911 r. przez M. Himnera (J. Głosik 1962, s. 163). Fotografie ceramiki z tego stanowiska wysyłał M. Himnerowi do jego pracy licencjackiej, pisanej na Sorbonie (por. listy M. Himnera z 1 i 31 stycznia 1913 r., brudnopis listu E. Majewskiego z 6 lutego 1913 r.). Materiały z Popudni (i z Pieniążkowej) były także fotografowane w pracowni konserwatorskiej, urządzonej przez E. Majewskiego w domu w Warszawie ul. Złota 61 (por. klisze nr 2044–2050).

Nr 1991. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane, malowane. Inw. MEM: 21071, NN.

Nr 1992. Format: 13×18. Naczynie gliniane malowane, w trakcie konserwacji. Nie udało się ustalić numeru inw. MEM.

Nr 1993. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane na nóżkach. Nie udało się ustalić numerów inw. MEM.

Nr 1994. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 21038, 21073.

Nr 1995. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 21004, 21072.

Nr 1996. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane. Inw. MEM: 23752, 21033, 20972.

Nr 1997. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 21100, 21076.

Nr 1998. Format: 13×18. Pięć fragmentów naczyń glinianych. Nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

Nr 1999. Format: 13×18. Pięć glinianych figurek ludzkich (z *placyku 1, kopane we wrześniu r.1911 przez p.[ana] Himnera dla mnie*). Inw. MEM: 19086. Dla pozostałych nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

Nr 2000. Format: 13×18. Pięć glinianych figurek ludzkich. Inw. MEM: 21129. Dla pozostałych nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

Nr 2001. Format: 13×18. Gliniane figurki ludzkie i różne zabytki. Nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

Nr 2002–2007. Format: 13×18. Różne ujęcia fragmentów neolitycznego modelu chaty (*zagrody*). Nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

Nr 2008. Format: 13×18. Naczynie. Nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 2009. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 21095, 21096.

Nr 2010. Format: 13×18. Ciężarek tkacki. Inw. MEM: 23783. Sześć naczyń. Inw. MEM: 21134, 21020, 20968, 21120. Dla pozostałych nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 2011. Format: 13×18. Cztery misy gliniane. Inw. MEM: 21108–21110, 21122.

Nr 2012. Format: 13×18. Naczynie gliniane. Nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 2013. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 21055, 21101.

Nr 2014. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

Nr 2015. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 19073, 21021.

Nr 2016. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 21094. Dla jednego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 2017. Format: 13×18. Naczynie gliniane. Inw. MEM: 24811.

Nr 2018. Format: 13×18. Naczynie gliniane. Inw. MEM: 21092.

Nr 2019. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 21022. Dla jednego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 2020. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 21075, 23742.

Nr 2021–2043. Format: 13×18. Różne ujęcia fragmentów tzw. neolitycznego modelu chaty. (E. Majewski 1913, ryc. 1 [klisze 2021, 2022], ryc. 2 [góra – klisza 2039, środek – klisza 2037, dół – klisza 2038], ryc. 3 [góra – klisza 2034, dół – klisza 2033]).

Nr 2051. Format: 13×18. Gлина, kamienie i fragmenty naczyń glinianych.

Nr 3188–3190. Format: 13×18. Dwa toporki kamienne. Inw. MEM: 21148, 21149.

Nr 3191. Format: 9×12. Tzw. neolityczny model chaty (E. Majewski, 1913, ryc. 4).

- Poszuszwie, pow. kowieński

Wieś należąca do Antoniego Zaborskiego, który w zwirowym wzgórku natrafił w 1900 i 1901 r. na cmentarzysko. W grudniu 1901 r. przesłał do MEM zabytki, które E. Majewski ułożył na tabliczkach nr 310, 311, 312 i 313.

Nr 1897. Format: 13×18. Fotografia dwóch tabliczek. Nr 312: inw. MEM: 15743, 15744 – dwa brązowe naszyjniki do połowy ułamane, 15745 – żelazny sierp, 15746 – żelazny nóż. Nr 313: inw. MEM: 15747–15750 – cztery brązowe zapinki.

Nr 1898. Format: 13×18. Fotografia dwóch tabliczek. Nr 310: inw. MEM: 15729–15733 – pięć brązowych bransolet.

Nr 311: 15734 – brązowa ozdoba z blaszkami kwadratowymi wiszącymi luźno, 15735–15738 – cztery skręty brązowego drutu, 15739–15742 – pięć pierścieni brązowych rozmaitych typów.

- Przeczów i Kołaczkowice, pow. stopnicki

Nr 1887. Format: 18×24. Fotografia 6 naczyń glinianych. Przeczów: Naczynia pozyskane podczas wykopalisk własnych. Inw. MEM: 4522, 4525, 4530.

Kołaczkowice: nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM.

- Smardzewice, pow. piotrkowski

Zabytek znaleziony nad Pilicą w kopalni piasku wraz z urnami, przekazał do MEM P. Aleksandrowicz.

Nr 1900. Format: 9×12. Inw. MEM: 10850 – *żelazna rękojeść od tarczy*.

- Trzciniec i Dratów, gub. lubelska

Oba stanowiska badał ksiądz A. Chotyński w lipcu 1907 r. i [...] *wszystkie przedmioty godniejsze przechowania* przekazał E. Majewskiemu.

Nr 1910. Format: 10×15. (A. Chotyński 1911, tabl. I dół). Trzciniec: inw. MEM: 18502. Naczynie gliniane.

Dratów: inw. MEM: 18472, 18473. Dwa ciężarki tkackie.

- Trzciniec, gub. lubelska

Nr 1909. Format: 10×15. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 18506, 18504 (A. Chotyński 1911, tabl. I góra).

Nr 3057. Format: 9×12. Zdjęcie przedstawia naczynia gliniane, ułożone na półce ustawionej prowizorycznie na pudłach na tle ekranu kartonowego. Inw. MEM: 18506 oraz zrekonstruowane naczynie o nie ustalonym numerze inwentarzowym MEM.

- Wąchock, pow. iłżecki

Nr 1912. Format: 9×12. Inw. MEM: 16688 – pól miecza zgiętego, 16694 – umbo tarczy. Zabytki otrzymał E. Majewski od Stanisława Zaleskiego w 1902 r. (por. Listy do E. Majewskiego, teka XIII, nr 3757/2688, 2689).

Nr 1911. Format: 9×12. Naczynie gliniane. Inw. MEM: 20740. Zostało wykopane przez Cz. Chmielowca, syna miejscowego nauczyciela szkółki (por. Listy do E. Majewskiego, teka XIV, nr 3757/61a–63a, teka XV, nr 3757/215a). E. Majewski otrzymał je w lipcu 1912 r.

Zabytki przedstawione na pozostałych kliszach zostały zakupione od Cz. Chmielowca przez L. Kozłowskiego na polecenie i za pieniądze E. Majewskiego.

Nr 3088. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane. Inw. MEM: 29748, 20742, 20859.

Nr 3089. Format: 13×18. Dwa naczynia gliniane. Inw. MEM: 20834, 20814.

Nr 3090. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane. Inw. MEM: 20752, 29744, 20751.

Nr 3091. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane. Inw. MEM: 20836, 20740. Dla jednego nie udało się ustalić numeru inwentarzowego MEM.

Nr 3092. Format: 13×18. Trzy naczynia gliniane. Inw. MEM: 20741, 20746, 20749.

- Różne miejscowości z pow. stopnickiego

Nr 1889. Format: 15×24. Fotografia trzydziestu dwóch zabytków ułożonych na tabliczce nr 280. Inw. MEM: 14567–14598 – drobne przedmioty z brązu (zapinki, zausznicze, kabłączki, kółka, grociki) z różnych miejscowości pozyskane w latach 1894–1902.

Nr kliszy: 1890. Format: 15×24. Fotografia dwudziestu pięciu zabytków ułożonych na tabliczce nr 317. Inw.

MEM: 15822–15846 – sześć zapinek brązowych, bransoletka, zausznica brązowa, zausznica srebrna, guzik, łańcuszek z wisiorkiem, blaszka wytłaczana, dwa kabłączki, jedenaście kółek spiralnie skręconych.

6b. Odbitki fotograficzne

Wszystkie zachowane odbitki fotograficzne były przeznaczone do publikacji. Niektóre wykonano w profesjonalnej pracowni. Te, które mógł wykonać sam E. Majewski, podlegały dodatkowej obróbce w trakcie procesu edytorskiego według życzenia E. Majewskiego, na co wskazują uwagi i informacje dla wydawcy wykonane jego ręką. Niektóre zostały przycięte do pożądanego rozmiaru.

• Janina, pow. stopnicki

Inw. zdjęć 86 (skreślone). Nr kliszy MEM 1846. Wymiary 18×24. Odbitka ma zrobione ręką E. Majewskiego uwagi związane z jej reprodukowaniem.

Inw. zdjęć 410. Brak kliszy MEM. Wymiary 18×24. Odbitka przedstawia trzy naczynia gliniane, dla których nie udało się ustalić numerów inwentarzowych MEM. Posiada zrobione ręką E. Majewskiego uwagi związane z jej reprodukowaniem.

Inw. zdjęć 410. Nr kliszy MEM: 1847. Wymiary 9×17,5. Odbitka krzywo przycięta.

Inw. zdjęć 410. Nr kliszy MEM: 1848. Wymiary 18×16. Dwie odbitki, jedna z nich została przecięta na pół. Posiadają zrobione ręką E. Majewskiego uwagi związane z jej reprodukowaniem.

Inw. zdjęć 410. Nr kliszy MEM: 1849. Wymiary 17,7×11. Odbitka krzywo przycięta. Posiada zrobione ręką E. Majewskiego uwagi związane z jej reprodukowaniem.

Inw. zdjęć 410. Nr kliszy MEM: 1855. Wymiary 18×11,8. Odbitka krzywo przycięta. Posiada zrobione ręką E. Majewskiego uwagi związane z jej reprodukowaniem.

Inw. zdjęć 410. Nr kliszy MEM: 1856. Wymiary 18×12. Odbitka posiada zrobione ręką E. Majewskiego uwagi związane z jej reprodukowaniem.

Inw. zdjęć 411. Nr kliszy MEM: 1857. Wymiary 24×18.

• Ossówka, pow. stopnicki

Mieczysław Majewski ok. 1893 r. zrobił dwadzieścia dwie fotografie, przedstawiające tabliczki z zabytkami krzemiennymi z Ossówki, ale klisze nie zachowały się w zbiorach PMA. Odbitki wykonała Fotodrukarnia J. Marciniaka w Warszawie, ul. Ogrodowa 8. Zostały one następnie naklejone na karton, otrzymały numery (tablice I–XXII) i dołączono je do publikacji E. Majewskiego (1895) jako materiał ilustracyjny. W zbiorach PDN znajduje się dziesięć podklejonych odbitek.

Inw. zdjęć 413. Tablice: V (i VI na odwrocie), XI (i XII na odwrocie), XV (i XVI na odwrocie), XVIII (i XVII na odwrocie), XXII (i XXI na odwrocie).

• Przeczów, pow. stopnicki

Inw. zdjęć 410. Brak kliszy MEM. Wymiary 11,7×11,3. Podklejone zdjęcie przedstawiające naczynie gliniane. Być może weszło ono w skład dokumentacji fotograficz-

nej, wykonanej przez E. Majewskiego 24 marca 1898 r. dla Naturhistorisches Museum w Wiedniu. E. Majewski fotografował wówczas zabytki z Beszowy, Grabowa, Sokala i Przeczowa.

• Okolice Górnego Bugu i Styru

Zdjęcia zostały wykonane przez E. Majewskiego 27 maja 1895 r. do publikacji (E. Majewski 1898a). Klisze się nie zachowały. Wszystkie odbitki zostały nierówno przycięte i podklejone. Przedstawiają toporki kamienne, które E. Majewski kupił w marcu 1895 r. od kolekcjonera i handlarza zabytkami archeologicznymi Nikodema Obrębskiego (por. Listy do E. Majewskiego, teka VIII, nr 3757/1651–1659). Zabytki te były falsyfikatami (J. Wrońska-Twardecka 1986, s. 33).

Inw. zdjęć 412. Wymiary 7,7×10. Tabliczki z zabytkami krzemiennymi z powiatu stopnickiego.

Inw. zdjęć 412. Wymiary 15×11, 5. Dziesięć siekier, na kartonie E. Majewski zapisał ich numery.

Inw. zdjęć 412. Wymiary 7,4×11, 3. Trzy siekiery ułożone na książce. Fotografia wykonana pod takim kątem, że umieszczone obok zabytków karteczki z ich numerami i skalą są nieczytelne.

Inw. zdjęć 412. Wymiary 7,1×11, 1. Pięć siekier ułożonych na książce. Na karteczkach obok zostały podane ich numery i skala.

Inw. zdjęć 412. Wymiary 7,2×11, 8. Sześć siekier ułożonych na książce. Na karteczkach obok zostały podane ich numery i skala.

Inw. zdjęć 412. Wymiary 7,9×11, 1. Trzy siekiery ułożone na książce. Na karteczkach obok zostały podane ich numery i skala.

Inw. zdjęć 412. Wymiary 7,2×11, 2. Fotografia półek, na których leżą książki, ceramika, czaszka ludzka i siekiery.

Inw. zdjęć 412. Wymiary 6,4×ok. 9,5. Pięć siekier ułożonych na drewnianej podkładce wyłożonej kartkami *Słownika nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich*.

Bez numeru. Dwie odbitki. Wymiary 23×17, 2. Dziesięć siekier leżących na boku z podanymi numerami.

Bez numeru. Wymiary 23×17, 2. Dziesięć siekier sfotografowanych z góry z podanymi numerami.

Inw. zdjęć 412. Siekiery ułożone na półce w stałej kolejności i sfotografowane w trzech ujęciach: na boku prawym, lewym i z góry. Przycięte odbitki w formie pasków zostały naklejone na karton w taki sposób, że utworzyły sekwencje, prezentujące każdy zabytek w trzech rzutach. E. Majewski opisał każdą siekię, podając jej numer, długość w centymetrach i wagę w gramach. W taki sposób przygotował do publikacji trzy makiety.

6c. Klisze szklane

Ms/2794. Pałac Staszica. Zdjęcie wykonane zostało przed 1872 r. (po lewej stronie przy ulicy, która wówczas nazywała się Aleksandria, a od 1907 r. Kopernika, widać budynek parterowy, który w 1872 r. został zburzony, a na

jego miejscu zbudowano szpital dziecięcy). E. Majewski interesował się Pałacem Staszica w 1921 r., stąd zapewne zdjęcie tego gmachu znalazło się w jego zbiorach. Ms/2793-6 oraz Ms/2801, Ms/2823 – Ms/2825. Seria ośmiu zdjęć, przedstawiających wnętrza sal wystawowych MPEM w Pałacu Staszica. Ponieważ jednak zostały one wykonane ok. 1932 r., nie zostały zaliczone w skład spuścizny.

Inw. 3757/A. Listy do Erazma Majewskiego

Listy i korespondencję moją z wszystkich czasów porządkować zaczynam – pisał E. Majewski 9 grudnia 1907 r. w swoim notatniku. – *Będzie tego z 15 tomów!* Zaangażował do pomocy *młodzieńca b.[ardzo] zdolnego J. J.* (nazwiska nie udało się ustalić). Poleciał także wykonać specjalnie zaprojektowane do tego celu teki o wymiarach 26,5×16 cm, posiadające wiązane sztywne okładki oklejone płótnem i grzbiety oklejone skórą z wytłoczonym numerem teki oraz tytułem *Listy do Erazma Majewskiego*. Do znajdujących się w środku kieszeni została włożona korespondencja z zachowaniem porząd-

ku alfabetycznego według nazwisk korespondentów. Na każdej kieszeni zapisano informację, zawierającą nazwisko autora, jego tytuł naukowy, miejsce jego zamieszkania, zawód lub uprawianą działalność i daty listów.

Przygotowano trzynaście tek, ale nie pomieściły one wszystkich listów, więc zostało wykonanych jeszcze pięć, w których układ alfabetyczny się powtarza.

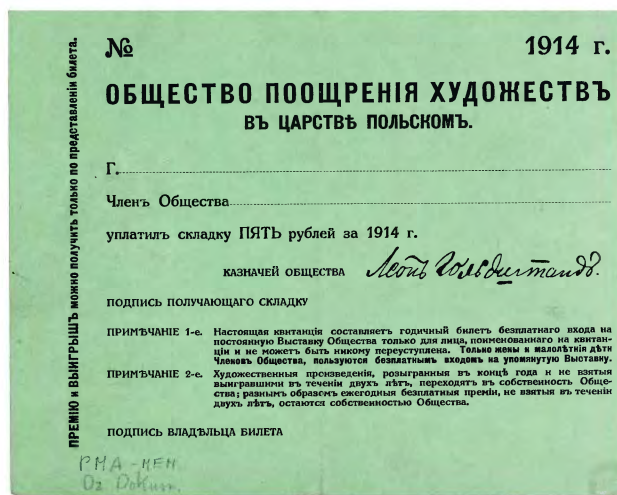
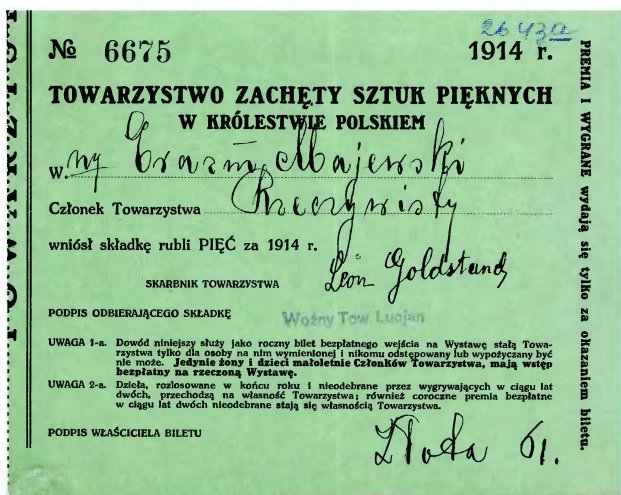
Prace „porządkowe” polegały przede wszystkim na odpowiedniej selekcji. *Przygodnych i zwykłych korespondentów wyłączam*, – informował dalej E. Majewski. – *składam do tek wybitniejszych oraz bliższych*. Nie sprecyzował, niestety, kim byli owi zwykli i bliżsi. Stwierdzić należy całkowity brak listów od członków rodziny, choć z wykazów, znajdujących się w notatnikach wynika, że między nimi odbywała się bardzo częsta wymiana korespondencji. Jej wyłączenie ze zbioru należy uznać za zabieg zamierzony. Ogólnie listy zawierające informacje o życiu osobistym E. Majewskiego należą do wyjątkowych, co także świadczy o skrupulatnej selekcji, dokonanej przez adresata. Ponadto zbiory listów wielu respondentów są niekompletne – wynika to z analizy treści pozostałych.

Ryc. 35. Listy do E. Majewskiego. Teki I, XV, XVII i XVIII. Fot. R. Sofuł
Fig. 35. Letters to E. Majewski. Files I, XV, XVII and XVIII. Photo R. Sofuł

Ryc. 36. Bilety wizytowe ze zbioru E. Majewskiego. Archiwum PMA
Fig. 36. Visiting cards from E. Majewski's collection. PMA Archive

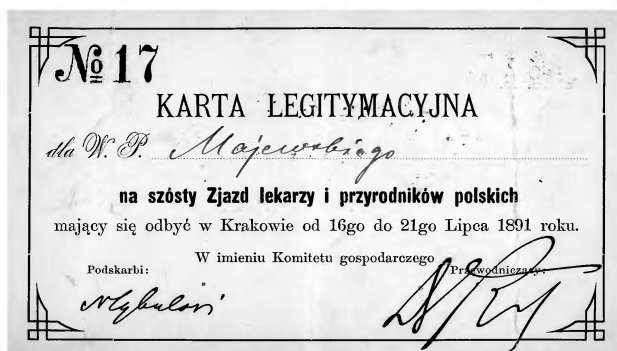
Ryc. 37. Imienny bilet roczny nr 6675 (drukowany w języku polskim i rosyjskim), uprawniający do bezpłatnego wejścia na wystawy stałe w Pałacu Sztuki, który jednocześnie potwierdzał wniesienie członkowskiej składki za 1914 r. Archiwum PMA
Fig. 37. E. Majewski's annual ticket no. 6675 (printed in Polish and Russian) entitling free entry to permanent exhibitions at Palace of Art and confirming the receipt of member's subscription for the year 1914. PMA Archive

Niestety nie wiadomo, czy zaginęły czy zostały celowo wycofane, gdyż zawierały niepożądane treści.

Niektóre listy zostały zaopatrzone przez E. Majewskiego w uwagi, dopiski i komentarze, nasuwające się podczas lektury oraz adnotacje, informujące o dacie i treści odpow-

wiedzi lub o zamiarze wydrukowania fragmentu listu w „Światowicie” lub „Wiśle”.

Duży zespół stanowią listy i karty pocztowe w sprawach redakcyjnych i edytorskich: dotyczą przesyłanych do druku prac naukowych, korekt, ilustracji, zamówień,

Ryc. 38. Karta legitymacyjna nr 17 na VI Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich, który odbył się w Krakowie w dniach 16–21.07.1891 r. W prawym dolnym rogu widnieje podpis prof. J. Rostańskiego. Archiwum PMA

Fig. 38. Identity card no. 17 to the 4th Convention of Polish Medical Doctors and Naturalists held 16–21.07.1891 in Krakow. In lower right corner signature of professor J. Rostański. PMA Archive

recenzji, tłumaczeń, cenzury, dystrybucji, druku. Osobna grupa to listy polecające i gratulacyjne, podziękowania, zawiadomienia, faktury, pokwitowania, usprawiedliwienia, porady, konsultacje, wyjaśnienia, oferty współpracy, uwagi, propozycje, kalkulacje, pertraktacje. Szczególnie interesująco przedstawia się korespondencja, zawierająca etnograficzne i językoznawcze materiały źródłowe oraz opisy stanowisk archeologicznych i znalezisk, a także opinie, wymianę poglądów oraz informacje o odkryciach naukowych, sprzedaży lub przekazaniu zbiorów. Na uwagę zasługują listy, w których znaleźć można wzmianki o wydarzeniach politycznych i kulturalnych. Duży zespół stanowią pisma urzędowe, zaproszenia i widokówki z pozdrowieniami i życzeniami z okazji różnych rocznic i wydarzeń. W zbiorze znajduje się także kolekcja biletów wizytowych.

W zachowanej korespondencji do E. Majewskiego zapisano sporo takich szczegółów, które posiadają istotną wartość poznawczą i stanowią doskonały materiał źródłowy. Informacje, które można tu znaleźć, pozwalają także identyfikować fakty, poznać nowe, interesujące wiadomości, weryfikować daty oraz interpretować wydarzenia. Problematyka jest niezwykle różnorodna i tak bogata, że wymaga osobnego opracowania.

Nie udało się ustalić dokładnie, kiedy i jaką drogą korespondencja trafiła do PMA. W marcu 1949 r. już wchodziła w skład zbiorów. W dniach 21–23 marca 1949 r.

⁷⁴ Dziennik prac kierownika Archiwum Naukowego PMA, zapis 24 marca 1949 r.

⁷⁵ Listy do E. Majewskiego, znajdujące się w tekach, otrzymały (oprócz numeru inwentarzowego spuścizny) indywidualne numery według spisu, sporządzonego ok. 1973 r.: w teках I–XIII numery od 1 do 2757, a w teках XIV–XVIII numery od 1a do 654a. Wtedy też stwierdzono braki w korespondencji (m.in. brak listów od Benedykta Dybowskiego, Henryka Arctowskiego, Piotra Chmielowskiego,

Ryc. 39. Karta uczestnictwa nr 132 w I Zjeździe Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich, który odbył się w Warszawie w dniach 11–13.10.1909 r. Archiwum PMA

Fig. 39. Card of participation no. 132 in the 1st Meeting of Polish Neurologists, Psychiatrists and Psychologists held 11–13.10.1909 in Warsaw. PMA Archive

dokonano jej przeglądu i oceniono ją jako *niezmiernie ciekawą, z której wiele przydać się może PMA*⁷⁴.

Spis zawartości tek został sporządzony ok. 1973 r.⁷⁵ i liczy 3411 pozycji. Korespondencja obejmuje lata 1878⁷⁶–1922 i jest przechowywana w osiemnastu oryginalnych tekach. Lista korespondentów jest bardzo długa, poniżej wymienieni zostali tylko reprezentanci poszczególnych zawodów i specjalności:

- archeolodzy, antropolodzy, numizmatycy (m.in. Władysław Bartynowski, Maria Butrymówna, Izidor Kopernicki, Włodzimierz Demetrykiewicz, Leon Rutkowski, Gustaw Zieliński, Franciszek Tarczyński, Stefan Krukowski, Leon Kozłowski, Marian Himner, Ludwik Sawicki, Włodzimierz Antoniewicz, Józef Kostrzewski, Kazimierz Stołyhwo, Zygmunt Gloger, Stanisław Lencewicz, Bolesław Erzepki, Stanisław Jan Czarnowski, Lubor Niederle, Luigi Pigorini, Paul Reinecke, Gustaw Kossinna, Adrien de Mortillet, Aimé Rutot, Sophus Miller, Włodzimierz Antoniewicz, Mikołaj Bielaszewski, Karol Bołsunowski, Aleksy Bobriński, Bohdan Janusz, Karol Hadaczek, Michał Eustachy Brensztejn, Aleksander Bydłowski, Józef Jodkowski, Mikołaj Krisztafowicz, Wandalin Szukiewicz, Julian Talko-Hryniewicz),
- kolekcjonerzy: (m.in. Józef Choynowski, Bogusław

Jana Kubarego, Karola Potkańskiego, Jana Wiśnickiego i Ludwika Krzywickiego).

⁷⁶ Najstarszy w zbiorze jest bilet wizytowy Karola Estreichera z zapisaną przez niego informacją w dniu 10 lipca 1878 r.: *Poświadczam niniejszem, iż powziąłem z rąk W-go [Wielmożnego] Hippolita Majewskiego do zachowania w Bibliotece Jagiellońskiej, aż do dalszej Jego dyspozycji, cztery blachy miedziane, obejmujące rysunki kopalni Wieliczki uskutecznione w r. 1766. Kraków, Estreicher Karol, Bibliotekarz.*

Ryc. 40. Zaproszenie na otwarcie Uniwersytetu Warszawskiego w dniu 15.11.1915 r. Archiwum PMA

Fig. 40. Invitation to the inauguration of Warsaw University on 15.11.1915. PMA Archive

Kraszewski, Michał Federowski, Franciszek Pułaski),

- językoznawcy i historycy literatury polskiej (m.in. Jan Baudouin de Courtenay, Stefan Demby, Karol Estreicher, Kazimierz Nitsch, Gabriel Korbitt, Adam Antoni Kryński, Ignacy Chrzanowski),
- etnografowie (m.in. Leopold Janikowski, Szczesny Jastrzębowski zajmujący się także archeologią, Antoni Kalina, Józef Kallenbach, Jan Karłowicz, Lucjan Uziębło, Kazimierz Kulwiec, Bronisław Piłsudski, Seweryn Udziela, Waław Sieroszewski, Marian Wawrzyniecki),
- historycy (m.in. Ignacy Baranowski, Aleksander Brückner, Ksawery Chamec, Aleksander Jabłonowski, Jan Karol Kochanowski, Tadeusz Korzon, Aleksander Kraushar, Hieronim Rafał Łopaciński, Bolesław Ulanowski),
- filozofowie (m.in. Julian Ochorowicz, Henryk Struwe),
- przedstawiciele nauk przyrodniczych (m.in. Franciszek Błoński, Aleksander Brydziński, Józef Rostafiński, Antoni Ślósarski, Jan Tur, Antoni Waga) i innych (Ludwik Gumpłowicz – socjolog, Waław Nałkowski – geograf, Samuel Dickstein – matematyk, Mieczysław Karłowicz – kompozytor, Marian Massonius – socjolog, Bronisław Znato-wicz – chemik),
- literaci (m.in. Stanisław Brzozowski, Marian Gawa-lewicz, Kazimierz Gliński, Aleksander Głowacki [Prus], Wiktor Gomulicki, Maria Konopnicka, Jadwiga Łusz-

czewska [Deotyma], Adolf Nowaczyński, Antoni Pietkiewicz [Adam Pług], Władysław Stanisław Reymont, Henryk Sienkiewicz, Artur Oppman [Or-Ot]),

- oraz dziennikarze reprezentujący prawie wszystkie ówczesne czasopisma, publicyści, plastycy, drukarze, wydawcy, właściciele największych ówczesnych oficyn i składów, członkowie stołecznych towarzystw, stowarzyszeń i klubów, prawnicy posiadający najbardziej znane kancelarie adwokackie w Warszawie, pracownicy centralnych instytucji państwowych, muzeów, bibliotek oraz placówek nauki i kultury w kraju i za granicą, duchowni, lekarze (z Karolem Bennim i Tytusem Chałubińskim na czele). Sporą grupę stanowią korespondenci informatorzy, związani z „Wisłą”⁷⁷ i „Światowitem”⁷⁸.

Imponująca jest liczba instytucji, z którymi E. Majewski współpracował i korespondował. Należą do nich: muzea m.in. w Wiedniu, Berlinie, Wilnie, Krakowie, Kijowie, Pradze, Uniwersytet Warszawski, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu, Akademia Umiejętności w Krakowie, Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej i Towarzystwo Historyczne we Lwowie, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych, Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych, Towarzystwo

⁷⁷ E. Majewski był w latach 1899–1905 redaktorem naczelnym miesięcznika geograficznego i etnograficznego „Wisła” (redagował tomy XIII–XIX). Funkcję tę przejął na prośbę dotychczasowego redaktora (od 1888 r.) i swego przyjaciela, wówczas już ciężko chorego J. Karłowicza, a rezygnację złożył z powodu braku dotacji.

⁷⁸ W roczniku „Światowit”, zajmującym się archeologią przeddziewową i badaniami pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej, który w 1899 r. E. Majewski powołał, nazwał, redagował i finansował, były publikowane m.in. materiały ilustracyjne i korespondencja osób, które w sposób przypadkowy zetknęły się ze stanowiskami archeologicznymi.

Ryc. 41. Bilet członkowski (drukowany po polsku i rosyjsku) nr 802 Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na rok 1912. Archiwum PMA
Fig. 41. Ticket no. 802 (printed in Polish and English) of membership in the Polish Tourist Society for year 1912. PMA Archive

Opieki nad Zabytkami Przeszłości, Towarzystwo Ogrodnicze Warszawskie, Towarzystwo Wiedzy Wojskowej, Towarzystwo Miłośników Przyrody, Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, Polska Macierz Szkolna, Towarzystwo Obrony Kresów, Polski Komisariat Plebiscytowy dla Górnego Śląska, Komitet Warszawskiej Kasy Przewozności i Pomocy dla Literatów i Dziennikarzy, Kasa Pomocy dla Osób Pracujących na Polu Naukowym im. dr. Józefa Mianowskiego, Warszawskie Towarzystwo Fotograficzne, Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie i wiele innych w kraju i za granicą.

W tekach zachowało się kilka brudnopisów listów E. Majewskiego do osób prywatnych i jego odpowiedzi na pisma urzędowe. Znajdują się tu także niżej wymienione archiwalia.

- Nr 3757/1986. Leon Rutkowski, *Gościccy Papaje w świetle szlacheckich podań*. Rękopis. Tekst opublikowany (L. Rutkowski 1901).
- Bez numeru. Grzegorz Smólski, *O Kaszubach Łębskich*. Rękopis niekompletny. Tekst opublikowany po korekcie i pod zmienionym tytułem (G. Smólski 1901).
- Bez numeru. Leon Rutkowski, *Brązowe naramienniki, obręcze i korona znalezione w Kluczewie pow. płoński*. Rękopis, pisany 10 czerwca 1915 r. Tekst opublikowany po przeróbkach (L. Rutkowski 1921).
- Nr 3757/613. Zygmunt Gloger, *Wykopalisko w Kretkach*. Rękopis. Tekst opublikowany (Z. Gloger 1901).
- Nr 3757/62. Nadbitka wydrukowana w maju 1912 r. Przemówienie Ignacego Baranowskiego⁷⁹, wygłoszone przez niego na własnym jubileuszu 50-lecia pracy.
- Bez numeru. Edward Bogusławski, *Odpowiedź p[an]u J. Karłowiczowi*. Rękopis. List otwarty pisany 5 kwietnia

Ryc. 42. Bilet wstępu na zebranie reprezentantów Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Warszawskich, które odbyło się w dniu 27.03.1893 r. w Resursie Kupieckiej przy ul. Senatorskiej 38/40. Archiwum PMA

Fig. 42. Ticket to the meeting of representatives of Loan Fund of Warsaw Industrialists held 27.03.1893 at the Merchants Club at Senatorska 38/40. PMA Archive

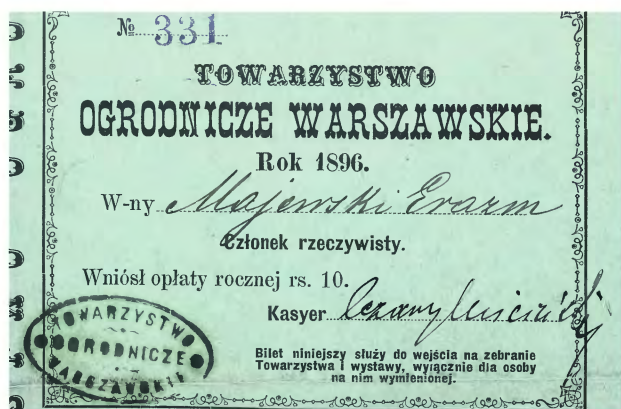
1892 r. Ręką E. Majewskiego: *E. Bogusławski niedrukowany list polemiczny (do zachowania)*. Zawiera polemikę z wypowiedzią J. Karłowicza o pracy E. Bogusławskiego⁸⁰ *Historia Słowian* (J. Karłowicz 1891).

- Nr 3757/298a. Kopia testamentu Józefa Choynowskiego. Rękopis na papierze firmowym: Emil Waydel adw[okat] przys[ięgły] w Warszawie ul. Miodowa 3. Testament ów, w którym znajduje się zapis o ofiarowaniu zbiorów Towarzystwu Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie, został złożony na początku 1901 r. w kancelarii E. Waydela – znanego adwokata warszawskiego (M. Ka-

⁷⁹ Ignacy Baranowski (1833–1919), lekarz, pedagog. W 1871 r. został mianowany profesorem medycyny na Uniwersytecie Warszawskim. Pracował w klinice T. Chałubińskiego. Był członkiem Komitetu Kasy im. Mianowskiego oraz członkiem założycielem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Położył ogromne zasługi oraz nakłady finansowe na budowę Politechniki Warszawskiej i Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem. W testamencie przeznaczył duże sumy na cele

dobroczynne i naukowe, a zbiór obrazów pierwszorzędnych malarzy polskich podarował Muzeum Narodowemu w Warszawie.

⁸⁰ Edward Romuald Bogusławski (1848–1917), historyk, publicysta, pedagog, krytyk. Swoje artykuły publikował m.in. w „Światowicie”. Wydana w 1888 r. *Historia Słowian* zawierała twierdzenie oparte na archeologii, antropologii i lingwistyce, że na terenach między Renem, Wisłą i Dźwiną autochtonami byli Słowianie.

Ryc. 43. Bilet roczny nr 331 uprawniający do bezpłatnego wejścia na zebrania i wystawy Towarzystwa Ogrodniczego Warszawskiego, który jednocześnie potwierdzał wniesienie członkowskiej składki za 1896 r. Archiwum PMA

Fig. 43. Yearly ticket no. 331 entitling free entry to meetings and exhibitions of Warsaw Gardening Society confirming also payment of the membership subscription for 1896. PMA Archive

Ryc. 44. Bilet wejścia nr 422 na przystań Warszawskiego Towarzystwa Wioślarskiego ważny w okresie 1.04–1.10.1882 r. Archiwum PMA

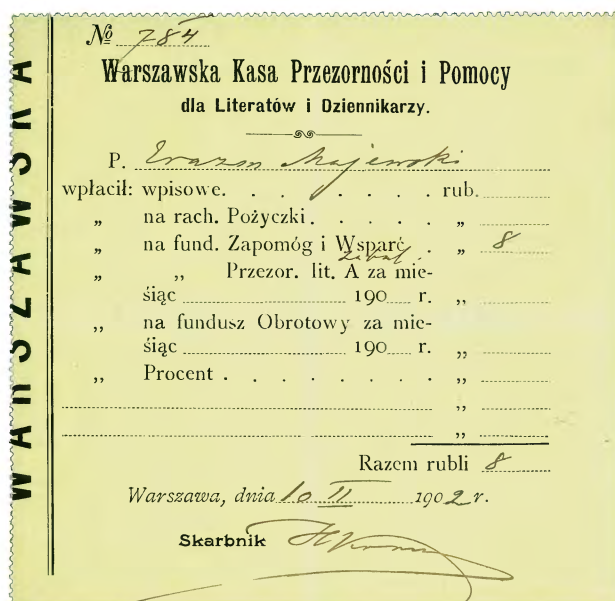
Fig. 44. Ticket no. 422 allowing entry to the boat-house of the Warsaw Boating Society valid for the period 1.04.–1.10.1882. PMA Archive

czyński 1973). J. Choynowski konsultował swoje decyzje w tej sprawie z E. Majewskim, który także czynnie uczestniczył w przekazywaniu zbiorów⁸¹ i był ich kuratorem.

- Bez numeru. Aleksander Freiman, *Opowieść o Bizanie i Maniże* (fragment tłumaczenia na język polski perskiego poematu *Szachname*). Rękopis. Tekst opublikowany (A. Freiman 1904).

⁸¹ Informacje o działaniach podjętych w sprawie przekazania Warszawy kolekcji przez J. Choynowskiego znajdują się w listach od Karola Benni, Ksawerego Chamca i Józefa Choynowskiego do E. Majewskiego oraz w zachowanych kopiach odpowiedzi od adresata, przechowywanych w Pracowni Dokumentacji Naukowej PMA.

⁸² Księga składała się z trzech części. Pierwszą stanowił życiorys J. Karłowicza, napisany przez E. Majewskiego. Druga była zbiorem recenzji prac J. Karłowicza. Prace historyczne omówił T. Ko-

Ryc. 45. Potwierdzenie wpłaty nr 784 dokonanej przez E. Majewskiego w dniu 10.02.1902 r. na rzecz Warszawskiej Kasy Przeznaczenia i pomocy dla Literatów i Dziennikarzy. Archiwum PMA

Fig. 45. Confirmation note no. 784 of payment made by E. Majewski for the benefit of The Warsaw Writers' and Journalists' Foresight and Help Fund. PMA Archive

- Bez numeru. Antoni Jabłonowski, *Uwagi z powodu artykułu p.[ana] Sterlinga „Koczownictwo czy osiadłość? Pierwszy stan społeczny”*. Rękopis recenzji. Tekst nieopublikowany.
- Bez numeru. Izydor Kopernicki, *Pieśni serbskie. Pieśni junackie najdawniejsze* (tłumaczenie na język polski utworów Vuka Stefana Karadżicia). Rękopis. Teksty opublikowane (I. Kopernicki 1900).
- Bez numeru. Franciszek Krčęk, *Na marginesie „Księgi przysłów” Samuela Adalberga*. Rękopis. Trzecia część (dwie poprzednie były drukowane w „Ludzie” jako *Przyczynki do II wydania „Księgi przysłów Adalberga”*). Tekst opublikowany (F. Krčęk 1903; 1904; 1905).
- Bez numeru. *Życie i prace Jana Karłowicza*. „Szczotka” strony tytułowej księgi pamiątkowej z korektą ręką NN i uwagą ręką E. Majewskiego *zachować pod Ł*, która zawiera informację o miejscu przechowania dokumentu: w tece VI *Listów do Erazma Majewskiego*. Księga ukazała się z inicjatywy i pod redakcją E. Majewskiego w 1904 r. jako praca zbiorowa⁸², wydana staraniem i nakładem redakcji „Wisły” w Warszawie.

rzon, językoznawcze – A. A. Kryński i J. Baudouin de Courtenay, etnograficzne – H. Łopaciński, muzykologiczne – F. Starczewski, filozoficzne – M. Massonius, publicystyczne – L. Włodek, słowniki – A. Brückner, *Słownik gwar polskich* – J. Łoś, a o podróżach, korespondencji i sprawozdaniach ze zjazdów napisał S. Demby. W trzeciej części zostały opublikowane mowy wygłoszone na pogrzebie i wspomnienia osobiste znajomych i przyjaciół. Księga posiadała 379 stron, kosztowała 2 ruble.

Ryc. 46. Zaprośnienie od Naczelnika Państwa dla E. Majewskiego do Belwederu na kawę w dniu 2.05.1921 r. Archiwum PMA

Fig. 46. Invitation from J. Piłsudski to E. Majewski to a coffee reception at the government house Belweder on 2.05.1921. PMA Archive

Ryc. 47. Zaprośnienie od Naczelnika Państwa dla E. Majewskiego do Zamku w Warszawie na raut w dniu 9.02.1919 r. Archiwum PMA

Fig. 47. Invitation from J. Piłsudski to E. Majewski to a reception at the Warsaw Castle on 9.02.1919. PMA Archive

- Bez numeru. Jan Franciszek Magiera, *F. A. Hora, Słownik czesko-polski kieszonkowy*. Rękopis recenzji. Tekst opublikowany (J. F. Magiera 1902). E. Majewski wspierał finansowo wydanie tego słownika.
- Nr 3757/1623. Kazimierz Nitsch, *W sprawie nazwy maku*. Rękopis recenzji artykułu E. Majewskiego *Pochodzenie maku i jego nazwisk*. Tekst opublikowany (K. Nitsch 1903).
- Nr 3757/1806b. Projekt Ustawy Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, powielony z rękopisu. Zawiera uwagi i korektę merytoryczną ręką E. Majewskiego. Projekt ów, przygotowany przez grupę założycielską Towarzystwa, został przesłany E. Majewskiemu 27 października 1905 r. przez mecenasa Włodzimierza Powichrowskiego z prośbą o konsultację (M. Krajewska 2006a).
- Nr 3757/1806c. Rękopis ręką E. Majewskiego. Komentarze do Ustawy Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości.

W kieszeniach tek z korespondencją znajdują się także puste koperty; niestety w wielu przypadkach nie można ich przyporządkować do listów, tym bardziej, że ilość kopert nie odpowiada ilości listów. Znajdujące się na nich stemple pocztowe nie mogą zatem pomóc w ustaleniu, z jakiego okresu pochodzi list, jeśli jest niedatowany. Z niektórych kopert zostały usunięte znaczki pocztowe, najczęściej poprzez wycięcie ich nożyczkami. Prawdopodobnie zrobił to sam E. Majewski, aby obdarować nimi siostrzeńca i bratanka. Jak wynika bowiem z relacji Karola Majewskiego, wszystkie dzieci w tej rodzinie *kolekcjonowały marki* (K. Majewski 1946).

Inw. 3757/B. Notatniki Erazma Majewskiego

Notatniki to książeczki różnych typów i wymiarów: największa ma 17,5×9 cm, a najmniejsza – 9,5×6 cm. Ich okładki wykonane zostały z kartonu, płótna lub skóry. Niektóre posiadają kieszonki, w których E. Majewski przechowywał bilety wizytowe, zapisane na małych

karteczkach informacje, rachunki, bilety lub wycięte z gazet drobne wiadomości. Kilka notesów ma specjalną pochewkę na małe ołówki (jeden tkwi dotąd w pochewce notesu numer 60). E. Majewski kupował notesy w sklepach z galanterią papirniczą w Polsce lub za granicą (np. notes numer 32 został zakupiony w Paryżu, a numery 18, 19 i 21 w Wiedniu). Osiemnaście notesów zostało wykonanych na specjalne zamówienie E. Majewskiego: na okładkach wypisano złotymi literami numer kolejny; wśród nich czternaście (numery 72–87) wykonano z papieru czerpanego ze znakiem wodnym, przedstawiającym tarczę herbową rodziny Majewskich Starża, a w otoku napis *Muzeum Erazma Majewskiego*. Na okładkach umieszczono inicjały *EM* i położycono brzegi kartek.

Notatniki posiadają numery kolejne; ostatni nosi numer 101, ale ponieważ numer 84 został opuszczony pomyłkowo przez intrologatora (informację tę wpisał E. Majewski na ostatniej stronie notatnika nr 83), a numer 77 pominięty został celowo przez przesądnego Majewskiego (H. Modrzevska 1983, s. 180), więc w rezultacie notesów było dziewięćdziesiąt dziewięć.

Pierwszy wpis w notatniku nr 1 dokonany został 20 czerwca 1873 r. Przez następne czterdzieści dziewięć lat E. Majewski *utrzymywał dzienniczek*, znajdując w nim często *materyał do refleksji nad sobą i otaczającymi przedmiotami*. W październiku 1921 r. bardzo zły stan zdrowia spowodował pojawienie się myśli o zbliżającej się śmierci. *Notatnik Nr 100 – kończy moją działalność życia. 101-szy będzie niewątpliwie i ostatnim i niedokończonym* – pisał wtedy w z zadziwiającą przenikliwością (zmarł 14 listopada 1922 r.). – *Medytuje: co z tym bagażem notatników zrobić? Chyba nie zniszczyć, lecz na 20 lub 25 lat zapieczętowany polecić trzymać gdzie w Archiwum* (podkreślenia E. Majewski). Ostatni wpis w notatniku nr 101 pochodzi z 11 listopada 1922 r.

Wszystkie notatniki zostały złożone do wykonanej w tym celu drewnianej skrzynki, opatrzonej napisem,

sporządzonym jego ręką: *Depozyt pośmiertny Erazma Majewskiego otworzyć w 10 lat po mojej śmierci*. Co działo się z nimi przez następne 22 lata – nie wiadomo. Zapewne jego żona zatroszczyła się o to, aby nie zostały zniszczone. W listopadzie 1944 r. zespół pod kierunkiem S. Lorenza⁸³ zabezpieczający dobra kulturalne Warszawy po upadku powstania warszawskiego pracował w piwnicach pałacu Ostrogskich na Tamce. Jeden z członków tego zespołu, Władysław Barański⁸⁴, znalazł ową skrzynkę drewnianą, która, niestety, była rozbita. Próbował zebrać rozrzucone notatniki. Następnie przekazał je S. Lorenzowi *dla dobra nauki*, a do PMA trafiły zapewne dzięki interwencji L. Sawickiego, który był także członkiem zespołu. Dziś w Pracowni Dokumentacji Naukowej znajdują się dziewięćdziesiąt cztery notatniki. Brakuje pięciu notesów o numerach 3, 10, 11, 51 i 98, których prawdopodobnie nie udało się odnaleźć w piwnicy pałacu Ostrogskich.

Notatniki zawierają zapiski prowadzone w latach 1873–1922. E. Majewski zaczął je prowadzić w piętnastym roku życia; zapisywał swoje myśli, wrażenia i różne informacje. [...] *rozpocząłem dzienniczek czyli notatnik ulotny [...] pod świeżym wrażeniem przeczytanej „Pomocy własnej” Smilesa*⁸⁵ [...] *doradzającym myśli swe spisywać już to w postaci notat, już w formie dziennika – pisał w Zwierzeniach, zwracając się do pokrewnych duchów, do których je adresował. – [...] Książeczka notatkowa nigdy mię nie opuszcza, zawsze gotowa przyjąć jak wierny przyjaciel myśli i wrażenia, radości i bóle. [...] Jestem w niej cały – jakim jestem, kartki jej odpowiadają kartkom mego życia. [...] Znajcie mię zupełnie. I dobre i ujemne strony otwieram przed Wami. Patrzcie jakim jestem, jakim być pragnąłem i do czego dążyć*⁸⁶.

Wpisy dokonywane były piórem lub ołówkiem. Łatwo rozpoznać te, które robione były w domu, przy biurku: są staranne. Sporo jest jednak zapisków sporządzanych w podróży, podczas trwania interesujących wydarzeń, w trakcie wypraw naukowych i turystycznych, a nawet w czasie jazdy powozem. Z czasem, gdy niezmiernie rozszerzył się zakres tematyczny wpisów, nastąpiło także urozmaicenie ich formy: informacje o zdrowiu pisane są czerwonym atramentem, intymne zwierzenia – małą literką, zaś najbardziej poufne informacje można odczytać dopiero po odpowied-

Ryc. 48. Fragment kartki na zakup mąki i chleba z 1915 r.
Archiwum PMA

Fig. 48. Fragment of food coupons for flour and bread from 1915.
PMA Archive

nim ustawieniu lusterka, tak, aby odbił się w nim tekst. Gdy nagromadziło się dużo informacji w ciągu dnia, E. Majewski wpisywał je w formie komunikatów, oddzielonych od siebie podwójną pionową kreską. Karty, które zawierały kontrowersyjne informacje (np. dotyczące nieporozumień E. Majewskiego z teściową, niektórych problemów małżeńskich) zostały wycięte nożyczkami. Pozostanie zapewne bez odpowiedzi pytanie, kiedy i kto to zrobił. W notesach znajdują się także, wklejone jego ręką, drobne informacje prasowe, znaczki pocztowe i reklamowe, kartki z czasów wojny na produkty żywnościowe, ilustracje z publikacji naukowych. W okresie 23 kwietnia – 6 czerwca 1919 r. wpisów dokonywała jego żona, gdyż E. Majewski miał wylew krwi do mózgu, w wyniku czego częściowo utracił wzrok, a lewą stronę ciała miał sparaliżowaną. Doskonale przeprowadzona rehabilitacja spowodowała cofnięcie się objawów w znacznym stopniu i już po dwóch miesiącach E. Majewski mógł kontynuować prowadzenie swojego dzienniczka.

Zanim codzienne dokonywanie zapisów myśli i różnych wydarzeń stało się nawykiem, a nawet koniecznością, przeważały krótkie notatki o charakterze informacyjnym. Potem pojawiły się wiadomości o życiu rodzinnym i sprawach domowych, o pracy w firmie, podróżach, kontaktach naukowych, planach i projektach, a z czasem niezliczone ilości nazwisk, adresów, spraw do załatwie-

⁸³ 1 listopada 1944 r. rozpoczęła działalność Komisja Ochrony Mienia Kulturalnego pod kierunkiem prof. dr. Stanisława Lorenza, w skład której wchodziła także grupa archeologów, zabezpieczająca zbiory archeologiczne i biblioteczne. Należeli do niej m.in.: prof. dr Włodzimierz Antoniewicz – kierownik Zakładu Archeologii Prehistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego, a od 1924 r. także MPEM, dr Konrad Jażdżewski – kierownik PMA w okresie II wojny światowej oraz Ludwik Sawicki – w okresie od lipca 1921 r. do kwietnia 1922 r. kustosz w MPEM, a w latach 1945–1949 dyrektor PMA.

⁸⁴ Oświadczenie złożone 28 stycznia 1969 r. przez mgr inż. Władysława

Barańskiego, zamieszkałego w Warszawie, ul. Puławska 42a m. 25 (rękopis w PDN, nr inw. 3757/H.36).

⁸⁵ Samuel Smiles (1816–1904), pisarz angielski, autor prac o charakterze dydaktycznym. *Własna pomoc (Selfhelp)*, napisana w roku 1859, została przetłumaczona na wszystkie języki europejskie. Przekład polski, dokonany przez redakcję „Przeglądu Tygodniowego”, ukazał się w Warszawie w 1867 r. (drugie wydanie także w Warszawie w 1871 r.).

⁸⁶ Nr 3757/J.2. *Zwierzenia*, pisane przez E. Majewskiego w grudniu 1895 r.

nia, informacji do wykorzystania, problemów do prze-myślenia, spisów wydatków i korespondencji. E. Ma-jewski sporządzał tu notatki z zakresu nauk, którymi aktualnie się interesował, odnotowywał także sukcesy i porażki, niepowodzenia i zaszczyty, które go spotkały (np. fakt, że Lutosławscy dedykowali mu jedną ze swych kompozycji pod tytułem *Tryptyk* czy propozycje obję-cia katedr uniwersyteckich). Wpisywał sentencje, „zło-te myśli”, dowcipy, własne opinie o przeczytanych książkach, wiersze ulubionych poetów. Notatniki stały się kroniką wydarzeń politycznych, kulturalnych, oby-czajowych i naukowych. Od 1919 r. na ich kartach znalazł się przejmujący zapis dramatycznej walki, jaką toczył E. Majewski z ciężką chorobą, kalectwem, zała-maniem, cierpieniem i brakiem sił do pracy i do reali-zacji swych planów.

Są w notatnikach i takie informacje, które powodują, że wizerunek E. Majewskiego staje się pełniejszy. Do-wiadujemy się, ile ważył w różnych okresach swojego życia i jaki był jego wzrost, że kupił psa rasy leonber-ger i hodował żółwie, że palił papierosy mimo zakazu lekarzy, grał na skrzypcach, jeździł konno i na bicyklu, chodził na kurs tańca, lubił fotografować, grać w szachy i w bilard, że po pierwszym ataku serca zgolił brodę, że oprócz gromadzenia zabytków archeologicznych kolekcjonował autografy sławnych Polaków. Poznajemy także sporo intymnych szczegółów z jego osobistego życia i co robił o różnych porach dnia. Na podstawie analizy treści notatników można zatem podjąć próby rekonstrukcji jego charakteru, relacji rodzinnych, sto-sunków międzyludzkich i postaw życiowych.

Inw. 3757/C–K. Materiały Erazma Majewskiego

W latach 1960–1974 rękopisy i maszynopisy prac na-ukowych, fragmenty notatek i listów oraz różne doku-menty zostały przez pracowników Archiwum Nauko-wego posegregowane i złożone w 10 teczkach. Każda otrzymała wyznacznik alfabetyczny i tytuł: C – *Botanika i zoologia*, D – *Alfabetyczny spis roślin...* *Pochodzenie nauki...*, E – *Nauka o cywilizacji – niekompletne. Mat. [eriały] do pochodzenia człowieka*, F – *Materiały różne*, G – *Archeologia*, H1 i H2 – *Historia muzeum*, I – *Mate-riały różne*, J – *Materiały osobiste*, K – *Korespondencja różna z l.[at] 1903–1923*. Każdy dokument posiada iden-tyfikator, który zawiera: numer inwentarzowy spuścizny, wyznacznik alfabetyczny oraz numer kolejny według spisu, który znajduje się w każdej tezcze.

1. Inw. 3757/C. Teki, zawierające rękopisy artykułów

E. Majewskiego, dotyczących zagadnień z dziedziny nauk przyrodniczych oraz recenzje prac Józefa Rosta-fińskiego⁸⁷, które powstały podczas pobytu E. Majew-skiego w Zakopanem w okresie 10 czerwca – 18 lipca 1900 r. Są pisane ręką E. Majewskiego, jego żony Lucyny Majewskiej oraz NN (być może Henryka Wardyńskiego lub Stanisława Sabatkiewicza, którzy w różnych okre-sach pomagali E. Majewskiemu w pracach muzealnych i redakcyjnych).

- Nr C.1 – rękopis (1 karta) ręką E. Majewskiego. Pi-sany przed 1892 r. Plan koncepcyjny pracy *Przemysło-wa uprawa maku i lawendy w zastosowaniu do mniej-szych gospodarstw* oraz uwagi dotyczące jej wydania. Temat związany jest z próbami wykorzystania niektó-rych roślin w przemysłowej uprawie, podejmowanymi przez E. Majewskiego, który od 1894 r. prowadził ze swoim wujem Fryderykiem Zembrowskim (1834–1918) w jego majątku w Jastrzębcu, pow. stopnicki, plantację rezedy, lawendy, cząbrku, mięty i bazylii.

- Nr C.2 – rękopis (38 kart), ręką E. Majewskiego. Nie-datowany. Tytuł: *Jakim powinno być mianownictwo polskie w zoologii i botanice*. Temat podejmowany przez E. Majewskiego wielokrotnie w latach 1883–1898 w zwią-zku z jego pracą, która miała na celu uporządkować na-zewnictwo roślin i zwierząt w języku polskim. Została ona zainspirowana na Zjeździe Lekarzy i Przyrodników w Krakowie w 1881 r., a jej efektem był *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, zawierający ludowe oraz naukowe nazwy i synonimy polskie, używane dla zwie-rząt i roślin od XV-go wieku aż do chwili obecnej*, wydany w Warszawie (t. 1. w 1889 r., t. 2. część pierwsza w 1894 r., a część druga w 1898 r.).

- Bez numeru – rękopis niekompletny (12 pasków pa-pieru różnej wielkości), ręką E. Majewskiego. Pisany 18 czerwca 1887 r. Niezidentyfikowany fragment pracy *o mianownictwie polskim w zoologii i botanice*.

- Bez numeru – rękopis niekompletny (15 kart), ręką E. Majewskiego. Pisany 13 maja 1890 r. (na jednej ze stron znajduje się także dopisana data 16 lutego 1892 r.). Tytuł: *Jakim powinno być mianownictwo polskie w zoo-logii i botanice*.

- Nr C.3 – rękopis niekompletny (17 kart), ręką E. Ma-jewskiego. Pisany 28 maja 1885 r. Tytuł: *Ogólne zasady dobrego mianownictwa polskiego w botanice i zoologii na podstawie zasad przyjętych w uniwersalnej nomenklatu-rze skreślił i objaśnił przykładami wziętymi z literatury naszej Erazm Majewski*.

- Nr C.4 – rękopis (8 kart), ręką NN. Spis prac E. Ma-

⁸⁷ Józef Rostafiński (1850–1928), botanik i historyk nauk przyrod-nicznych, profesor Uniwersytetu Krakowskiego, członek Akademii Umiejętności. Był zdeklarowanym antagonistą E. Majewskiego, któ-rego uważał za dyletanta w dziedzinie entomologii. Dyskredytował jego prace, a w krytycznych wypowiedziach używał bardzo ostrego,

czasem nawet obraźliwego tonu. Polemiką między J. Rostafińskim i E. Majewskim zajmowała się ówczesna prasa (por. „Głos” z 16 lis-topada 1889 r., „Wszechświat” z 13 października 1889 r., „Wiek” z 4 grudnia 1897 r.).

jewskiego sporządzony przed 1900 r. w układzie tematycznym prawdopodobnie dla Stefana Dembego⁸⁸, który wysłał do E. Majewskiego w maju 1899 r. prośbę o autobiografię z wyczeniem dorobku literackiego (por. Listy do E. Majewskiego, teka II, nr 3757/399–401).

- Nr C.5 – rękopis uszkodzony (4 karty), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Owady Żyłkoskrzydłe Polskie Insecta Neuroptera Polonica*. Zawiera spis systematyczny dotąd poznanych gatunków [...] ułożony podług układu Brauera uzupełnionego i poprawionego przez niego w Lutym 1878 r.. Był materiałem źródłowym do prac E. Majewskiego: *Insecta Neuroptera polonica* oraz *Materiały do fauny krajowej. Owady żyłkoskrzydłe*.

- Nr C.6 – rękopis (4 karty), ręką E. Majewskiego. Pisany 18 marca 1896 r. Tytuł: *Nasza wiedza* (skreślone: *zoologiczna*) o zwierzętach z adnotacją ręką E. Majewskiego: *posłałem do Karłowicza*⁸⁹. Artykuł był zapewne przeznaczony do publikacji w „Wiśle”, której J. Karłowicz był w owym czasie redaktorem naczelnym.

- Bez numeru – rękopis (5 kart), ręką Lucyny Majewskiej. Tytuł: *Nasza wiedza zoologiczna*. Kopia, sporządzona 18 marca 1896 r. z adnotacją E. Majewskiego do *Karłowicza*.

- Nr C.7 – rękopis (6 kart), ręką E. Majewskiego. Pisany w okresie 30 maja 1896 r. – 9 marca 1897 r. Tytuł: *Nazwy* (skreślone: *topograficzne*) *wiejskie, miejscowe*, (adnotacja E. Majewskiego: *do Wędrowca*⁹⁰). Opublikowany po przeróbce i zmianie tytułu (E. Majewski 1897).

- Nr C.8 – rękopis, (7 kart) ręką E. Majewskiego i (12 kart) ręką L. Majewskiej. Pisany w maju 1898 r. Tytuł: *Kolebka flory, fauny i człowieka kraju naszego*. Tekst odczytu E. Majewskiego (por. wpis w notesie z 26 maja 1898 r.).

- Bez numeru – rękopis (14 kart), ręką E. Majewskiego, brak początku i zakończenia. Niedatowany. Treść wykorzystana w odczycie: *Kolebka flory, fauny i człowieka kraju naszego*.

- Nr C.9 – rękopis (8 kart), ręką E. Majewskiego. Pisany

12 sierpnia 1888 r. Tytuł: *Jakiem być powinno mianownictwo polskie w zoologii i botanice*.

- Nr C.10 – wydruk prasowy (3 karty). Artykuł E. Majewskiego *O Słowniku nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich* (E. Majewski 1885) z jego odręcznymi poprawkami i przeróbkami oraz z nowym tytułem *Głos w sprawie mowy i nauki krajowej*. Był to temat wielokrotnie omawiany w ówczesnej prasie⁹¹.

- Nr C.11 – rękopis niekompletny (5 kart), ręką E. Majewskiego. Pisany 7 lipca 1900 r. w Zakopanem. Tytuł: (skreślone: *O*) *Garść uwag z powodu Słownika polskich imion ...roślin J. Rostafińskiego. Rozbiór i kilka słów odpowiedzi*. Omawia pracę J. Rostafińskiego (1900a).

- Bez numeru – rękopis niekompletny, ręką E. Majewskiego (3 karty) i ręką L. Majewskiej (2 karty). Pisany 11 lipca 1900 r. w Zakopanem. Prawdopodobnie kolejna wersja recenzji *Słownika...* J. Rostafińskiego.

- Nr C.12 – fragmenty recenzji pracy J. Rostafińskiego *Średniowieczna historia naturalna* (J. Rostafiński 1900b). Recenzja ta była przez E. Majewskiego wielokrotnie redagowana, o czym świadczą zachowane w rękopisach kolejne jej wersje. Została odczytana na posiedzeniu Komisji Przyrodniczej Warszawskiego Towarzystwa Ogrodniczego 30 września 1900 r. Po przeróbkach została wydrukowana (E. Majewski 1900c).

1. Rękopis niekompletny (13 kart), ręką E. Majewskiego, drobne fragmenty tekstu ręką L. Majewskiej. Niedatowany. Pierwsza wersja (*Czem jest właściwie...*),

2. Rękopis niekompletny (33 karty), ręką E. Majewskiego, drobne fragmenty tekstu ręką L. Majewskiej. Niedatowany. Druga wersja (*Czem jest właściwie...*),

3. Rękopis niekompletny, ręką E. Majewskiego (9 kart) i ręką NN (8 kart). Niedatowany. Trzecia wersja (*Czem jest właściwie...*),

4. Rękopis niekompletny ręką E. Majewskiego (8 kart) i ręką NN (19 kart), fragmenty tekstu pisane ręką L. Majewskiej. Niedatowany. Czwarta wersja (*Czem jest właściwie...*),

⁸⁸ Stefan Demby (1862–1939), pedagog, wydawca, redaktor, pisarz, bibliofil. Twórca Biblioteki Narodowej i jej pierwszy dyrektor. Od 1894 r. gromadził materiały do swojego *Słownika biograficznego pisarzy polskich*. Podstawowym źródłem do opracowania *Słownika...* były autobiografie, zdobywane przez S. Dembego drogą ankiet, odezów, korespondencji i kontaktów osobistych. Wysyłał w tym celu prośby o własnoręcznie napisaną autobiografię z wyczeniem dorobku literackiego oraz fotografię z autografem; w 1939 r. miał ich ponad 2 tysiące. *Słownik...* nigdy się nie ukazał, a materiały uległy zniszczeniu w czasie II wojny światowej (D. Rymysz - Zalewska 2003).

⁸⁹ Jan Aleksander Ludwik Karłowicz (1836–1903), etnograf, językoznawca, muzyk, studiował także historię. Zwolennik autochtonizmu Słowian. Autor *Słownika gwar polskich*, współautor *Słownika języka polskiego* (z A. A. Kryńskim i W. Niedźwiedzkim). Redagował najstarsze polskie czasopismo językoznawcze „Prace Filologiczne”. Należał do współzałożycieli Muzeum Etnograficznego w Warszawie i Towarzystwa Ludoznawczego. Był w latach 1888–1899 redaktorem naczelnym mie-

sięcnika ilustrowanego „Wisła”, poświęconego krajoznawstwu i ludoznawstwu, w którym E. Majewski publikował swoje prace. J. Karłowicz uporządkował spuściznę S. Moniuszki, przygotował materiał muzyczny w pracach O. Kolberga. Był zaprzyjaźniony z E. Majewskim, któremu pomagał w nawiązaniu osobistych kontaktów z uczonymi, dając listy polecające (m.in. do Köhlera w Poznaniu, R. Zawilińskiego w Krakowie i A. Brücknera w Berlinie).

⁹⁰ „Wędrowiec” – tygodnik wychodzący w latach 1863–1906. Drukowano w nim sprawozdania z podróży, opisy miejscowości, artykuły z zakresu nauk przyrodniczych, geologii, archeologii, paleontologii, antropologii oraz przekłady z literatury zagranicznej. E. Majewski publikował w latach 1896–1899 na łamach tego czasopisma swoje artykuły. Tu także w 1896 r. była drukowana w odcinkach jego powieść *Profesor Przedpotopowicz* (w „Wędrowcu” pod tytułem *W odchłaniach czasu. Fantastyczne przygody prof. Przedpotopowicza*).

⁹¹ Por. „Kraj” z 7 grudnia 1884 r., „Wszechświat” nr 46 z 1884 r., „Słowo” z 1 maja 1885 r., „Gazeta Polska” z 17 kwietnia 1885 r.

5. Rękopis niekompletny (2 karty), ręką L. Majewskiej. Kopia (*Czem jest właściwie...*), Ręką E. Majewskiego: *Początek*,
 6. Rękopis niekompletny (7 kart), ręką E. Majewskiego. Pierwsza wersja (*Dzieło, którego tytuł...*),
 7. Rękopis niekompletny, ręką E. Majewskiego (9 kart) i ręką L. Majewskiej (2 karty). Pisany 15 czerwca 1900 r. Druga wersja (*Dzieło, którego tytuł...*),
 8. Rękopis niekompletny (1 karta), ręką L. Majewskiej. Kopia (*Dzieło, którego tytuł...*),
 9. Rękopis niekompletny (6 kart), ręką NN. Niedatowany,
 10. Rękopis niekompletny (2 karty), ręką E. Majewskiego. Niedatowany. (*W taki to sposób mozolny...*),
 11. Rękopis niekompletny, ręką E. Majewskiego (24 karty) i ręką L. Majewskiej (8 kart). Niedatowany,
 12. Rękopis niekompletny, ręką E. Majewskiego (3 karty) i ręką L. Majewskiej (2 karty). Pisany 11 lipca (bez daty rocznej) w Zakopanem.
- Bez numeru – rękopis (4 karty), ręką E. Majewskiego. Pisany 12 czerwca 1900 r. w Zakopanem. Tytuł: *Materiały z Średn.[iowiecznej] hist.[orii] nat.[uralnej]*. Notatki i wypisy do recenzji pracy J. Rostafińskiego (E. Majewski 1900c).
 - Nr C.13 – rękopis niekompletny (3 karty), ręką E. Majewskiego. Pisany 31 grudnia 1897 r. Są to notatki do sprawozdania o wystąpieniu J. Rostafińskiego (brak dokładniejszych informacji).
 - Bez numeru – rękopis niekompletny (2 karty), ręką E. Majewskiego. Pisany 3 października 1900 r. Streszczenie referatu J. Rostafińskiego, które E. Majewski odczytał na posiedzeniu Warszawskiego Towarzystwa Ogrodniczego we wrześniu 1900 r. Drukowane po przeróbkach (E. Majewski 1900a).
 - Bez numeru – rękopis niekompletny (2 karty), ręką E. Majewskiego. Pisany w niedzielę 15 lutego 1885 r. Tytuł: *Dzierżgi czy rośliny skrytoplciowe?*.
 - Bez numeru – fragmenty niezidentyfikowanych rękopisów prac naukowych ręką E. Majewskiego.

Inw. 3757/D

Teka zawierająca rękopisy prac E. Majewskiego, dotyczących zagadnień z dziedziny nauk przyrodniczych. Pisane ręką E. Majewskiego i NN (niezidentyfikowani tłumacze oraz korespondenci, robiący wypisy z prac naukowych na zamówienie E. Majewskiego).

- Nr D.1 – rękopisy ręką E. Majewskiego oraz NN. Pisane w latach 1888–1898. Zatytułowane *Alfabetyczny spis roślin* przez H. Modrzewską, która inwentaryzowała tę dokumentację. Są to notatki, wypisy z literatury, fragmenty opracowań do *Słownika nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich* oraz do artykułów o zwierzętach i roślinach.
- Nr D.2 – rękopis (39 kart), ręką NN. Tłumaczenie z 15 stycznia 1896 r. na język niemiecki pracy E. Majew-

skiego o chmielu *Der vorgeschichtliche Hopfenkultus bei der Slaven und die Verwandtschaft desselben mit dem alt-indischen Soma und dem iranischen Haoma*. Jest to rozwinięcie i nowe ujęcie tematu, który E. Majewski przedstawił po raz pierwszy w rozprawie, czytanej w dniu 17 marca 1893 r. na posiedzeniu Komitetu Towarzystwa Ogrodniczego w Warszawie.

- Nr D.3 – rękopis niekompletny (9 kart), ręką NN. Tytuł (wpisany ręką E. Majewskiego): *The prehistoric workshop of the hop. Among the Slavs and its relation to Some by Erazm Majewski (Brulion)*. Ręką L. Majewskiej: *praca czytana na kongresie w Chicago w 1893 r. przez porucz[nika] Bassetta*. Zaproszenie na Kongres Folklorystyczny do Chicago otrzymał E. Majewski od J. Karłowicza 27 marca 1893 r. Na ręce Prezydium Kongresu wysłał przerobioną, a następnie przetłumaczoną na język angielski swoją pracę *O czci oddawanej chmielowi przez Słowian starożytnych*. Została ona odczytana w drugim dniu Kongresu 13 lipca 1893 r.

- Nr D.4 – archiwalia w kopercie z napisem *Mak* ręką E. Majewskiego. Materiały te zostały wykorzystane do jego referatu *Mak, pochodzenie rośliny oraz nazwy*, wygłoszonego 22 marca 1900 r. w Towarzystwie Przyrodniczym oraz w artykule *Pochodzenie maku i jego nazwisk* (E. Majewski 1903). Była to jedna z rozprawek kompilacyjnych, związanych z zainteresowaniami E. Majewskiego etnografią i językoznawstwem.

1. Rękopis niekompletny (43 karty), ręką E. Majewskiego, niedatowany, tytuł: *O Maku*,
2. Rękopis niekompletny (4 karty), ręką E. Majewskiego, niedatowany, tytuł: *Poch.[odzenie] maku*,
3. Rękopis niekompletny (16 kart), ręką E. Majewskiego, pisany 26 listopada 1898 r., tytuł: *Pochodzenie maku*,
4. Rękopis niekompletny (3 karty), ręką E. Majewskiego, pisany 15 lutego 1899 r., tytuł: *Mak*,
5. Rękopis niekompletny (9 kart), ręką E. Majewskiego, pisany 19 lutego 1899 r., tytuł: *Pochodzenie maku*,
6. Rękopis niekompletny (8 kart), ręką E. Majewskiego, niedatowany, tytuł: *Celtyckie nazwy maku*,
7. Rękopis niekompletny (14 kart), ręką E. Majewskiego, niedatowany, tytuł: *Słowniczek*,
8. Rękopis niekompletny (6 kart), ręką L. Majewskiej, niedatowany, fragmenty z korektą ręką E. Majewskiego.

Inw. 3757/E

Teka zawierająca maszynopisy i rękopisy dwóch prac E. Majewskiego: *Materiały do pochodzenia człowieka oraz Nauka o cywilizacji* (część I: *Prolegomena i podstawy do filozofii dziejów i socjologii* ukazała się w 1908 r., część II: *Teoria człowieka i cywilizacji* – w 1911, część III: *Kapitał* – w 1914, a część IV: *Narodziny i rozwój ducha na ziemi* została opublikowana po śmierci E. Majewskiego przez jego przyjaciela Mariana Massoniusa). Autor zawarł w nich swoją koncepcję wartości, społe-

czeństwa, przyrody, człowieka, dziejów kultury i cywilizacji (A. Kołakowski 1996; J. Szacki 1996⁹²).

- Nr E.1 – w kopercie z napisem $\frac{2}{3}$ rękopisu *Teoria Cywilizacji dla Stasia* rękopis niekompletny (66 kart), ręką E. Majewskiego. Niedatowany. Ukazał się pod tytułem *Teoria człowieka i cywilizacji* w 1911 r. jako II część pracy *Nauka o cywilizacji*.

- Bez numeru – rękopis niekompletny (11 kart), ręką E. Majewskiego. Pisany 6–21 grudnia 1905 r. Prawdopodobnie jest to jedna z wcześniejszych wersji *Teorii człowieka i cywilizacji*.

- Bez numeru – maszynopis niekompletny (27 kart). Niedatowany. Przepisany na maszynie fragment pracy *Teoria człowieka i cywilizacji*.

- Bez numeru – rękopis niekompletny (21 kart), ręką E. Majewskiego. Pisany 22 i 23 kwietnia 1911 r. w Warszawie. Tytuł: *Kapitał*. Zawiera fragmenty wstępu oraz rozdziałów: I, II i IV. Temat ten został przez E. Majewskiego podjęty po raz pierwszy 15 kwietnia 1911 r.

- Bez numeru – rękopis niekompletny (19 kart), ręką E. Majewskiego. Pisany 22 i 24 kwietnia 1911 r. w Warszawie oraz 5 sierpnia 1911 r. w Konstancinie. Tytuł: (skreślone: *Dwa kapitał* (skreślone: *y*)). Zawiera wstęp i fragment rozdziału XIV.

- Bez numeru – rękopis niekompletny (15 kart), ręką E. Majewskiego. Pisany 20–26 kwietnia 1911 r. w Warszawie oraz 15 i 16 maja 1911 r. w Konstancinie. Tytuł: *Kapitał*. Zawiera fragmenty wstępu, rozdziałów: I, II i III.

- Bez numeru – maszynopis niekompletny (16 kart). Niedatowany. Przepisany na maszynie fragment pracy *Kapitał*.

- Nr E.2 – zeszyt w oprawie introligatorskiej sztywnej, wyklejonej papierem marmurkowym (kupiony w Składzie Papieru, Materiałów Piśmiennych i Wydawnictwie Pocztówek K. Wojutyńskiego i S-ki, Nowy Świat 33), zawierający zapiski zatytułowane przez E. Majewskiego *Materiały do pochodzenia człowieka*.

- Bez numeru – rękopisy (11 kart) ręką E. Majewskiego. Niedatowane. Są to drobne fragmenty różnych niezidentyfikowanych prac.

Inw. 3757/F

Teka zawierająca rękopisy prac, wypisy z literatury i brudnopisy listów E. Majewskiego, tłumaczenia oraz korespondencję.

⁹² Tu także bibliografia prac o E. Majewskim jako myślicielu społecznym.

⁹³ Parlograf był przodkiem dyktafonu. E. Majewski kupił parlograf produkcji amerykańskiej w sierpniu 1912 r. za 130 rubli.

⁹⁴ Informacja o korzystaniu z maszyny do pisania pojawiła się w notatniku po raz pierwszy 5 października 1906 r. E. Majewski początkowo korzystał z usług profesjonalnej maszynistki (w notatniku E. Majewskiego znajduje się jej nazwisko: Medyńska oraz adres: ul. Chmielna 30). Później sam nauczył się pisać na maszynie, choć nie robił tego często (patrz: zapis w notatniku 21 listopada 1918 r.).

- Nr F.1 – rękopis (vol. IIa – 36 kart, vol. IIb – 31 kart), obcą ręką (tłumacz?). Tytuł *Weltuntergang*. W 1887 r. E. Majewski wydał w oficynie Gebethnera i Wolffa swoją pracę *Koniec Świata. Przegląd wypadków, jakie mogą spowodować zagładę ziemi*. Drugie wydanie, uzupełnione, pod zmienionym tytułem *Początek, przyszłość i koniec ziemi* ukazało się w 1895 r. Brak informacji, kto i kiedy dokonał przekładu na język niemiecki.

- Nr F.2 – Maszynopis niekompletny (17 kart) z korektą ręką E. Majewskiego. Tytuł ręką E. Majewskiego: *Najstarsza zagroda aryjska na palach w plastycznej miniaturowej reprodukcji przedhistorycznej*. Tekst, nagrany na parlograf⁹³ przez E. Majewskiego 27 stycznia 1913 r., został następnie spisany na maszynie⁹⁴ z wałków parlografu przez zawodową maszynistkę Medyńską w dniu 29.01.1913 r. E. Majewski przedstawił go jako komunikat na posiedzeniu II Wydziału Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w dniu 31 stycznia 1913 r., a następnie opublikował pod nieco zmienionym tytułem (E. Majewski 1913b).

- Bez numeru – rękopis niekompletny (4 karty), ręką Stefana Krukowskiego⁹⁵. Tytuł ręką E. Majewskiego: *Najstarsza siedziba ludzka na palach, z końca neolitu, w plastycznej miniaturowej reprodukcji przedhistorycznej*. Fragment komunikatu, zawierającego informacje o historii odkrycia zabytku. Został spisany z wałków parlografu 28 lutego 1913 r. E. Majewski przedstawił go na posiedzeniu II Wydziału Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w dniu 31 stycznia 1913 r.

- Nr F.3 – rękopis niekompletny (4 karty), ręką E. Majewskiego. Tytuł *Ludzie* dopisany ręką NN. Niedatowany. Tekst (*Smutno mi. Drogi Mieszku...*) jest fragmentem pierwszego artykułu z zamierzonego przez E. Majewskiego cyklu publicystycznego *Z listów do przyjaciela*⁹⁶. Artykuły ujęte zostały w formę korespondencji pomiędzy bohaterami napisanych przez niego powieści fantastycznonaukowych (por. nr F.6). Pesymistyczny obraz ówczesnych stosunków międzyludzkich przedstawił doktor Muchołapski, tytułowy bohater wydanej w 1889 r. pierwszej polskiej powieści fantastycznonaukowej E. Majewskiego *Doktor Muchołapski* (M. Krajewska 2006b).

- Nr F.4 – rękopis niekompletny (5 kart), ręką L. Majewskiej. Fragment artykułu omawiającego *kwestię polsko-żydowską* (*Cały przewrót dokonujący się obecnie na*

⁹⁵ Nazwisko S. Krukowskiego ustalono na podstawie analizy grafologicznej jego pisma, której dokonała Aleksandra Obrębska (S. K. Kołowski 2007, s. 18–20). Charakter pisma S. Krukowskiego silnie ewoluował i jest w tym dokumencie zupełnie inny niż w pisanych przez niego tekstach w latach 20. i później (por. dokumenty nr H.18, H.19, H.20).

⁹⁶ W latach 1904–1905 E. Majewski zamierzał opracować ujęte w formę listów trzy cykle publicystyczne: *Z listów do przyjaciela*, *Listy przedhistoryczne* i *Listy naukowe*. Opublikowane zostały dwa artykuły z ostatniego cyklu (E. Majewski 1904b; 1905b; 1905c).

półwyspie Bałkańskim...). Został spisany 15 listopada 1912 r. z paragrafu.

- Nr F.5 – rękopis niekompletny (3 karty), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Listek ulotny*. Pisany 11 października 1906 r. Fragment artykułu o wędrownikach Germanów. Zagadnienia te interesowały E. Majewskiego od końca lat 90.; stanowiły temat artykułów publikowanych przez niego w prasie stołecznej (E. Majewski 1898b; 1898c).
- Nr F.6 – rękopis (10 kart), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Z listów do przyjaciela. Drogi Mieszku!* Pisany 25 lipca – 21 sierpnia 1904 r. Drugi z zamierzonego cyklu (patrz Nr F.3) artykuł w formie listu, zawierający krytykę Młodej Polski. Został podpisany przez fikcyjnego autora, profesora Leszka Przedpotopowicza, tytułowego bohatera wydanej w 1897 r. drugiej powieści fantastycznonaukowej E. Majewskiego *Profesor Przedpotopowicz* (M. Krajewska 2006b).
- Nr F.7 – rękopis (6 kart), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Listy przedhistoryczne. Kochany Leszku!* Pisany 8 czerwca 1904 r. Był pierwszym artykułem z cyklu *Listy przedhistoryczne*. Zawiera polemikę z francuskim fizjologiem prof. Richet, który udowadnia wyższość rasy białej nad żółtą.
- Nr F.8 – rękopis niekompletny (5 kart), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Listy przedhistoryczne. Kochany Zdan-ku!* Pisany 4 lipca 1904 r. Trzeci artykuł z tego cyklu. Zawiera rozważania o człowieku i o trwałości jego cech gatunkowych.
- Nr F.9 – rękopis niekompletny, (3 karty) ręką E. Majewskiego, (3 karty) ręką L. Majewskiej oraz (5 kart) wklejone fragmenty wydrukowanego artykułu o potopie z dokonanymi przez E. Majewskiego przeróbkami i korektą. Tytuł: *Czy potop był powszechnym?* oraz *Pożyteczne ustępy z Kollataja*. Są to materiały do prac o potopie (E. Majewski 1881; 1883).
- Nr F.10 – rękopis niekompletny, (2 karty) ręką E. Majewskiego, (10 kart) ręką NN. Tytuł: *O Swantewicie. Kilka wyjątków z Kroniki Helmolda*. Pisany 7 października 1898 r. Są to komentarze i wypisy z *Helmolda Kronika słowiańska z XII wieku* (J. Papłoński 1862). E. Majewski wykorzystał je do wyjaśnienia czytelnikom „Światowita” genezy nazwy tego rocznika (E. Majewski 1899).
- Nr F.11 – rękopis niekompletny (5 kart), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Nasza prasa*. Artykuł, w którym Majewski protestuje *przeciwko systematycznemu obniżaniu poziomu wymagań, drukowaniu tandety, szerzeniu lekkomyślności, płytkości w sądach o każdej rzeczy i td[tak dalej]*, podając przykłady artykułów z „Wędrowca” i „Tygodnika Ilustrowanego”.
- Nr F.12 – rękopis (2 karty), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Tęcza*. Pisany 1 stycznia 1892 r. Widniejąca na stronie tytułowej data 1 stycznia 1893 r. wydaje się być wpisana

później. Jest to krótka rozprawka związana z zainteresowaniami E. Majewskiego etnografią.

- Nr F.13 – rękopis (10 kart), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Myśli*. (skreślone: *Dzisiejsi uczeni*) „*Uczeni*” i *Uczeni*. Temat podjęty w artykule J. W. Dawida *Nauka i uczeni u nas* (J. W. Dawid 1900a) tak zainteresował E. Majewskiego, że dokonał jego przedruku w „Światowicie” (J. W. Dawid 1900b).
- Nr F.14 – rękopis niekompletny (3 karty), ręką L. Majewskiej, korekta ręką E. Majewskiego. Tytuł *Siła prawem*. Dopisana data 19 czerwca 1908 r. Rozważania, czy prawo nie poparte siłą staje się fikcją.
- Nr F.15 – rękopis niekompletny (15 kart), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Zmysł przyszłości*. Pisany 20 sierpnia 1906 r. w Konstancinie. Rozważania o czasie, przestrzeni, przeszłości, rzeczywistości i przyszłości oraz zdolności przewidywania.
- Nr F.16 – rękopis niekompletny (?) (2 karty), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Nasze życie umysłowe*. Wyrażony przez E. Majewskiego pogląd *na udział, jaki w naukowym życiu narodu brać powinny masy i wskazać, czego nam potrzeba, aby nauki ściśle znalazły silniejszy grunt do wzrostu*.
- Nr F.17 – rękopis (5 kart), ręką L. Majewskiej. Tytuł *Szatan*. Pisany 23 listopada 1893 r. Jest to napisana przez E. Majewskiego recenzja, opublikowana pod zmienionym tytułem (E. Majewski 1894).
- Nr F.18 – rękopis tłumaczenia powieści E. Majewskiego *Doktor Muchołapski* na język francuski, dokonanego w okresie od 27 października 1893 r. do 5 kwietnia 1894 r. przez Oskara Truszkowskiego i zatytułowanego *Le touriste perdu (disperdu)*. 3 października 1893 r. O. Truszkowski złożył E. Majewskiemu propozycję przekładu powieści twierdząc, że książka we Francji miałaby duże powodzenie. Warunki zostały uzgodnione (patrz: nr I.9). E. Majewski rozpoczął starania o wydrukowanie powieści Juliusza Verne), ale skończyły się one niepowodzeniem.
- Nr F.19 – siedem listów z 1894 r. w języku francuskim (podpis nieczytelny) w sprawie wydania w Paryżu *Doktora Muchołapskiego*.
- Nr F.20 – rękopis (2 karty, papier firmowy: Towarzystwo Naukowe Warszawskie – Komisja Stała Antropologiczna, Archeologiczna i Etnograficzna przy Wydziale II) ręką E. Majewskiego. List otwarty pisany 5 grudnia 1912 r. do Zarządu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, zawierający protest przeciwko przekazywaniu zabytków archeologicznych i antropologicznych muzeom zagranicznym. Treść listu oraz dopisana ołówkiem ręką E. Majewskiego uwaga: *kwestya p. Stoł.[yhwo]*⁹⁸

⁹⁸ Kazimierz Stołyhwo (1880–1966), antropolog, członek TNW. Jego dorobek naukowy liczy przeszło 400 prac i dotyczy głównie antropoge-

nezy i różnicowania morfologicznego człowieka współczesnego. W 1905 r. zorganizował wraz z E. Majewskim Pracownię Antropologiczną.

sugeruje, iż chodzi o akcję wywozu zabytków znajdujących się w zbiorach Towarzystwa do Muzeum w Waszyngtonie.

- Nr F.21 – druk *Sprawozdanie Zarządu za 1919 r. Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Perfum i Mydeł Warszawskie Laboratorium Chemiczne w Warszawie*. Rodzinna firma produkująca wody kolońskie, perfumy, kosmetyki i mydła założona została w 1878 r. przez Hipolita Majewskiego (1827–1898) pod nazwą Warszawskie Laboratorium Chemiczne Hipolit Majewski i Synowie (WLCH). Mieściła się początkowo przy Nowym Świecie 27; przeniesiona w 1882 r. do większego lokalu przy ul. Świętojerskiej 14, wreszcie w 1884 r. wybudowano dla niej nowe pomieszczenia przy ul. Złotej 61. E. Majewski rozpoczął pracę w WLCH ok. 1882 r., po powrocie z odbytej w Rydze dwuletniej praktyki w składzie aptecznym „Schabowski”. Aby podnieść jakość wyrobów w firmie zatrudniony został *spolszczony Niemiec z Rygi* magister farmacji Artur Lubbe, który poprzednio pracował w fabryce mydeł, perfum i kosmetyków Fryderyka Pulsa⁹⁸. Prowadził fabrykę w latach 1895–1899. W 1900 r. samodzielne kierownictwo objął Karol Majewski. W 1911 r. WLCH przekształciło się w spółkę. Wyroby firmy były wysoko notowane w branży, ustępowały tylko produktom wytwarzanym przez fabrykę Towarzystwa Akcyjnego Warszawskiej Fabryki Perfum „Fryderyk Puls”.

- Nr F.22 – rękopis niekompletny (2 karty), ręką E. Majewskiego. Zawiera:

1. List pisany 11 sierpnia 1908 r. do Bolesława Ulanowskiego⁹⁹, który pełnił wówczas funkcję prezesa Akademii Umiejętności w Krakowie i od 1907 r. korespondował z E. Majewskim w sprawie jego odczytu *Statyka i dynamika cywilizacji. Poszukiwanie praw przenoszenia się ognisk cywilizacji i dojrzewania społeczeństw do cywilizacji* oraz w kwestii wydania I części *Nauki o cywilizacji* pod firmą Akademii Umiejętności (patrz: nr I.16). List jest bardzo ostry w tonie. Oprócz informacji o sukcesie, jaki odniósł E. Majew-

ski po ukazaniu się I części *Nauki o cywilizacji* w Warszawie i w tłumaczeniu francuskim w paryskiej firmie wydawniczej Felixa Alcana, zawiera surową krytykę Akademii, która w listopadzie 1907 r. odrzuciła tę pracę jako nie nadającą się do druku. E. Majewski odebrał to wtedy jako upokorzenie, a teraz ujawnił całą swoją gorycz, żal i złość.

2. List niedokończony, pisany 14 sierpnia 1908 r., zwracający się do adresata *Czcigodny Panie Prof.[esorze]*. Jest to prośba E. Majewskiego o przededagowanie recenzji *Prolegomena i podstawy do filozofii dziejów i socjologii* do nie wymienionego z nazwiska autora tej recenzji.

- Nr F.23 – rękopis niekompletny (2 karty), ręką E. Majewskiego. *List drugi do Prof. Gumplowicza*¹⁰⁰, pisany 9 sierpnia 1908 r. Adresat był konsultantem i recenzentem socjologicznych prac E. Majewskiego, pośredniczył także w jego kontaktach z innymi uczonymi. E. Majewski niezwykle go cenił jako uczonego.

Inw. 3757/G

Teka, zawierająca rękopisy prac E. Majewskiego, dotyczących archeologii.

- Nr G.1 – rękopis (31 kart zszytych), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Notatnik (brulion) Archeologiczny Erazma Majewskiego*. Pisany w latach 1895–1897 i 1912–1913. Zawiera opisy *wycieczek archeologicznych* E. Majewskiego w latach 1892–1897, opisy i szkice odręczne zabytków, mapek, obiektów, spis zawartości skrzyń przysłanych z Popudni, gdzie na polecenie E. Majewskiego badania wykopaliskowe prowadził w latach 1912–1913 M. Himner.

- Nr G.2 – rękopis niekompletny, ręką E. Majewskiego (6 kart) i ręką NN (20 kart). Tytuł: *Epoka lodowa i Potop Hasis Adry jako naturalne przyczyny wędrówki narodów. Studium historyczno-przyrodnicze*. Pisany w okresie 4 listopada 1894–1895. Niepublikowany.

- Nr G.3 – rękopis (12 kart), ręką L. Majewskiej, korekta

giczną przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, przekształconą w 1921 r. w Instytut Nauk Antropologicznych. Od początku istnienia Pracownia gromadziła zbiory, prowadzone też były księgi inwentarzowe (księga z 1925 r. znajduje się w zbiorach PDN, inw. 4326).

⁹⁸ Fryderyk Puls (1828–1905), przemysławiec. Pierwszą fabrykę produkującą mydła i perfumy założył w 1852 r. przy ul. Królewskiej w Warszawie, w 1859 r. wybudował własne budynki fabryczne i dom przy ul. Marszałkowskiej. Nowa fabryka F. Pulsa, czynna do drugiej wojny światowej, została założona przy ul. Daniłowiczowskiej w 1871 r. Wyroby kosmetyczne F. Pulsa były wielokrotnie odznaczone złotymi medalami na wystawach przemysłowych i higienicznych. Jego następcy rozwinęli firmę i utworzyli Towarzystwo Akcyjne Warszawskiej Fabryki Perfum „Fryderyk Puls”.

⁹⁹ Bolesław Ulanowski (1860–1919), historyk, profesor prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim, od 1908 r. prezes Akademii Umiejętności w Krakowie. W zbiorach PMA zachowały się cztery listy B. Ulanowskiego z 1907 r. (patrz: Listy do E. Majewskiego, nr 3757/2377–2380),

telegram z 27 lutego 1907 r. wzywający E. Majewskiego do przybycia do Krakowa w celu wygłoszenia odczytu *Statyka i dynamika cywilizacji. Poszukiwanie praw przenoszenia się ognisk cywilizacji i dojrzewania społeczeństw do cywilizacji* na posiedzeniu Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności (E. Majewski 1907) oraz podziękowania Akademii Umiejętności (podpisane przez B. Ulanowskiego) za ofiarowane tej instytucji przez E. Majewskiego własne publikacje (patrz: Listy do E. Majewskiego, nr 3757/2374–2376).

¹⁰⁰ Ludwik Gumplowicz (1838–1909), teoretyk państwa i prawa, socjolog, profesor w Uniwersytecie Karola Franciszka w Grazu. W zbiorach PMA zachował się jeden oryginalny list L. Gumplowicza z 17 sierpnia 1908 r. (patrz: Listy do E. Majewskiego, nr 3757/662), choć z całą pewnością nie był on jedynym. W tece zawierającej wycinki prasowe (inw. 3757/N) znajdują się kopie (maszynopisy) trzech listów od L. Gumplowicza z sierpnia 1908 r. Z treści wszystkich zachowanych dokumentów wynika, że korespondencja rozpoczęła się ok. 1907 r. i trwała do samobójczej śmierci L. Gumplowicza w 1909 r.

Ryc. 49. Gmach fabryki Warszawskie Laboratorium Chemiczne przy ul. Złotej 61. Na pierwszym planie furgon używany do przewozu wyrobów kosmetycznych z fabryki do sklepów. Ze zbiorów K. i Z. Zaborskich

Fig. 49. Building of the Warsaw Chemical Laboratory plant at Złota 61. In the foreground a wagon used to transport cosmetic goods to stores. Collection K. and Z. Zaborski

Ryc. 50. Wnętrze hali produkcyjnej Warszawskiego Laboratorium Chemicznego przy ul. Złotej 61. Ze zbiorów K. i Z. Zaborskich

Fig. 50. Interior of the production hall of the Warsaw Chemical Laboratory at Złota 61. Collection K. and Z. Zaborski

Ryc. 51. Znaczek firmowy Warszawskiego Laboratorium Chemicznego. W prawym dolnym rogu herb Majewskich Starża.
Archiwum PMA

Fig. 51. Logo of the Warsaw Chemical Laboratory. In the lower right corner coat of arms of Majewski family (Starża).
PMA Archive

i dopiski ręką E. Majewskiego. Pisany w grudniu 1892 r. (dopiski i uzupełnienia pisane 12 lutego 1893 r.). Praca zawierająca opis stanowisk archeologicznych i znalezisk z powiatu stopnickiego. Wchodzi w skład szeregu prac, dotyczących stanowisk archeologicznych i zabytków z tego powiatu (W. Antoniewicz 1923, s. 11–16).

- Nr G.4 – rękopis niekompletny (16 kart), ręką E. Majewskiego. Tytuł: (skreślone: *Jak sobie średniowiecze wyobrażało Europę północną*, skreślone: *Europa północna w pojęciu geografów średniowiecznych albo*), *Lechia i słowiańszczyzna zachodnia w pojęciu geografów średniowiecznych*. Pisany w okresie 18 lutego – 24 marca 1900 r. Opublikowany po przeróbkach pod zmienionym tytułem (E. Majewski 1904).
- Bez numeru – rękopis niekompletny (7 kart), ręką E. Majewskiego. Powstał w okresie 24–30 marca 1900 r. Są to materiały źródłowe i wypisy z dzieł historyków starożytnych. Do rękopisu zostały dołączone odręcznie sporządzone mapki (8 sztuk).
- Nr G.5 – rękopis (4 karty), ręką NN. Tytuł: *Spis zbioru kamieni i skamieniałości Stanisławy z Drohojowskich Korczak-Popławskiej*.
- Bez numeru – rękopis (4 karty), ręką L. Majewskiej. Artykuł E. Majewskiego (?) niedatowany i bez tytułu (*Archeologia zajmuje się badaniem...*).
- Nr G.7 – maszynopis autoryzowany (6 kart) z korektą E. Majewskiego. Tytuł: *Dziesięcioro Przykazań archeologiczno-przedhistorycznych*. Tekst był wielokrotnie publikowany (E. Majewski 1906; 1907a; 1908b). Nie wiadomo, czego dotyczy wpisana przez E. Majewskiego data

2 lutego 1907 r. (być może drugiej edycji w tomie VIII „Światowita”). Do tekstu dołączony jest spis literatury *Dzieła, które koniecznie trzeba przeczytać, aby zostać czynnym miłośnikiem archeologii przedhistorycznej*. Nieco przeredagowany został wydrukowany w postaci plakatu (oprawiony wisiał w sali MEM). Warto zaznaczyć, że *Dziesięcioro Przykazań...* i ich autor stały się tematem felietonu i wierszyka satyrycznego, który ukazał się w niezwykle wówczas popularnym, posiadającym dobry poziom literacki piśmie „Mucha”¹⁰¹ (nr 34 z 21 sierpnia 1908 r.). *Czytam Muchę i wpadło mi w oczy „Jedenaste Przykazanie”* – zanotował tego dnia E. Majewski w swoim notatniku. – *Napisał to zrećźnie Buchner* [Władysław Buchner, redaktor naczelny od 1889 r. – przyp. mój] *pijąc do mych Dziesięcioro Przykazań i dodaje pod moim adresem jedenaste: Gdy nie chcesz być wliczony między zwykłe ciury / Nie będziesz wszczepiał w naród wysokiej kultury. / Poziomą wędruj drogą, pij piwko, jedz zrazy, / A wejdiesz do wybranych jako mąż bez skazy.*

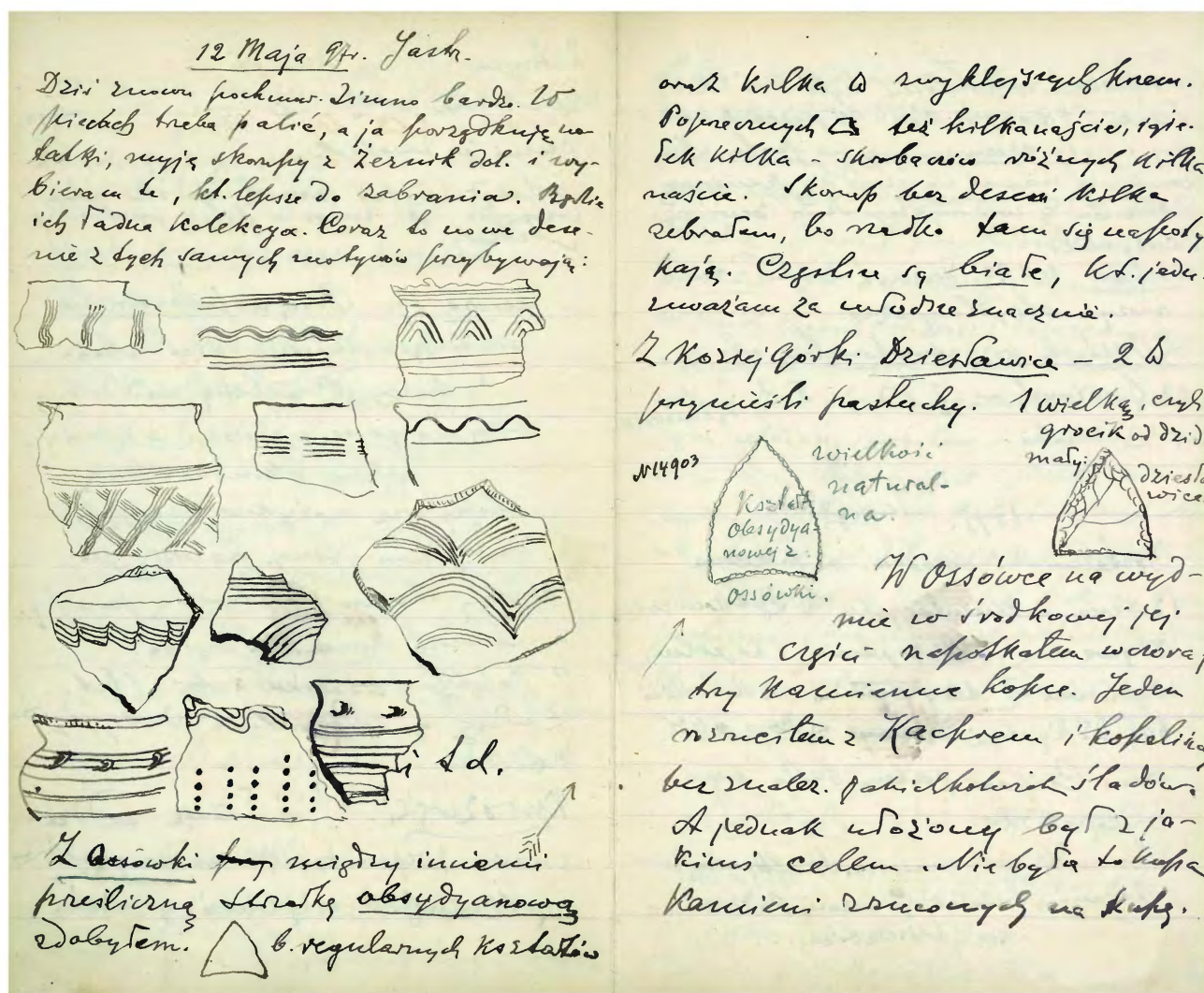
- Nr G.8 – rękopis niekompletny (7 kart), ręką NN. Tytuł: *Zbiory archeologiczne z czasów przedhistorycznych*. Spis zabytków w układzie chronologicznym z podaniem ich wartości rynkowej. Jest to część niezidentyfikowanego katalogu.
- Nr G.9 – rękopis (2 karty), ręką E. Majewskiego. Pisany 24 marca 1906 r. Tytuł: *Dzieje Ziemi*. Jest to recenzja pracy M. Neumayra pod tym samym tytułem.
- Nr G.10 – rękopis niekompletny (8 kart), ręką NN. Spis miejscowości z podaniem liczby i numerów inwentarzowych zabytków w nich znalezionych.
- Nr G.11 – rękopis. Katalog kartkowy zabytków archeologicznych w układzie według kategorii, niekompletny, uszkodzony, przemieszany. Nawet bez analizy grafologicznej stwierdzić można, iż nie został sporządzony przez jednego kopistę. Analiza treści zapisów na kartkach wskazuje, że jest to kopia nieopublikowanego, szczegółowego katalogu Wystawy Archeologicznej Krakowskiej¹⁰², który został opracowany w czasie trwania wystawy w latach 1857–1859 przez J. Łepkowskiego, K. Rogawskiego, T. Żebrowskiego i in. Zawiera dokładny opis każdego zabytku i jego datowanie, miejsce jego znalezienia oraz z czyjej kolekcji pochodzi. Jeśli zabytek był fotografowany przez Karola Beyera¹⁰³, to informacja ta została odnotowana. Zaznaczono także te zabytki, które były eksponowane na Wystawie Archeologicznej

¹⁰¹ „Mucha” – humorystyczny tygodnik ilustrowany, wydawany w Warszawie w latach 1868 oraz 1871–1939. Do stałych współpracowników należeli: Bolesław Prus, Artur Oppman (Or-Ot), Wacław Gąsiorowski, Wiktor Gomulicki, Aleksander Gierymski, Franciszek Kostrzewski, Henryk Pillati. Redakcja mieściła się przy ul. Elekto-ralnej 8. W. Buchner pisał utwory satyryczne pod pseudonimem Ner-Buch.

¹⁰² Wystawa Archeologiczna Krakowska, zorganizowana na wzór Warszawskiej (otwartej w 1856 r.), była ważnym wydarzeniem naukowym w Małopolsce. Na podstawie projektu Oddziału Archeologii i Sztuk

Pięknych Towarzystwa Naukowego w Krakowie z 1857 r. organizacją Wystawy zajęła się Komisja, do której należeli J. Łepkowski i K. Rogawski. Otwarcie nastąpiło 11 września 1857 r. w salach pierwszego piętra Pałacu Lubomirskich przy ul. Św. Jana 17. Prezentowano zabytki archeologiczne i historyczne do XVIII w. włącznie ze zbiorów Towarzystwa i kolekcji prywatnych. Dział archeologiczny Wystawy Starożytności mieścił się w pomieszczeniu zwanym salą Światowida. W rozłożeniu eksponatów oparto się na systemie trzech epok. Wystawa ta została zamknięta 8 stycznia 1859 r.

¹⁰³ Karol Beyer (1818–1877), fotograf (jego zakład mieścił się przy

Ryc. 52. Dziennik archeologiczny prowadzony przez E. Majewskiego w latach 1897–1900. Zapiski i rysunki dotyczące stanowisk archeologicznych w powiecie stopnickim. Archiwum PMA

Fig. 52. 'Archaeological Journal' kept by E. Majewski in 1897–1900. Notes and drawings on archaeological sites in distr. Stopnica. PMA Archive

Warszawskiej. Katalog ten był w ówczesnych czasach niezwykle cennym źródłem informacji, a o jego wartości świadczy fakt, iż zachował ją jeszcze prawie w pół wieku później. Posegregowane według kategorii zabytków kartki zostały ujęte w opaski z papieru. Na opasce 3. *Popielnice od [numeru] 137–255* znajduje się wykonany ręką NN zapis *Katalog Wystawy Archeologicznej Krakowskiej przepisany dla Z. Glogera*¹⁰⁴. Trudno ustalić, czy

dotyczy to całego katalogu, czy tylko tej części, którą obejmuje opaska. Kopia mogła powstać w początkach lat 70. XIX w., kiedy Z. Gloger przebywał w Krakowie (od 1868 r.) i utrzymywał serdeczne stosunki z autorami katalogu. Na opasce 1. *Starożytności obce od [numeru] 1–50* znajduje się napisany ręką NN tekst *Odpis dla p.[ana] B.[olesława] Podczaszyńskiego*¹⁰⁵, który, jak wiadomo, był autorem *Katalogu do Wystawy Archeologicznej*

Krakowskim Przedmieściu 389 w Warszawie), numizmatyk, archeolog, kolekcjoner. Zawiązał w 1856 r. Towarzystwo Numizmatyczne w Warszawie. Wydał dwa albumy fotograficzne z wystaw archeologicznych w 1856 r. w Warszawie i w 1858 r. w Krakowie. Jego prace stanowią pierwszy przykład zastosowania fotografii do celów dokumentacji w archeologii.

¹⁰⁴ Zygmunt Gloger (1845–1910), etnograf, archeolog, historyk, kolekcjoner. Autor wielu prac (S. Demby 1911), z których największy rozgłos zyskała czterotomowa *Encyklopedia Staropolska*, wydana w Warszawie w latach 1900–1903. Prowadził dom otwarty, w którym bibliotekę, archiwum źródeł historycznych i zbiory (w tym bogatą kolekcję

zabytków archeologicznych, szczególnie narzędzi krzemiennych) podziwiali goście, do których należał także E. Majewski. Obecnie w PMA znajduje się część kolekcji Z. Glogera, obejmująca ceramikę oraz zabytki wykonane z metali.

¹⁰⁵ Paweł Bolesław Podczaszyński (1824–1876), architekt, profesor Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie, archeolog, kolekcjoner. W swoich zbiorach posiadał ok. 10 tysięcy zabytków. W latach 1850–1855 wydawał „Pamiętnik Sztuk Pięknych” – pierwsze polskie pismo, popularyzujące sztukę współczesną i dawną. W dziale *Starożytności* były publikowane prace o odkryciach i zabytkach archeologicznych. Pismo było starannie ilustrowane.

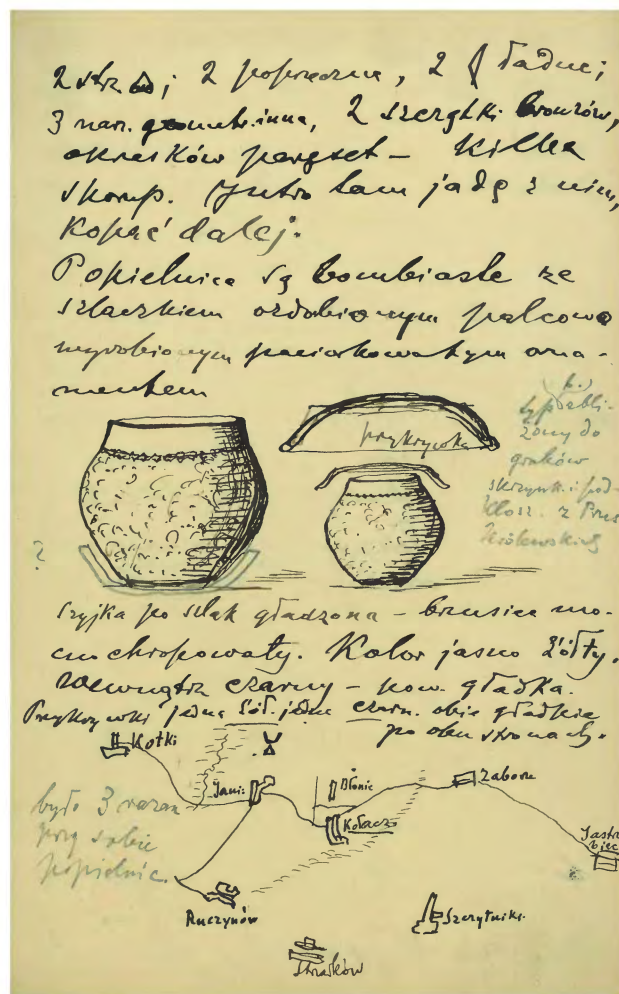
- W *Warszawskiej* (P. B. Podczaszyński 1857). Powstaje pytanie, czy informacja ta, jak w poprzednim przypadku, dotyczy tej części katalogu, czy może informuje o sporządzeniu (lub zamiarze) jeszcze jednej kopii. Na tej samej opasce znajduje się zapis ręką J. Łepkowskiego *Płacę 6 funt[ów] 7 marca [18]75[r.] Łepk[owski]*. Niestety nie zapisał, za co i komu zapłacił. Do wielu pytań, związanych z powyższymi archiwaliami należy dodać jeszcze jedno: jaką drogą znalazły się one w spuściźnie E. Majewskiego? Nie można dać jednoznacznej odpowiedzi. Jeśli wykluczmy przypadkowe ich włączenie do zbioru, to można przypuścić, że zostały prawdopodobnie pożyczone lub podarowane przez Glogera, którego Majewski poznał u Zygmunta Wolskiego¹⁰⁶. Zbliżyły ich wspólne zainteresowania archeologią, a w szczególności zabytkami krzemiennymi. Mimo, iż podczas pierwszej wizyty Z. Glogera w domu E. Majewskiego w dniu 20 września 1892 r. ujawniła się niechęć i osobista uraza gospodarza, trwały jednak kontakty wzajemne, polegające na konsultacjach, wymianie informacji, materiałów źródłowych, dokumentacji fotograficznej. Z czasem łączyła ich już nie tylko pasja kolekcjonerska i archeologia, ale także prace publikowane w „Światowicie” i „Wiśle”, działalność w Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Przeszłości i innych organizacjach, podejmowane inicjatywy o charakterze dobroczynnym, kulturalnym i towarzyskim. E. Majewski wysoko cenił zbiory archeologiczne Z. Glogera: w 1903 r. wśród niezliczonych godnych obejrzenia wymieniał *bogaty zbiór Glogiera na Jeżewie* (patrz: Listy do E. Majewskiego, nr 3757/1606). Uczestniczył także 18 sierpnia 1910 r. w pogrzebie Z. Glogera.

Inw. 3757/H1

Teka zawierająca rękopisy prac E. Majewskiego oraz materiały, związane z MEM, Muzeum Miejskim w Warszawie i MPEM.

- Nr H.1 – rękopis (2 karty), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Muzeum miejskie*. Pisany w 1897 r. Są to notatki i obliczenia dotyczące projektu i kosztów Muzeum Miejskiego. E. Majewski był członkiem Komitetu Budowy Muzeum Miejskiego w Warszawie i działał w komisji zajmującej się ustaleniem i określeniem kosztów związanych z budową.
- Nr H.2 – rękopis (5 kart), ręką NN. Tytuł: *Historia Muzeum*. Pisany ok. 1918 r. Artykuł przedstawiający historię zbiorów MEM do momentu ich złożenia w gma-

¹⁰⁶ Zygmunt Wolski (1862–1931), bibliofil, współtwórca Biblioteki Publicznej w Warszawie, współpracował z redakcją „Wisły”. Zbierał

Ryc. 53. *Dziennik archeologiczny* prowadzony przez
E. Majewskiego w latach 1897–1900. Zapisy i rysunki
dotyczące stanowisk archeologicznych w powiecie stopnickim.
Archiwum PMA

Fig. 53. 'Archaeological Journal' kept by E. Majewski in 1897–1900.
Notes and drawings on archaeological sites in distr. Stopnica.
PMA Archive

chu przy ul. Podwale 15. Do tego tekstu został ok. 1919 r. dopisany (a następnie skreślony) ręką L. Majewskiej fragment, w którym zawarte zostało uzasadnienie, dlaczego ekspozycja w salach przy ul. Podwale 15 nie została otwarta.

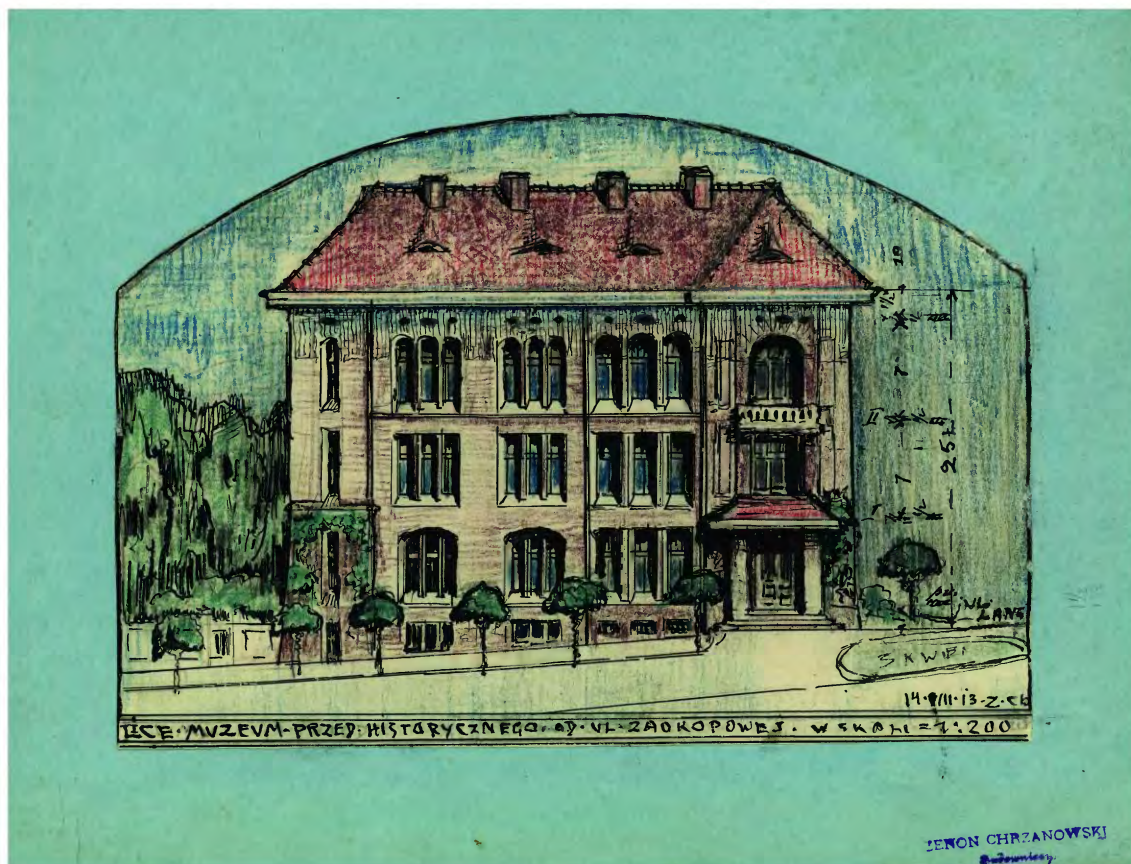
- Nr H.3 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Więc cicho!*. Temat związany z inicjatywą budowy Muzeum Miejskiego w Warszawie, ogłoszoną w „Kurierze Warszawskim” 22 września 1897 r. E. Majewski nie był zadowolony z postępu prac i pisał artykuły do prasy stołecznej w sprawie przyspieszenia ich tempa.
- Nr H.4 – rękopis (2 karty), ręką E. Majewskiego. (*W średniej nawet mieścinie...*). Dalszy ciąg artykułu *Więc cicho!*.

materiały do bibliografii polskiego ludoznawstwa. Pracował jako pełnomocnik-bibliotekarz Księgozbioru Ordynacji Hrabów Krasieńskich.

- Nr H.5 – rękopis niekompletny (1 karta), ręką NN. Fragment odpowiedzi E. Majewskiego na pytanie postawione w artykule redakcyjnym w „Kurierze Warszawskim” w 1919 r.: *dlaczego przeniesione z Pałacu Sztuki Muzeum E. Majewskiego do gmachu na Podwale 15 nie jest dostępne dla publiczności, mimo, że jest gotowe do otwarcia?*.
- Nr H.6 – pakiet archiwaliów w okładkach. Tytuł ręką E. Majewskiego: *Akta budowy domu muzealnego*. Zawiera notatki i szkice E. Majewskiego, rysunki na kalce, projekt i rysunek kolorowany Zenona Chrzanowskiego *Lice Muzeum Przedhistorycznego od ul. Zaokopowej* w skali 1:200 z 14 marca 1913 r., projekt Czesława Domaniewskiego (Warszawa, ul. Jerozolimska 58) z 1914 r. E. Majewski zniechęcony niepowodzeniami w staraniach o odpowiedni stały lokal przeznaczony dla eksponowania swoich zbiorów postanowił wybudować własne muzeum. Kupił plac przy ul. Langnerowskiej (dziś ul. Chocimska) – róg Zaokopowej, wykonanie projektów architektonicznych gmachu, w którym miało się znaleźć mieszkanie i muzeum, zlecił architektom Zenonowi Chrzanowskiemu, Oskarowi Sosnowskiemu i Czesławowi Domaniewskiemu. Kosztorysy nie przekraczały stu tysięcy rubli – mieściły się zatem w ówczes-

nych możliwościach finansowych E. Majewskiego. Plan nie został jednak zrealizowany, gdyż przeszkodziła temu wojna.

- Nr H.7 – maszynopis (2 karty). Projekt aktu darowizny MEM Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu.
- Nr H.8 – rękopis (2 karty), ręką L. Sawickiego. Pismo do Prezydium Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych w Warszawie (PGKZP), ul. Nowy Świat 72 z 9 marca 1922 r. Raport w sprawie stanu lokalu MPEM w Pałacu Staszica.
- Nr H.9 – maszynopis (4 karty). Odpis pisma kustosa MPEM L. Sawickiego z 20 marca 1922 r. do Rady Naukowej TNW w sprawie ustalenia organizacji oraz obecnego stanu, potrzeb i urzędzenia Muzeum Przedhistorycznego im. Erazma Majewskiego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego.
- Nr H.10 – rękopis (1 karta), ręką L. Sawickiego. Kopia pisma Rady Pracowni Naukowych TNW z 28 marca 1922 r. do L. Sawickiego. Informacja o przekazaniu korespondencji L. Sawickiego z 20 marca i 27 marca 1922 r. do załatwienia Radzie Instytutu Nauk Antropologicznych.
- Nr H.11 – rękopis (1 karta), ręką L. Sawickiego. Pismo z 29 marca 1922 r. do Rady Naukowej TNW, w którym

Ryc. 54. Projekt elewacji budynku przy ul. Langnerowskiej w Warszawie wykonany przez Zenona Chrzanowskiego w 1913 r.
Archiwum PMA

Fig. 54. Design of the elevation of a building at Langnerowska St. in Warsaw developed by Z. Chrzanowski in 1913. PMA Archive

autor rezygnuje z dniem 1 maja 1922 r. ze stanowiska kustosa MPEM i prosi o wskazanie pracownika, któremu przekaze Muzeum (podpisał się jako kustosz MPEM).

- Nr H.12 – rękopis (1 karta), ręką L. Sawickiego. Pismo z 7 czerwca 1922 r. do Prezydium PGKZP w sprawie robót w lokalu MPEM w Pałacu Staszica (podpisał się jako delegat Prezydium PGKZP na Okręg Poleski).

- Bez numeru – maszynopis (4 karty). Pismo Stefana Krukowskiego i Romana Jakimowicza do Prezydium PGKZP z 2 lipca 1922 r. w sprawie MPEM.

- Nr H.14 – maszynopis (2 karty). Pismo Stefana Krukowskiego i Romana Jakimowicza z 20 lipca 1922 r. do Wydziału Nauki MWRiOP (na ręce Prezydium PGKZP) w sprawie prac remontowych w lokalu MPEM w Pałacu Staszica.

- Nr H.15 – maszynopis (1 karta). Wniosek L. Sawickiego z 4 stycznia 1922 r. o zrzeczenie się odpowiedzialności za stan liczbowy zbiorów MPEM.

- Nr H.16 – maszynopis (2 karty). Pismo z 18 września 1922 r. do Prezydium PGKZP w sprawie powołania kustosa do MPEM podpisane przez E. Majewskiego jako dyrektora MPEM (w akcie notarialnym miał zagwarantowane sprawowanie tej funkcji dożywotnio).

- Nr H.17 – maszynopis (1 karta). Pismo Wydziału Nauki MWRiOP do Zarządu TNW z 7 października 1922 r. w sprawie przejęcia zbiorów MPEM przez PMA (wówczas w stadium organizacji).

- Nr H.18 – rękopis (4 karty), ręką S. Krukowskiego. Pismo do Wydziału Nauki MWRiOP z 14 października 1922 r. w sprawie ostatecznego uregulowania bezpieczeństwa i przyszłości tak zwanego Muzeum im. E. Majewskiego T. N. W.

- Nr H.27 – maszynopis (2 karty). Tytuł: *Wypis pierwszy aktu notarialnego, zeznanego przed Wacławem Dominikiem Paszkowskim, notariuszem przy Wydziałach Hipotecznych Sądu Okręgowego w Warszawie. Repertorium na rok 1921. Nr 1085*. Jest to akt darowizny zbiorów MEM Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu z 3 czerwca 1921 r. (kopia sporządzona w dwóch egzemplarzach dla PGKZP, wpłynęła 6 marca 1926 r.).

- Nr H.33 – maszynopis (4 karty). Tytuł: *Zarząd Muzeum*. Zbiór ustaw o Zarządzie Muzeum miasta stołecznego Warszawy.

- Nr H.34 – maszynopis (4 karty). Tytuł: *Projekt tymczasowego Statutu Muzeum Narodowego w Warszawie*.

- Nr H.35 – maszynopis (4 karty). Tytuł: *Projekt burmistrza Zawadzkiego z dn. 25. VIII. 1918 r. regulaminu Muzeum Narodowego w Warszawie*.

Inw. 3757/H2

Teka zawierająca dokumentację architektoniczną (6 szt.) z 1912 r., dotyczącą projektowanego gmachu na działce przy ul. Langnerowskiej w Warszawie (patrz nr H.6).

Inw. 3757/I

Teka zawierająca notatki oraz rękopisy artykułów i listów E. Majewskiego.

- Nr I.1 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Więcej myłek ortograf.[icznych] nie można zrobić. Próba*. Jest to tekst, w którym świadomie zostały popełnione błędy ortograficzne.

- Nr I.2 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. Wniosek E. Majewskiego o rozpatrzenie przez Zarząd TNW zasadności samodzielnego istnienia Komisji Antropologicznej TNW, której utworzenie wraz z Zygmuntem Glogerem i Kazimierzem Stołyhwą zainicjował w 1909 r. Tekst zawiera informacje o działalności Komisji.

- Nr I.4 – rękopis niekompletny (1 karta), ręką E. Majewskiego. (*Neapolitańczyk ozdabia wielką muszlę morską...*). Uwagi na temat przemysłu artystycznego.

- Nr I.5 – rękopis niekompletny (6 kart), ręką E. Majewskiego. (*Nie bałamućcie opinii*). Fragment odpowiedzi E. Majewskiego na zarzuty postawione w artykule S. Tarczyńskiego *Nauka i uczeni* (S. Tarczyński 1909), który włączył się w ten sposób do dyskusji na temat relacji między uczonymi polskimi i niemieckimi. Był to kolejny głos w polemice, toczony przez E. Majewskiego z E. Lothem¹⁰⁸ na łamach „Głosu Warszawskiego” w październiku 1909 r. E. Loth skrytykował nieobecność polskich antropologów na kongresie zorganizowanym przez niemieckich uczonych w Poznaniu, co wywołało ostrą reakcję E. Majewskiego, znanego z niechęci do Niemców.

- Nr I.6 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. Biogram członka Komisji Geologicznej przy Akademii Górniczej w Petersburgu Barszczewskiego.

- Nr I.7 – rękopis niekompletny (1 karta), ręką E. Majewskiego. Notatki do etnogenezy europejskich ludów. Wykorzystane do referatu *Wstęp krytyczny do historii naturalnej ludów i narodów* (E. Majewski 1915).

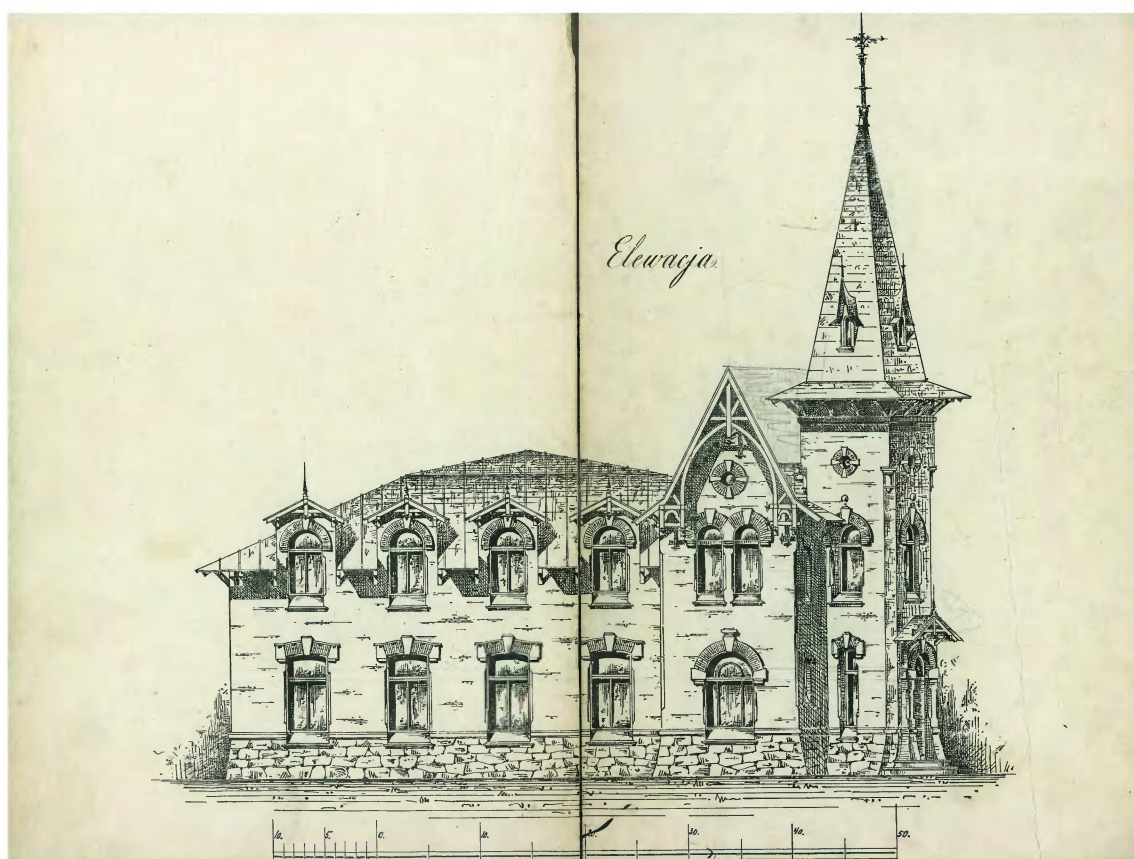
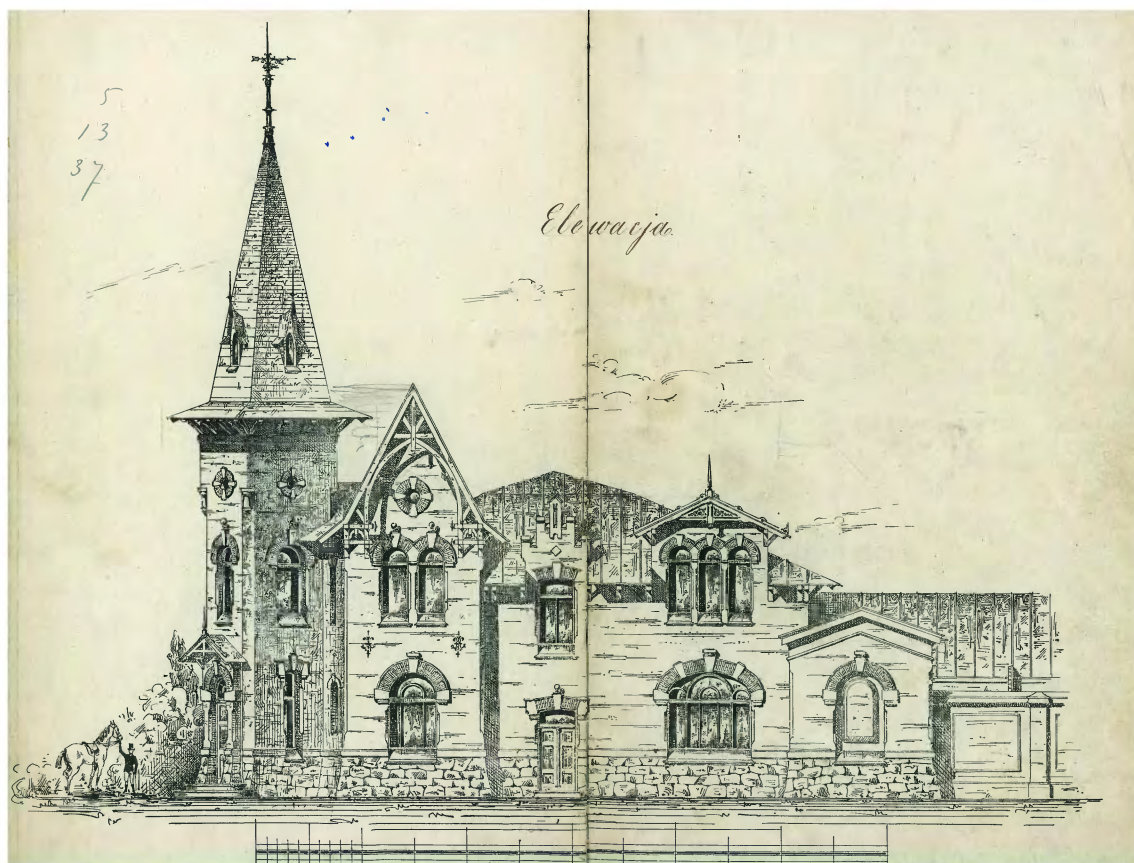
- Nr I.8 – rękopis niekompletny (2 karty), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Tak (Świat należy do silnych...)*. Pisany 10 kwietnia 1904 r.

- Bez numeru – rękopis niekompletny (1 karta), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Tak (Czas, w których żyjemy...)*. Pisany 24 kwietnia 1904 r.

- Bez numeru – rękopis niekompletny (2 karty), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Tak (Przywilej wypowiedziania niedorzeczności...)*. Pisany 18 lipca 1904 r.

- Nr I.9 – rękopis (1 karta), ręką Oskara Truszkowskiego. Pisany 11 listopada 1893 r. Zobowiązanie do doko-

¹⁰⁸ Edward Loth (1884–1944), antropolog, profesor anatomii, w latach 1915–1918 prowadził w Uniwersytecie Warszawskim Katedrę i Zakład Anatomii Prawidłowej.

Ryc. 55. Projekt elewacji budynku przy ul. Langnerowskiej w Warszawie wykonany przez Oskara Sosnowskiego w 1912 r. Archiwum PMA
 Fig. 55. Design of the elevation of a building at Langnerowska St. in Warsaw developed by Oskar Sosnowski in 1912. PMA Archive

niania przekładu *Doktora Muchołapskiego* na język francuski (rękopis przekładu w tece F.18) wraz z określeniem warunków oraz pokwitowanie pobranej zaliczki.

- Nr I.10 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. (*Czem jest cywilizacja?...*). Streszczenie teorii, zawartych w *Prolegomena i podstawy do filozofii dziejów i socjologii*, dokonane przez E. Majewskiego dla Z. Daszyńskiej-Golińskiej, która napisała recenzję tej pracy (por. „Nowa Reforma”¹⁰⁸ z 27 marca 1909 r.)
- Nr I.11 – rękopis niekompletny (4 karty), ręką E. Majewskiego. Pisany 28 grudnia 1903 r. Jest to fragment pracy krytycznej (*Niech mi darują czytelnicy ironię...*), w której E. Majewski polemizuje z tezami Gustawa Kossinny (G. Kossinna 1902). Opublikowana po przeróbkach (E. Majewski 1905).
- Nr I.12 – rękopis (3 karty), ręką E. Majewskiego. Pisany 8 sierpnia 1903 r. Recenzja pracy A. Pogodina *Z dziejów przemieszczania się Słowian*, wydanej w Petersburgu w 1901 r. Niepublikowana.
- Nr I.13 – maszynopis (1 karta). Niedatowany. Prośba o pozwolenie utworzenia *Oddziału Przemysłu Ludowego* ze zbiorów etnograficznych znajdujących się w Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, podpisana przez Jana Karłowicza, Erazma Majewskiego i Leopolda Janikowskiego¹⁰⁹. E. Majewski był od początku zaangażowany w sprawę utworzenia Muzeum Etnograficznego w Warszawie. W drugiej połowie listopada na posiedzeniu u J. Karłowicza przy ul. Chmielnej 31 wybrano go (wraz z Zygmuntem Wolskim i Szczęsnym Jastrzębowskiem) do Komisji, której zadaniem było zdobyć fundusze i miejsce na pomieszczenie Muzeum Etnograficznego. Spotkania członków Komisji odbywały się w domu E. Majewskiego. Także Lucyna Majewska stała się ambasadorem tej sprawy i kwestowała na rzecz lokalu muzealnego.
- Nr I.14 – rękopis (7 kart), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Elementarz do nauki zdrowia, szczęścia i bogactwa*. Pisany 15 czerwca 1905 r.
- Nr I.15 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. Pismo (list?) E. Majewskiego do wydawcy NN w sprawie warunków wydania książki filozoficzno-socjologicznej w języku francuskim (autor nie wymienił tytułu).
- Nr I.16 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. Pismo (list?) E. Majewskiego do Akademii Umiejętności w Krakowie w sprawie opinii o swoim dziele (nie podał tytułu). Chodzi prawdopodobnie o pracę *Nauka o cywilizacji*, której temat E. Majewski referował na posiedzeniu Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii

Umiejętności i którą złożył do druku *pod firmą Akademii* (patrz: nr F.22).

- Nr I.17 – rękopis (4 karty), ręką E. Majewskiego. Zawiera:

1. Informacje o korespondencji z Józefem Kostrzewskim z okresu 10 lutego – 13 lipca 1916 r. J. Kostrzewski (1885–1969) był wówczas sekretarzem wydziału historyczno-literackiego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (od 1915 r.) oraz asystentem w Muzeum im. Mielżyńskich w Poznaniu (od 1914 r.), gdzie uporządkował zbiory archeologiczne. E. Majewski prosił J. Kostrzewskiego o pomoc naukową (płatną) przy nadzorowaniu przenoszenia MEM z Pałacu Sztuki do gmachu Muzeum Narodowego przy ul. Podwale 15. J. Kostrzewski przyjechał do okupowanej wówczas przez Niemców Warszawy 13 lipca 1916 r. i zamieszkał w domu E. Majewskiego przy ul. Złotej 61. Z pomocą Leona Kozłowskiego nadzorował pakowanie zbiorów MEM do skrzyń i przewożenie ich na otwartych platformach do nowej siedziby MEM. Napisał także wówczas *Przewodnik po Muzeum Przedhistorycznym Erazma Majewskiego w gmachu Muzeum Narodowego stołecznego miasta Warszawy* (nie został wydany). Z Warszawy wyjechał 5 września 1916 r. J. Kostrzewski pomagał także w sporządzaniu zamówień na wykonanie kopii zabytków przez Berliner Formerei der Königlichen Museen w Berlinie oraz pośredniczył w korespondencji E. Majewskiego z jego bratową, żoną Mieczysława Majewskiego, Heleną z Fredro-Bonieczkich Majewską (1888–1928). J. Kostrzewski opisał współpracę z E. Majewskim w swoim pamiętniku (J. Kostrzewski 1970, s. 90–91).
2. Informacje o rozkładzie gablot w nowej siedzibie MEM przy ul. Podwale 15 i o zamówieniach na *tablice ścienne ładne do Muzeum*,
3. Fragment listu polecającego, zawierający charakterystykę niezidentyfikowanej osoby *Euz. Br.*
4. List pisany 23 marca [1916 r.] do dyrektora (Gembarzewskiego?). Dotyczy przejmowania przez E. Majewskiego lokalu w gmachu Muzeum Narodowego przy ul. Podwale 15 przeznaczonego na zbiory MEM. Przesyłając w załączeniu projekt umowy z Magistratem Miasta Stołecznego Warszawy, E. Majewski prosił, aby adresat uzupełnił ją o treści podane w punktach. Jak wiadomo, umowa ta nie została podpisana, gdyż nawet po wniesieniu poprawek nie zadowalała obu stron.

¹⁰⁸ „Nowa Reforma” – dziennik informacyjno-polityczny, wydawany w Krakowie w latach 1881–1928 o kierunku liberalno-demokratycznym. W skład zespołu redakcyjnego wchodził m.in.: Adam Asnyk, Mieczysław Pawlikowski, a na jego łamach publikowali: m.in. Teodor Tomasz Jeż, Eliza Orzeszkowa, Stefan Żeromski.

¹⁰⁹ Leopold Janikowski (1855–1942), podróżnik, etnograf. Należał do

komitetu, który w 1888 r. założył w Warszawie przy Ogrodzie Zoologicznym pierwsze w Polsce Muzeum Etnograficzne. Mieściło się ono w pałacyku Marcellego Baciarellego na Bagateli, a jego kustoszem został etnograf Stanisław Ciszewski. W 1896 r. połączono je z Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, a w 1902 r. zbiory przeniesiono do gmachu przy Krakowskim Przedmieściu.

- Nr I.18 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. List do Leona Kozłowskiego, w którym E. Majewski opisuje swój projekt umieszczenia zbiorów antropologicznych MEM w gmachu Muzeum przy ul. Podwałe 15.
- Nr I.19 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. List pisany 14 kwietnia 1907 r. do S. J. Czarnowskiego, z propozycją opracowania dla Światowita zarysów biograficzno-bibliograficznych *Naszych prahistoryków*. E. Majewski, wymienił nazwiska według własnej oceny: [...] *pierwszorzędnych*: Czarnowski, Gloger, Rutkowski, Szukiewicz, Wawrzeniecki, Demetrykiewicz, Hadaczek ze Lwowa, Przybyśławski ze Lwowa, Talko-Hryncewicz, Chamec, Stołyhwo, Sew.[eryn] Tymieniecki, Dowgird i zapewne E. Majewski (por. może Pan przypomni sobie innych) oraz *drugorzędnych*, tj. *mniej piszących lub mniej fachowych*: Jastrzębowski, Bołsunowski, Federowski, Olechnowicz, Wiercieński, Popowski i paru innych, których w tej chwili nie mogę sobie przypomnieć.
- Nr I.20 – rękopis (1 karta – papier firmowy Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości), ręką E. Majewskiego. Brudnopis listu pisanego 9 kwietnia 1909 r. do prezesa Towarzystwa (w tym okresie pełnił tę funkcję Zygmunt Gloger) z żądaniem wyjaśnienia zaistniałych nieporozumień i zarzutów w kwestiach dotyczących finansów Towarzystwa. List ten został wysłany. Podjęte przez Zygmunta Glogera działania spowodowały powołanie 26 kwietnia 1909 r. komisji w składzie: Henryk Fukier, Marian Kuczyński, Wacław Kwiatkowski, Kazimierz Stefański i Konstanty Wojciechowski dla sprawdzenia rachunków z okresu od początku założenia Towarzystwa do roku 1909. Komisja zakończyła pracę w styczniu 1910 r. i doprowadziła wszystkie rachunki i dokumenty do należytego porządku; prezes zaproponował E. Majewskiemu osobiste ich przejrzenie (por. Listy do Erazma Majewskiego, teka III, nr 3757/611–613). E. Majewski w omawianym okresie pełnił funkcję wiceprezesa Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości (M. Krajewska 2006a, s. 38).
- Nr I.21 – rękopis niekompletny (2 karty), ręką E. Majewskiego. Fragment artykułu, zawierający uwagi Majewskiego o napisanej przez M. Brensztejn recenzji pracy Z. Glogera *Album etnograficzne* wydanej w Warszawie w 1904 r. (M. Brensztejn 1904).

Inw. 3757/J

Teka zawierająca osobiste dokumenty i rękopisy. Notatki autobiograficzne znajdujące się tej tece sporządzane były przez E. Majewskiego na potrzeby i prośby różnych wydawnictw, redakcji (np. redakcji Encyklopedii Powszechnej S. Orgelbranda¹¹⁰), towarzystw i autorów (patrz: nr C.4).

¹¹⁰ Por. S. Orgelbrand, *Encyklopedia Powszechna*, t. IX, Warszawa 1901, s. 551–552.

Ryc. 56. Fragment rachunku wystawionego 3.11.1865 r. w sklepie Hipolita Majewskiego Skład Win i Towarów Kolonialnych w Lublinie. Archiwum PMA

Fig. 56. Fragment of a bill made out 3.11.1865 at the Wine and Groceries store of H. Majewski in Lublin. PMA Archive

- Nr J.1 – rękopis niekompletny (10 kart), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Notatka autobiograficzna Erazma Majewskiego jako materiał do biografii*. Pisany 25 września 1906 r. Zawiera wiele informacji o dzieciństwie i wczesnej młodości. Ton pesymistyczny w części zawierającej *bilans życia* wynika prawdopodobnie ze złego stanu zdrowia. Od 1905 r. ujawniły się u E. Majewskiego poważne niedomagania na podłożu kardiologicznym oraz ostre ataki kamicy nerkowej.
- Nr J.2 – rękopis (10 kart), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Zwierzenia*. Pisany w grudniu 1895 r. Oprócz wynurzeń osobistych przeznaczonych dla *pokrewnych duchów*, znajdują się tu informacje autobiograficzne.
- Nr J.3 – rękopis niekompletny (2 karty), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Notaty autobiogr[aficzne] na podstawie dziennika i listów*. Jest to szkic autobiografii, którą Majewski zamierzał napisać, o czym kilkakrotnie wspomina w swoim notatniku. Zamiar ten pozostał jednak tylko na etapie projektu.
- Nr J.4 – rękopis (2 karty), ręką E. Majewskiego. Sporządzony przed 1899 r. *Chronologiczny wykaz prac autora*. Jest to jeden ze sporządzonych przez niego spisów jako załącznik not autobiograficznych. Sam opublikował pełną bibliografię własnych prac z lat 1876–1906 w 90 egzemplarzach, aby uczcić trzydziestolecie swojej pracy naukowej i publicystycznej. Przesłał ją do różnych placówek naukowych i do bibliotek, m.in. do Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu w 1907 r., do Smithsonian Institution w Waszyngtonie. Bibliografia ta z późniejszymi uzupełnieniami dokonanymi przez jego żonę Lucynę Majewską znajduje się także w zbiorach British Library w Londynie (J. Lech 1996, s. 72). Egzemplarz znajdujący

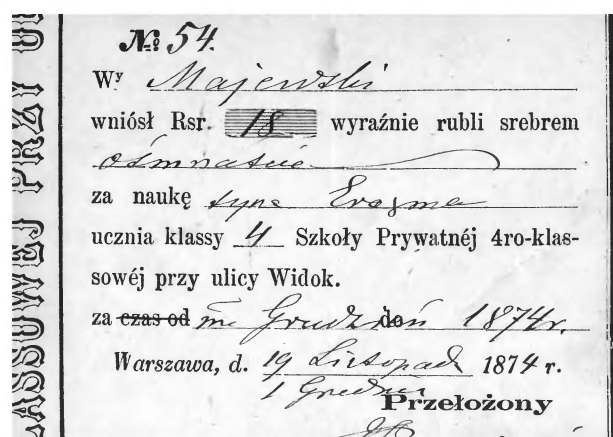

Ryc. 57. Rodzina E. Majewskiego w 1880 r. Od lewej: brat Stanisław, siostra Gabriela, matka Maria, Erazm, brat Karol, ojciec Hipolit, brat Mieczysław, siostra Maria (później Zaborska). Ze zbiorów K. i Z. Zaborskich

Fig. 57. The family of E. Majewski in 1880. From the left: brother Stanisław, sister Gabriela, mother Maria, Erazm, brother Karol, father Hipolit, brother Mieczysław, sister Maria (later Zaborska). Collection K. and Z. Zaborski

się obecnie w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego (nr 4g.15.2.181) w Warszawie posiada wydrukowane *Uzupełnienie* do 1914 r. oraz dopisane ręką Lucyny Majewskiej pozycje do 1919 r.

- Nr J.6 – rękopis niekompletny (2 karty), ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Notatka*. Pisana 19 maja 1910 r. (?). Zawiera krótkie informacje autobiograficzne.
- Nr J.7 – świadectwo ukończenia przez E. Majewskiego szkoły farmaceutycznej wystawione 28 czerwca 1877 r. w języku łacińskim.
- Nr J.8. – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego oraz podklejone zdjęcie zabytków bez żadnego opisu. Jest to list pisany 5 października 1918 r. do księdza proboszcza (autor nie wymienia jego nazwiska) z podziękowaniem za informacje archeologiczne i *próbki zabytków*, zawiera także zachętę do dalszych poszukiwań i prośbę o oddawanie znalezisk do MEM. List ten wraz ze zdjęciem został zainwentaryzowany w Księdze Wpływów PDN 4 czerwca 1971 r. pod nr 2606 jako *List E. Majewskiego w sprawie poszukiwania zabytków archeologicznych do księdza K. Czarkowskiego z Węgrowa – list i odbitka fot.[ograficzna]*.
- Nr J.9 – rękopis (2 karty), ręką E. Majewskiego. List pisany 9 listopada 1909 r. do W. Demetrykiewicza. Jest to brudnopis z uwagą ręką E. Majewskiego *pod D*, która

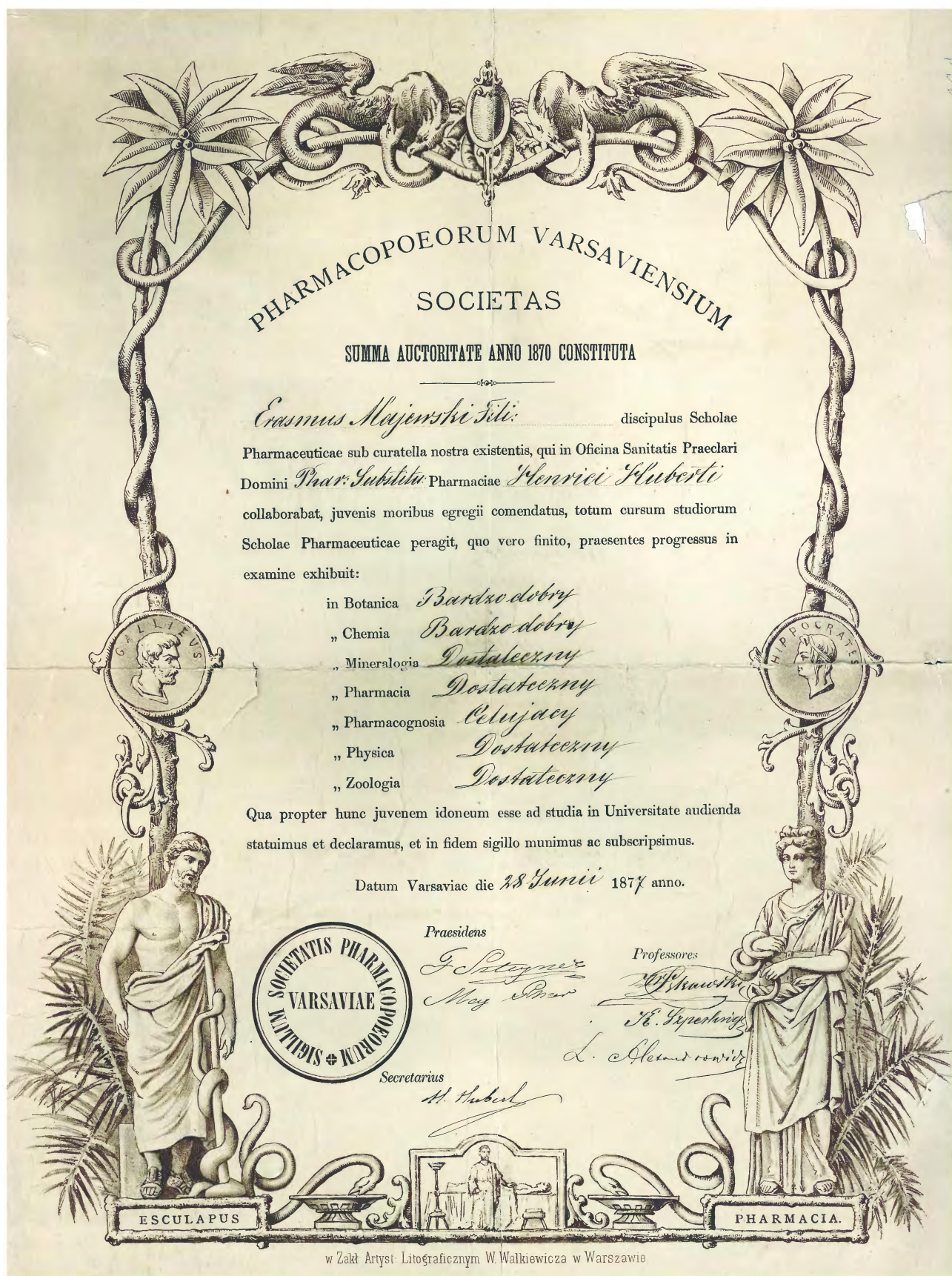

Ryc. 58. Rachunek kwitujący wniesioną przez Hipolita Majewskiego opłatę za naukę syna Erazma ucznia IV klasy Szkoły Prywatnej 4-klasowej przy ul. Widok w Warszawie w wysokości 18 rubli za grudzień 1874 r. Archiwum PMA

Fig. 58. Bill confirming payment by H. Majewski of 18 roubles (school fee for December 1874) to his son's school at Widok St. in Warsaw (Private 4-grade school). E. Majewski was then a 4th year pupil. PMA Archive

zawiera informację o miejscu przechowania dokumentu: w tece II *Listów do Erazma Majewskiego*.

- Nr J.11 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. Kopia listu pisanego 12 czerwca 1899 r. Podczas inwenta-

Ryc. 59. Świadectwo ukończenia przez E. Majewskiego Szkoły Farmaceutycznej przy Towarzystwie Farmaceutycznym w Warszawie, wystawione 28.06.1877 r. Archiwum PMA

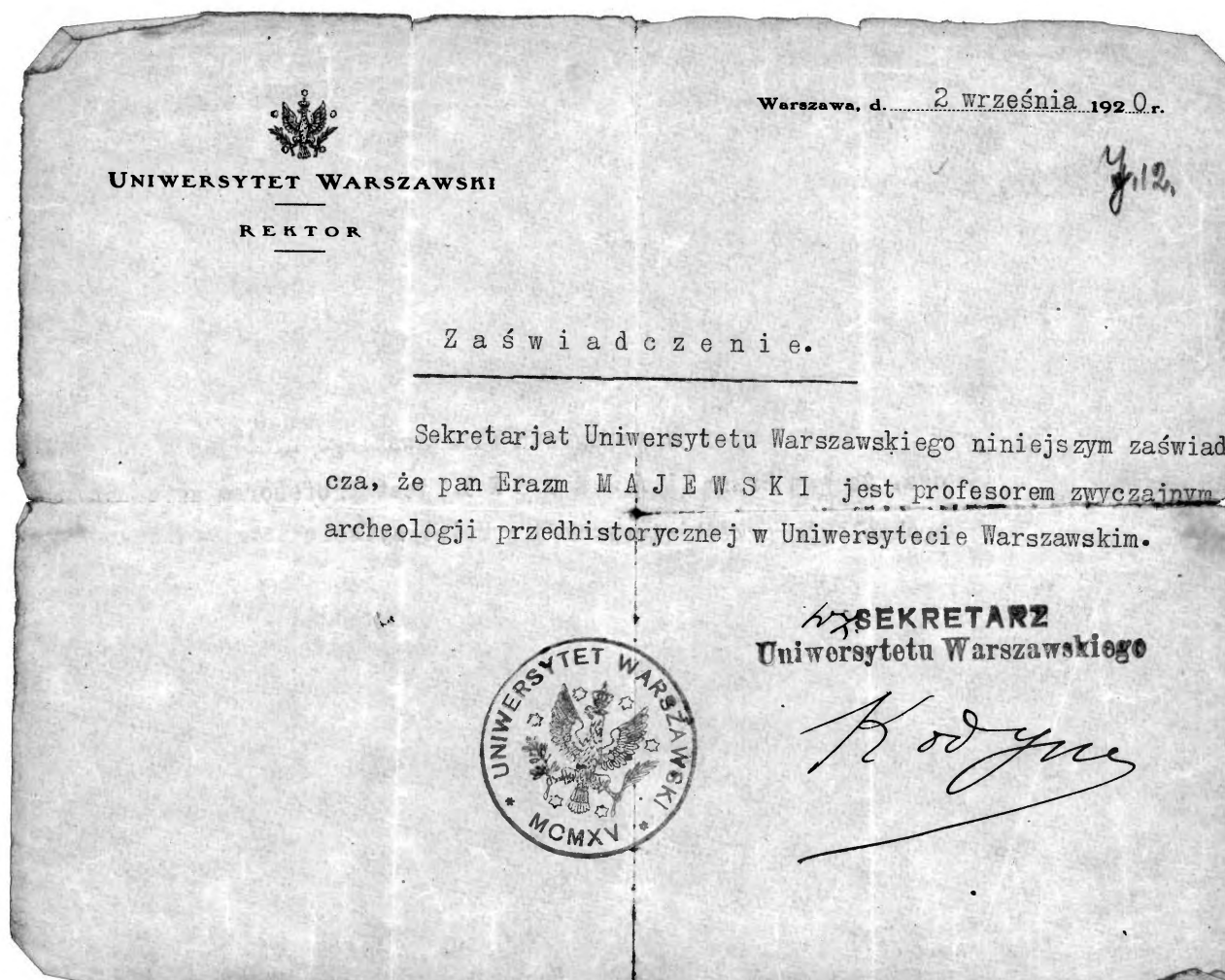
Fig. 59. Certificate of graduation by E. Majewski from the Pharmaceutical School attached to the Pharmaceutical Society in Warsaw, issued 28.06.1877. PMA Archive

Ryc. 60. Bilet nr 33 uprawniający do słuchania w 1882 r. wykładów fakultetu medycznego w Uniwersytecie Warszawskim wydany dla farmaceuty drugiego kursu E. Majewskiego. Archiwum PMA
Fig. 60. Ticket no. 33 entitling attendance in 1882 to lectures at the medical faculty of Warsaw University issued to 2nd year student E. Majewski. PMA Archive

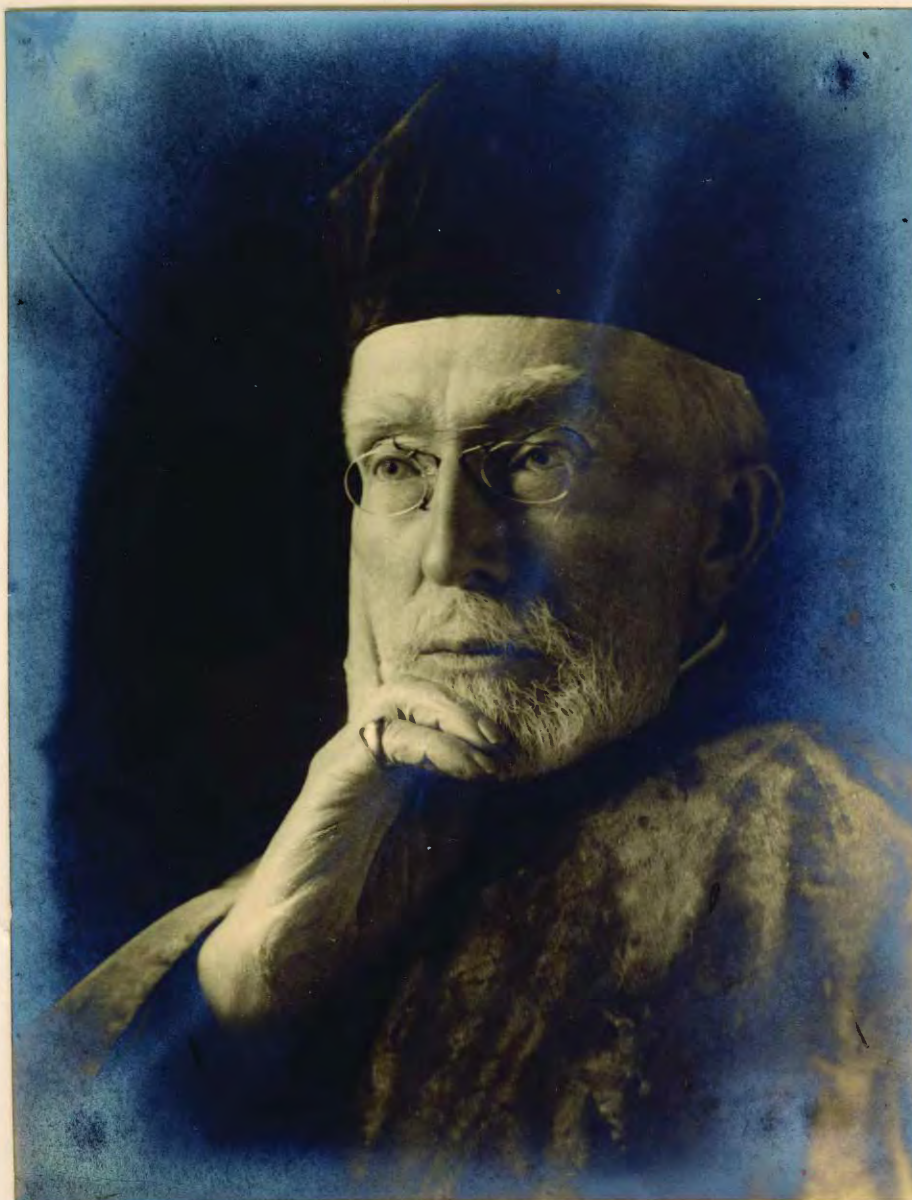
ryzacji dokumentu wpisany został domniemany adresat Leopold Meyet (adwokat przysięgły, zamieszkały w Warszawie, ul. Włodzimierska 6), który w tamtym czasie prowadził sprawy „Wisły”. Sądzić jednak należy, że jest to kopia listu, który został wysłany do Mariana Massoniusa¹¹¹. Treść wyraża reakcję E. Majewskiego na zaproszenie go wraz z małżonką do restauracji Zaleskiego w pałacu Krasieńskich na uroczystą kolację w dniu 15 czerwca 1899 r., zorganizowaną z inicjatywy M. Massoniusa przez grono uczonych, literatów i dziennikarzy, którzy w ten sposób chcieli uczcić zakończenie pracy nad *Słownikiem nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich*. Odpowiedź na ten list znajduje się w zbiorach PDN (patrz: Listy do E. Majewskiego, nr 3757/1391).

¹¹² Marian Massonius (1862–1945), studiował filozofię, pedagogikę i historię sztuki na Uniwersytecie Warszawskim. Zorganizował i prowadził miesięcznik krytyczno-bibliograficzny „Książka” (E. Majewski należał do komitetu redakcyjnego). W jesieni 1920 r. rozpoczął pracę na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Wileńskiego jako profesor filozofii i pedagogiki. Był przyjacielem E. Majewskiego, konsultantem i recenzentem jego prac naukowych.

Ryc. 61. Zaświadczenie potwierdzające nominację E. Majewskiego na profesora zwyczajnego archeologii przedhistorycznej w Uniwersytecie Warszawskim. Archiwum PMA

Fig. 61. Certificate of E. Majewski's appointment to full professor of prehistoric archaeology at Warsaw University. PMA Archive

Kochanemu Bratu
Stanisławowi
w serdecznym upominku
od Erazma

Warsz. 1/XII 1921 r.

Ryc. 62. Erazm Majewski, profesor zwyczajny archeologii przedhistorycznej na Uniwersytecie Warszawskim. Fotografia wykonana podczas inauguracji roku akademickiego 9.10.1921 r. podarowana 1.12.1921 r. bratu z dedykacją *Kochanemu Bratu Stanisławowi w serdecznym upominku od Erazma*. Ze zbiorów K. i Z. Zaborskich

Fig. 62. E. Majewski, full professor of prehistoric archaeology at Warsaw University. Photograph taken during inauguration of the academic year on 9.10.1921, with dedication from 1.12.1921: 'A hearty gift to from Erazm to Dear Brother Stanisław'. Collection K. and Z. Zaborski

Ryc. 63. Mapka szosy z Kielc do Stopnicy wykonana przez E. Majewskiego w 1892 r. Archiwum PMA

Fig. 63. Map of road from Kielce to Stopnica drawn by E. Majewski in 1892. PMA Archive

- Nr J.12 – Zaświadczenie wydane 2 września 1920 r. przez Uniwersytet Warszawski, stwierdzające, że E. Majewski jest profesorem zwyczajnym archeologii przedhistorycznej w tej uczelni.
- Nr J.13 – rękopis (1 karta), ręką Teodora Wierzbowskiego¹¹². List pisany 5 lutego 1916 r. Autor przystąpił do pisania rozprawki o rodzinie Adama Mickiewicza i zwrócił się do E. Majewskiego z pytaniem, czy posiada on informacje o Barbarze Majewskiej, matce Adama Mickiewicza. Istniało bowiem przypuszczenie, że łączyła ją pokrewieństwo z pradziadem Erazma, Antonim Majewskim herbu Starża, pochodzącym z Litwy.
- Bez numeru – *Mapka szosy z Kielc do Stopnicy do użytku w wycieczce rowerem 1892*, sporządzona odręcznie przez E. Majewskiego 29 maja 1892 r., który był zamilowanym cyklistą, a mapkę narysował z okazji planowanej wyprawy rowerowej faktycznie odbytej 8 czerwca 1892 r. Należy zaznaczyć, że teren, który obejmuje mapka, był

w tamtym okresie przedmiotem penetracji archeologicznych E. Majewskiego.

- Bez numeru – fotokopia pisma z 1894 r. zawiadamiającego o przyjęciu E. Majewskiego w poczet członków czynnych Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Archeologicznego w Petersburgu w dniu 18/30 maja 1894 r. (M. M. Blombergowa 1988, s. 51).
- Paszport E. Majewskiego wydany w 1900 r.
- Bez numeru – rękopis (2 karty), ręką Antoniego Zaborzkiego z Poszuszwia. List do E. Majewskiego pisany 12 września 1906 r. (z adnotacją E. Majewskiego: *posłałem fot.[ografie] powtórnie odpow.[iedziałem] 15 października 1906*). Autor opisuje przesłane zdjęcia, na których są tablice z zabytkami z cmentarzyska w Poszuszwu. Zaznaczony fragment świadczy o zamiarze wykorzystania go do opisu owych tablic w publikacji o stanowisku zapewne w „Światowicie”.

¹¹² Teodor Wierzbowski (1853–1923), historyk, filolog, wydawca materiałów źródłowych. Od 1889 r. profesor literatury polskiej na

Uniwersytecie Warszawskim, w latach 1897–1919 dyrektor Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie.

Teka zawierająca rękopisy oraz maszynopisy pism i listów dotyczących MEM, MPEM oraz L. Sawickiego, które były pisane w latach 1903–1923. Do spuścizny zostały zaliczone tylko te, które powstały do 14 listopada 1922 r. i są związane z E. Majewskim.

- Nr K.1 – rękopis (2 karty), ręką E. Majewskiego. Pismo do dyrektora *Römisch-Germanisches Central-Museum* w Moguncji z 14 października 1903 r., zawierające zamówienie na sporządzenie kopii zabytków archeologicznych.
- Nr K.2 – rękopis (1 karta), ręką NN. Rachunek dla E. Majewskiego z 3 listopada 1903 r. wystawiony przez Muzeum w Berlinie za kopie zabytków.
- Nr K.3 – rękopis (2 karty), ręką NN. Rachunek dla E. Majewskiego z 21 listopada 1903 r. wystawiony przez firmę spedycyjną Rudolf Asch za transport zabytków z *Römisch-Germanisches Central-Museum* w Moguncji.
- Nr K.4 – maszynopis (2 karty). Pismo i specyfikacja z 12 grudnia 1903 r. z Muzeum w Berlinie. Dotyczy kopii zabytków zamówionych przez E. Majewskiego.
- Nr K.5 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Sekretarz Muzeum Przemysłu i Rolnictwa), ręką Leopolda Janikowskiego. List do E. Majewskiego z 28 kwietnia 1906 r. Treść związana jest ze złożoną Komitetowi Muzeum Przemysłu i Rolnictwa przez E. Majewskiego propozycją umieszczenia zbiorów MEM w gmachu Muzeum. Usilne starania o uzyskanie lokalu na swoje zbiory E. Majewski czynił już od 1905 r., gdyż eksponowanie powiększającej się wciąż kolekcji w domu prywatnym stało się bardzo uciążliwe.
- Nr K.6 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Prezes Komitetu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie), ręką NN. Pismo od Komitetu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie z 5 maja 1906 r. zawierające umotywowaną odmowę przyjęcia zbiorów MEM (por. nr K.5).
- Nr K.7 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum m.[iasta] stoł.[ecznego] Warszawy¹¹³), ręką NN. Pismo do E. Majewskiego z 4 lutego 1916 r. zawiadamiające o przesłaniu na jego ręce planu parteru gmachu przy ul. Podwale 15, przeznaczonego na zbiory MEM.
- Nr K.8 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum M.[iasta] Stoł.[ecznego] Warszawy), ręką Jana Lewińskiego. List do E. Majewskiego z 24 marca 1916 r. powiadamiający o zgłoszeniu jego kandydatury do Rady Muzealnej, które E. Majewski ocenił jako *krok zrobiony bez porozumienia nie zapytawszy o zgodę*.
- Nr K.9 – rękopis (1 karta), ręką NN. Rachunek dla E. Majewskiego wystawiony przez Muzeum Berlińskie z 25 marca 1916 r. za kopie zabytków.

Ryc. 64. E. Majewski z żoną Lucyną w ogrodzie przy domu przy ul. Złotej 61. Fot. Mieczysław Majewski ok. 1895 r.
Ze zbiorów K. i Z. Zaborskich

Fig. 64. E. Majewski and wife in the garden at Złota 61. Photo M. Majewski, ca 1895. Fragment. Collection K. and Z. Zaborski

- Nr K.10 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Polskie m.[iasta] stoł.[ecznego] Warszawy), ręką B. Gembarzewskiego. Pismo do E. Majewskiego z 2 kwietnia 1916 r. zapraszające go na nadzwyczajne zebranie Rady Muzealnej w sprawie przebudowy gmachu przy Podwale 15.
 - Nr K.11 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Prezydent Miasta stołecznego Warszawy Sekcja 1-a). Pismo z 6 maja 1916 r. zawiadamiające, że Komitet Obywatelski powołał z dniem 2 maja 1916 r. E. Majewskiego do Rady Muzealnej.
 - Nr K.12 – maszynopis (2 karty). Regulamin tymczasowy Zarządu Muzeum Narodowego miasta stołecznego Warszawy zatwierdzony 20 kwietnia 1916 r., E. Majewski otrzymał go 9 maja 1916 r.
 - Nr K.13 – maszynopis (4 karty). Memoriał (*Póki pozostaję na stanowisku i ponoszę odpowiedzialność za instytucję...*) w sprawie reorganizacji zarządu Muzeum Narodowego. Pisany po 1916 r.
 - Nr K.14 – zespół archiwaliów dotyczących projektu przekazania przez E. Majewskiego zbiorów MEM do Muzeum Narodowego w 1916 r.
1. Rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe m.[iasta] stoł.[ecznego] Warszawy) ręką NN. Pismo

¹¹³ Założone w 1862 r. Muzeum Sztuk Pięknych w Warszawie zostało w 1915 r. podporządkowane władzom miejskim. Zmieniło wówczas

nazwę na Muzeum miasta stołecznego Warszawy, potem na Muzeum Polskie, aby w 1916 r. stać się Muzeum Narodowym.

Ryc. 65. E. Majewski w swoim powozie na podwórzu domu przy ul. Złotej 61. Ze zbiorów K. i Z. Zaborskich

Fig. 65. E. Majewski in his carriage in the courtyards at Złota 61. Collection K. and Z. Zaborski

przewodnie do E. Majewskiego z 11 maja 1916 r. podpisane przez Jana Lewińskiego i Bronisława Gembarzewskiego z wyjaśnieniami odnośnie przesłanego w załączeniu *Projektu Umowy*,

2. Rękopis (2 karty), ręką NN. *Projekt Umowy*, będący projektem aktu darowizny zbiorów MEM w brzmieniu *wynikającym [...] ze wspólnych narad i ujętym w czternaście paragrafów*. Na pierwszej stronie ręką E. Majewskiego: *Projekt ten już upada – oddam Muzeum Narodowi, pod opiekę rządu naszego. 29 września 1917 r. E. Majewski*.
- Rękopis (4 karty), ręką E. Majewskiego. Zawiera nową redakcję *Projektu Umowy*.
- Nr K.15 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe m.[iasta] stoł.[ecznego] Warszawy), ręką B. Gembarzewskiego. Pismo z 19 maja 1916 r. zapraszające E. Majewskiego na nadzwyczajne zebranie Rady Muzealnej w sprawie przebudowy gmachu przy ul. Podwałe 15 oraz projektu przekazania zbiorów MEM do Muzeum Narodowego.

- Nr K.16 – maszynopis (1 karta). Pismo Władysława Michalskiego¹¹⁴ do E. Majewskiego z 27 maja 1916 r. w sprawie wniesienia łodzi dębinki przez okno do sali wystawowej na parterze gmachu przy ul. Podwałe 15.

- Nr K.17 – rękopis (1 karta papier firmowy: Muzeum Narodowe m.[iasta] stoł.[ecznego] Warszawy), ręką NN. Pismo do E. Majewskiego z 15.06.1916 r. podpisane przez Jana Lewińskiego i Bronisława Gembarzewskiego. Podziękowanie za podarowanie do zbiorów Muzeum Narodowego dewizki stalowej po Janie Dekercie ze świadectwem pochodzenia oraz krat ozdobnych żelaznych do okien na parterze gmachu przy ul. Powale 15. Kiedy Komisja Muzealna przydzieliła dla MEM osiem pomieszczeń na parterze, obiecała także piętnaście tysięcy rubli na remont pomieszczeń i adaptację do celów ekspozycyjnych (w tym także zabezpieczenie). Niedbale przeprowadzone wstępne oględziny stanu budynku oraz zła wycena kosztów remontu i przebudowy spowodowały, że kwota była za niska. E. Majewski uzupełnił brakującą sumę oraz polecił

¹¹⁴ Władysław Michalski (? – ?), inżynier architekt. Pracował w Kole Architektów, które w 1916 r. przygotowało projekt programowego planu Warszawy w jej nowych rozszerzonych granicach (po przyłączeniu przedmieść). Następnie został kierownikiem Biura do Spraw

Regulacji i Zabudowania Miasta, które w 1917 r. powołał Magistrat do realizacji tego planu. Biuro gromadziło i porządkowało plany pomiarowe oraz przyjmowało projekty i zamierzenia instytucji prywatnych i publicznych, poddając je następnie analizie urbanistycznej.

założyć kraty do dziesięciu parterowych okien na własny koszt.

- Nr K.18 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe m.[iasta] stoł.[ocznego] Warszawy), ręką B. Gembarzewskiego z 24 czerwca 1916 r. Pismo do E. Majewskiego w sprawie przewiezienia łodzi dłubanki przy pomocy Sekcji Robót Publicznych z kamienicy Baryczków na podwórze gmachu Muzeum Narodowego, ul. Podwale 15.

- Nr K.19 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Członek Zarządu Miasta Stołecznego Warszawy). Pismo do E. Majewskiego z 14 sierpnia 1916 r. od NN (podpis nieczytelny) z prośbą o kontynuowanie pracy w Radzie Muzealnej (por. Nr K.11).

- Nr K.20 – rękopis niekompletny (?), (1 karta) ręką E. Majewskiego. List z 4 września 1916 r. do Bronisława Gembarzewskiego (?) w sprawie usunięcia wilgoci w pomieszczeniach muzealnych.

- Nr K.21 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Sekcja Pomocy dla Inteligencji Zarządu Miasta Stołecznego Warszawy, Warszawa, Włodzimierska 3 m. 3). Pismo z 6 października 1916 r. do E. Majewskiego od przewodniczącego NN (podpis nieczytelny), zapraszające na posiedzenie Zarządu Sekcji.

- Nr K.22 – maszynopis (1 karta). Pismo do E. Majewskiego z 25 października 1916 r. od warszawskiej firmy przewozowej Jul. Herman & Co. z prośbą o dyspozycję w sprawie przesyłki z Poznania, zawierającej *wykopaliska*. Pakę, zawierającą kopie zabytków archeologicznych z Muzeum im. Mielżyńskich, przesłał E. Majewskiemu pracujący wówczas w tym Muzeum J. Kostrzewski, w rewanżu za otrzymane od niego rysunki i fotografie zabytków z MEM.

- Nr K.23 – maszynopis (1 karta, papier firmowy czerpany ze znakiem wodnym: Muzeum Przedhistoryczne Erazma Majewskiego w Warszawie). Pismo E. Majewskiego do B. Gembarzewskiego z 15 marca 1917 r. w sprawie zakupu węgla do ogrzania pomieszczeń muzealnych przy ul. Podwale 15.

- Nr K.24 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe m.[iasta] stoł.[ocznego] Warszawy), ręką B. Gembarzewskiego. Odpowiedź na pismo z 15 marca 1917 r. (nr K.23).

- Nr K.25 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe m.[iasta] stoł.[ocznego] Warszawy), ręką B. Gembarzewskiego. List z 18 kwietnia 1917 r. do E. Majewskiego z prośbą o opinię w sprawie zakupu kolekcji motyli.

- Nr K.26 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe m.[iasta] st.[ołecznego] Warszawy). Pismo B. Gembarzewskiego z 11 maja 1917 r. do E. Majewskiego z prośbą dokonanie oceny zbiorów pana Strzałeckiego, zamieszkałego w Warszawie, Al. Ujazdowskie 22.

- Nr K.27 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe m.[iasta] st.[ołecznego] Warszawy), ręką B. Gembarzewskiego. Pismo z 27 czerwca 1917 r. do E. Majewskiego z zawiadomieniem o odkryciu archeologicznym dokonanym w Mińsku Mazowieckim.

- Nr K.28 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe m.[iasta] st.[ołecznego] Warszawy), ręką NN. Zawiadomienie z 29 sierpnia 1917 r. o zebraniu Rady Muzealnej. E. Majewski, jak wiadomo, został mianowany członkiem Rady Muzealnej w marcu 1916 r.

- Nr K.29 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe m.[iasta] st.[ołecznego] Warszawy), ręką NN. Podziękowanie podpisane przez B. Gembarzewskiego 1 lutego 1918 r. za ofiarowanie przez E. Majewskiego do Muzeum Narodowego figurki drewnianej Jezusa Bolejącego z kapliczki z okolic Lidy i dwóch książek. W załączeniu pokwitowanie.

- Nr K.30 – zespół archiwaliów dotyczących projektu budżetu MEM. Zostały one wykorzystane w artykule *W sprawie Muzeum prof. Erazma Majewskiego w Warszawie* (E. Majewski 1920):

1. Rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. Projekt organizacji i budżetu MEM z 18 grudnia 1918 r.,

2. Rękopis niekompletny (?), ręką NN z poprawkami E. Majewskiego. Tytuł: *Objaśnienie budżetu* (skreślone: *i organizacja*) *Muzeum Prahistorycznego w Warszawie*.

3. Maszynopis (2 karty) z poprawkami ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Budżet projektowany dla Muzeum Przedhistorycznego w Warszawie i Objąśnienie budżetu*. Pisany 22 marca 1919 r.

- Nr K.31 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe w Warszawie), ręką NN. Pismo do E. Majewskiego z 10 kwietnia 1920 r. podpisane przez B. Gembarzewskiego z wezwaniem do opuszczenia pomieszczeń w gmachu Muzeum Narodowego przy ul. Podwale 15.

- Nr K.32 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe w Warszawie), ręką NN. Pismo do E. Majewskiego z 12 maja 1920 r. podpisane przez B. Gembarzewskiego z prośbą o oddanie do rozporządzenia Zarządu Muzeum kluczy do pomieszczeń, zajmowanych przez MEM w gmachu Muzeum Narodowego przy ul. Podwale 15.

- Nr K.33 – archiwalia dotyczące rekwizycji pomieszczeń, zajmowanych przez MEM w gmachu Muzeum Narodowego przy ul. Podwale 15:

1. Wypełniony druk *Tymczasowy nakaz rekwizycyjny* (podpisany: S. Górski): *W domu przy Podwale 15 sześć pokoi p.[ana] E. Majewskiego podlega od 15 czerwca 1920 r. rekwizycji na kwaterek*.

2. Rękopis niekompletny (1 karta), ręką E. Majewskiego. Pismo o odwołanie nakazu rekwizycyjnego.

- Nr K.34 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Ma-

gistrat Miasta Stoł.[ecznego] Warszawy, Wydział Kultury). Pismo do E. Majewskiego z 15 lipca 1920 r., podpisane przez wiceprezydenta Warszawy (Artura Glińskiego?), z prośbą o bezzwłoczne opuszczenie lokalu przy Podwale 15.

- Nr K.35 – rękopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Narodowe w Warszawie), ręką NN, podpisany przez B. Gembarzewskiego. Pismo z 28 sierpnia 1920 r. z zawiadomieniem o rozpoczęciu prac budowlanych w gmachu przy ul. Podwale 15. Ręką E. Majewskiego: *Dobrze wiedzieć, jak Muzeum jest traktowane*.

- Nr K.36 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Magistrat Miasta Stoł.[ecznego] Warszawy). Pismo z 15 grudnia 1920 r. podpisane przez wiceprezydenta Warszawy (Artura Glińskiego?), w sprawie bezzwłocznego opuszczenia lokalu przy Podwale 15.

- Nr K.37 – maszynopis (2 karty). Dwie wersje odpowiedzi E. Majewskiego na pismo z 15 grudnia 1920 r. (por. Nr K.36) pisane 23 grudnia 1920 r.

- Nr K.38 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Towarzystwo Naukowe Warszawskie). Pismo do E. Majewskiego z 16 lutego 1921 r., podpisane przez K. Stolyhwo z zaproszeniem na konferencję w sprawie przeniesienia zbiorów MEM do Pałacu Staszica.

- Nr K.39 – maszynopis (1 karta). Pismo z 16 lutego 1921 r. do E. Majewskiego podpisane przez Romana Jakimowicza, Stefana Krukowskiego, Leona Kozłowskiego i Włodzimierza Antoniewicza. Zawiera opinię o przyszłości MEM wyrażoną przez autorów na prośbę E. Majewskiego.

- Nr K.40 – rękopis niekompletny (1 karta), ręką L. Majewskiej. Notatka z 1921 r., w której E. Majewski opisał postępowanie B. Gembarzewskiego w sprawie MEM (*Nie należy niszczyć jednego gotowego Muzeum dla urządzania nowego innego Muzeum w tem miejscu*). Ręką L. Majewskiej: *Porównaj artykuł w Tygodn.[iku] Ilustr.[owanym] Nr 2, 1921 [r.]*.

- Nr K.41 – rękopis niekompletny (1 karta), fragment ręką L. Majewskiej, fragment ręką E. Majewskiego. Tytuł: *Muzeum Przedh.[istoryczne] Er.[azma] Maj.[ewskiego] w Warsz[awie]*. Notatka E. Majewskiego z 1921 r., zawiera krótką historię MEM. Być może jest to początkowy fragment notatki nr K.40.

- Nr K.42 – rękopis niekompletny (4 karty), ręką E. Majewskiego. Tekst napisany w okresie od 1912 do 1915 r. E. Majewski przekazał swoje uwagi o MEM w Pałacu Sztuki, ujawnił plany związane z zabytkami oraz wyraził wątpliwość o zasadności umieszczenia zbiorów w projektowanym, ale wciąż nie wybudowanym Muzeum

Miejskim. Na dwóch kartach znajduje się także fragment rękopisu *Nauki o cywilizacji*.

- Nr K.45 – rękopis (2 karty), ręką NN. Projekt aktu darowizny MEM dla TNW. W końcowej części doklejony został fragment maszynopisu (po odpowiedniej korekcie ręką NN) z tekstem projektu aktu przekazania zbiorów MEM Uniwersytetowi Lubelskiemu. Projekt został przepisany na maszynie.

- Nr K.46 – maszynopis (4 karty), rękopis niekompletny (2 karty) ręką NN. Tytuł: *Wykaz Nrów [Numerów] zabytków ułożonych w szafach i gablotach w Muzeum im. Er. Majewskiego*. Brak daty – nie można zatem ustalić, czy spis był sporządzony zaraz po przeniesieniu zbiorów do Pałacu Staszica, czy w 1932 r.

- Nr K.47 – archiwalia dotyczące przekazania zbiorów MEM MWRiOP. Powstały w czerwcu 1919 r. i zostały wykorzystane w artykule *W sprawie Muzeum prof. Erazma Majewskiego w Warszawie* (E. Majewski 1920). Ich autor po raz pierwszy wymienił „majątek” MEM w 1919 r.: ponad 31 tysięcy zabytków, księga inwentarzowa, drukowany właśnie *Przewodnik*, meble muzealne: szafy przyściennne, szafy kloszowe, witryny stołowe i etażery w ogólnej liczbie 98 szt., tablice ściennne, mapy, rysunki, archiwum fotograficzne: negatywy, fotografie, rysunki i klisze cynkotypowe, służące do wydawnictw, wszystko wg specyfikacji, biblioteka wraz z szafami, sto kompletów „Światowita”.

1. Rękopis (2 karty), ręką NN. Kopia projektu darowizny dla Państwa Polskiego,

2. Rękopis (2 karty), ręką W. Antoniewicza. Tytuł: *Akt darowizny Państwu Polskiemu Muzeum Prahistorycznego Erazma Majewskiego w Warszawie*.

- Nr K.49 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Magistrat Miasta Stoł.[ecznego] Warszawy). Pismo z 4 lutego 1919 r. do mecenas A.[dolf] Suligowskiego¹¹⁵, podpisane przez wiceprezydenta Warszawy Artura Śliwińskiego. Uzasadnienie decyzji usunięcia zbiorów MEM z pomieszczeń przy ul. Podwale 15.

- Nr K.53 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Uniwersytet Warszawski sekretariat). Pismo z 26 października 1922 r. od dziekana Wydziału Filozoficznego do E. Majewskiego z zaproszeniem na posiedzenie Wydziału w dniu 31 października 1922 r. w sprawie oddania w depozyt do PMA zbiorów Zakładu Archeologii Przedhistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego.

- Nr K.54 – maszynopis (3 karty). Kopia protokołu z narady w gmachu Muzeum Narodowego przy ul. Podwale 15, odbytej 19 lutego 1921 r. w celu ustalenia sposobu usunięcia MEM z pomieszczeń przy ul. Podwale 15 (por. nr K.49). Uczestniczyli w niej: Włodzimierz Antonie-

¹¹⁵ Adolf Suligowski (1849–1932), prawnik i ekonomista, działacz społeczny i samorządowy. W 1912 r. skreślony z listy adwokatów za odmowę złożenia przysięgi świadka w języku rosyjskim. Opracował fun-

damentalną *Bibliografię prawniczą polską XIX i XX wieku*, wydaną w Warszawie w 1911 r.

wicz – reprezentujący MWRiOP, Stefan Krukowski – delegat MWRiOP oraz TNW, Jan Skotnicki – przedstawiciel Ministerstwa Kultury i Sztuki, mec. Jan Gadowski – delegat Wydziału Prawnego Magistratu Miasta Warszawy, mec. Adolf Suligowski – delegat TNW, płk. Bronisław Gembarzewski – dyrektor Muzeum Narodowego i Muzeum Wojska, płk. Marian Kukiel i rtm. Mikołaj Wisznicki – członkowie Rady Muzeum Wojska, Dominik Witke Jeżewski – prezes Rady Muzealnej Muzeum Narodowego, prof. Miłosz Kotarbiński i dr. Jan Lewiński – członkowie Rady Muzealnej Muzeum Narodowego. Zebrani zatwierdzili jednomyślnie decyzję o usunięciu z gmachu Muzeum Narodowego zbiorów MEM (nie podano dokąd).

- Nr K.55 – maszynopis (1 karta). Prośba do Marszałka Sejmu Ustawodawczego w Warszawie o wstrzymanie eksmisji MEM z gmachu Muzeum Narodowego złożona 1 marca 1921 r. przez Zygmunta Zakrzewskiego – prezesa Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego, konserwatora zabytków prehistorycznych na byłą dzielnicę pruską oraz Józefa Kostrzewskiego – pełniącego wówczas funkcję dyrektora Instytutu Prehistorycznego Uniwersytetu Poznańskiego i konserwatora honorowego zabytków prehistorycznych. Interwencja zapobiegła eksmisji natchmiastowej.

- Nr K.56 – rękopis (2 karty), ręką NN. Kopia listu K. Stołyhwo do E. Majewskiego z 1 marca 1921 r. z informacją, że Zarząd TNW przyjął propozycję przejęcia zbiorów MEM. List serdeczny w tonie, wskazuje na dobre stosunki między autorem a adresatem. Zawiera argumenty przemawiające za pozostawieniem zbiorów w Warszawie.

- Nr K.57 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Magistrat Miasta Stoł.[ecznego] Warszawy, Wydział Kultury). Pismo do E. Majewskiego z 1 marca 1921 r. podpisane przez wiceprezydenta Warszawy (Artura Glińskiego?), w sprawie nadesłania dokumentów o przekazaniu zbiorów Muzeum Narodowemu.

- Nr K.58 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Komitet Nadzorczy Muzeum Wojska). Pismo z 14 marca 1921 r. podpisane przez J. Hallera w sprawie całkowitego usunięcia MEM do 1 czerwca 1921 r. Generał Józef Haller (1873–1960) pełnił funkcję Przewodniczącego Komitetu Nadzorczego Muzeum Wojska w pierwszych latach działalności tego Muzeum.

- Nr K.59 – maszynopis (1 karta). Pismo do Komitetu Nadzorczego Muzeum Wojska w Warszawie (ręką W. Antoniewicza: *Projekt odpowiedzi prof. E. Majewskiego na pismo podpisane przez generała J. Hallera*, patrz: nr K.58).

- Nr K.60 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Muzeum Wojska). Pismo do S. Krukowskiego z 1 kwietnia 1921 r. podpisane przez B. Gembarzewskiego w sprawie przenoszenia zbiorów MEM do Pałacu Staszica.

- Nr K.61 – rękopis (1 karta, Muzeum Narodowe m.

[iasta] st.[ołecznego] Warszawy), ręką B. Gembarzewskiego. Pismo do E. Majewskiego z 16 maja 1916 r. w sprawie przekazania do MEM urn z okolic Łęczycy.

- Nr K.62 – maszynopis (3 karty). Odpis notarialnego aktu darowizny z 3 czerwca 1921 r., w którym E. Majewski podarował zbiory MEM Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu (patrz: nr H.27).

- Nr K.63 – maszynopis (1 karta). Ankieta Prezydium PGKZP, podpisana przez W. Antoniewicza do Zarządu MPEM z 15 września 1921 r. Dane uzyskane w wyniku odpowiedzi na pytania, zawarte w niniejszej ankiecie, stanowiły źródło dla opracowania planu rządowej polityki muzealnej, były też materiałem gromadzonym przez Grono w związku z działalnością w zakresie ewidencji zabytków archeologicznych. E. Majewski jako dyrektor MPEM odpowiedział na tę ankietę.

- Nr K.64 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Instytut Nauk Antropologicznych TNW). Pismo z 29 listopada 1921 r. do E. Majewskiego (podpisane przez K. Stołyhwo) z zaproszeniem do udziału w komisji *urządzenia* MPEM. W skład Komisji weszli: Jarosław Wojciechowski z Ministerstwa Sztuki i Kultury, Włodzimierz Antoniewicz – wiceprezes PGKZP, Stefan Krukowski – starszy asystent Oddziału Archeologii Instytutu Nauk Antropologicznych TNW, Ludwik Sawicki – kustosz w MPEM oraz Kazimierz Skórewicz – architekt, naczelnik Państwowego Zarządu Gmachów Reprezentacyjnych Rzeczypospolitej.

- Nr K.65 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Towarzystwo Naukowe Warszawskie). Pismo do E. Majewskiego z 1 grudnia 1921 r. z powiadomieniem o posiedzeniach komisji do spraw *urządzenia* MPEM: pierwsze odbyło się 1 grudnia 1921 r. (prawdopodobnie E. Majewski na nim nie był), drugie miało się odbyć 2 grudnia o 12 w południe w Pałacu Staszica w sali pocerkiwnej na III piętrze.

- Nr K.66 – maszynopis (1 karta). Wniosek L. Sawickiego z 4 stycznia 1922 r. w sprawie zrzeczenia się odpowiedzialności za zbiory muzealne z powodu nieodpowiednich warunków w pomieszczeniach muzealnych w Pałacu Staszica.

- Nr K.67 – rękopis (1 karta), ręką NN. Tytuł: *Projekt budżetu MPEM na czas od 1 stycznia 1922 – 31 grudnia 1922 r.* podpisany przez L. Sawickiego 4 lutego 1922 r.

- Nr K.68 – rękopis (1 karta), ręką NN. Tytuł: *Pokwitowanie*. Dotyczy przekazania przez E. Majewskiego księgi inwentarzowej MEM L. Sawickiemu w obecności prezesa TNW Jana Kochanowskiego oraz przewodniczącego Instytutu Nauk Antropologicznych K. Stołyhwo. Dokument został sporządzony 31 stycznia 1922 r., katalog przekazany został 9 marca 1922 r.

- Nr K.69 – maszynopis (4 karty). Raport L. Sawickiego z 20 marca 1922 r. w sprawie *ustalenia organizacji oraz obecnego stanu, potrzeb i urządzenia Muzeum Prehistorycznego im. Er. Majewskiego T.N.W.*, który został

skierowany do Rady Naukowej TNW, a także przesłany w odpisie do E. Majewskiego, K. Stołyhwo oraz do Prezydium PGKZP. Zły stan zbiorów oraz brak efektywności i niepowodzenia w działaniach spowodowane były, zdaniem L. Sawickiego, brakiem stałego przedstawiciela Muzeum w Radzie Naukowej TNW, brakiem odpowiedniego regulaminu Muzeum, który określałby wyraźnie zakres działalności i kompetencje wszystkich jego pracowników oraz brakiem fachowego, odpowiedzialnego kierownika-archeologa, który faktycznie kierowałby Muzeum (L. Sawicki uważał, że E. Majewski jako dyrektor jest nieudolny).

- Nr K.71 – rękopis (1 karta), ręką L. Sawickiego. Odpis pisma z 24 marca 1922 r. do inż. Rymkiewicza od K. Stołyhwo z przeproszeniami za niedopełnienie obowiązków i opieszałość L. Sawickiego.
- Nr K.72 – rękopis (1 karta), ręką L. Sawickiego. Pismo do Rady Naukowej TNW z 27 marca 1922 r. o zawieszeniu sprawowania czynności kustosa w MPEM z powodu pomówień o niedopełnienie obowiązków i opieszałość (por. nr K.71).
- Nr K.74 – rękopis (1 karta), ręką L. Sawickiego. Pismo do E. Majewskiego w sprawie zawieszenia sprawowania czynności kustosa w MPEM z powodu pomówień o niedopełnienie obowiązków i opieszałość (por. nr K.71 i nr K.72). Wraz z pismem wysłane zostały dwa załączniki, których brak w zbiorach odnotowano 17 kwietnia 1974 r.
- Nr K.75 – rękopis (1 karta), ręką L. Sawickiego. Pismo do Rady Naukowej TNW z 29 marca 1922 r. zawierające rezygnację z pełnienia przez niego obowiązków kustosa z dniem 1 maja 1922 r. (L. Sawicki został zatrudniony w MPEM w lipcu 1921 r.).
- Nr K.76 – rękopis (5 kart), ręką NN. Brudnopis (*próba*) pisma E. Majewskiego do Naczelnika Państwa z prośbą o wstrzymanie eksmisji zbiorów MEM z gmachu Muzeum Narodowego ul. Podwałe 15.
- Nr K.77 – dokumenty dotyczące interwencji E. Majewskiego u Naczelnika Państwa w sprawie wstrzymania eksmisji zbiorów MEM z gmachu Muzeum Narodowego ul. Podwałe 15.

1. Maszynopis (1 karta, papier firmowy: Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa). Do E. Majewskiego pismo przewodnie z 11 maja 1922 r. o przesłaniu w załączeniu pisma Szefa Kancelarii Cywilnej Stanisława Cara¹¹⁶ do Władysława Studzińskiego, Dyrektora Departamentu w Prezydium Rady Ministrów,
2. Maszynopis (1 karta, papier firmowy: Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa). Pismo z 11 maja 1922 r., w którym S. Car prosi W. Studzińskiego o osobiste

doręczenie Naczelnikowi Państwa pisma w sprawie zbiorów E. Majewskiego oraz o nadzorowanie wykonania jego decyzji, które w tej sprawie zapadną. Pismo zostało napisane na polecenie Naczelnika Państwa, a decyzja wydana podczas osobistej audiencji, na której był autor pisma wraz z E. Majewskim.

- Nr K.78 – rękopis (1 karta), ręką E. Majewskiego. List pisany w Pruszkowie 8 czerwca 1922 r. (pomyłka E. Majewskiego, winno być 8 lipca 1922 r.) do K. Stołyhwy. Upoważnienie dla Zarządu TNW do odebrania protokolarnie MPEM od L. Sawickiego, *który zresztą zrzekł się listownie z góry wszelkiej odpowiedzialności za jakiegokolwiek ewentualne braki i szkody w Muzeum*. Jest to odpowiedź na list z 7 lipca 1922 r. (nr K.80).
- Nr K.79 – maszynopis (1 karta, papier firmowy: Towarzystwo Naukowe Warszawskie). Pismo z 23 czerwca 1922 r. do E. Majewskiego z prośbą o przesłanie do TNW oryginału listu L. Sawickiego zawierającego podanie się do dymisji.
- Nr K.80 – rękopis (1 karta), ręką K. Stołyhwo. List do E. Majewskiego z 7 lipca 1922 r. w sprawie formalnego odebrania MEM protokolarnie L. Sawickiemu w związku z jego rezygnacją z pracy. K. Stołyhwo radzi E. Majewskiemu za wszelką cenę to zrobić, *aby już odczepić się raz wreszcie od Sawickiego, który może znowu niedopuszczyć robotników do sali i inne kawały robić*.
- Nr K.81 – maszynopis (1 karta). *Protokół przejęcia MPEM od p. Ludwika Sawickiego jako od byłego kustosa tegoż Muzeum*. W dniu 12 lipca 1922 r. w obecności Sekretarza Generalnego TNW p. Kazimierza Stołyhwy działającego z ramienia Zarządu TNW i upoważnienia E. Majewskiego oraz protokolantki urzędniczki TNW Zofii Pisarkiewicz *L. Sawicki przekazał zbiory w tym całokształcie w jakim je zastał obejmując stanowisko kustosa oraz 9 skrzyń i koszyk zbiorów z wykopalisk litewskich Ludwika Krzywickiego przywiezione w październiku 1921 r. z Muzeum Przemysłu i Rolnictwa i złożone w charakterze depozytu zwrotnego w pracowni muzealnej, 19 odbitek zdjęć fotograficznych wnętrza muzeum (nie podano adresu), nakład katalogu (?) muzeum w postaci niezbroszurowanych arkuszy, rękopis katalogu (?) muzeum od witryny 70 do 92 włącznie, inwentarz (księgi inwentarzowe) i klucze od drzwi wejściowych*.
- Bez numeru – rękopis niekompletny (1 karta), ręką E. Majewskiego. Pisany ok. 1914 r. Fragment pracy (tytuł nieustalony) o roli zabytków archeologicznych (*Nie zapominajmy o tem, że prahistoria uważa szczątki przeszłości nie za przedmioty wiedzy, ale za źródła wiedzy...*).

¹¹⁶ Stanisław Car (1882–1938), polityk, z wykształcenia prawnik. Był mężem siostry Lucyny Majewskiej. W latach 1918–1923 pełnił funkcję Szefa Kancelarii Cywilnej Naczelnika Państwa J. Piłsudskiego, w latach 1929–1930 był ministrem sprawiedliwości, a w latach 1930–

–1938 – posłem z ramienia BBWR i marszałkiem sejmu. Przewodniczył komisji prawniczej, przygotowującej konstytucję kwietniową 1935 r. i był referentem generalnym ustawy konstytucyjnej.

Inw. 3757/L. Księga Pamiątkowa

Księga Pamiątkowa MEM wykonana została na polecenie E. Majewskiego. Jej karty z papieru czerpanego mają format 31×50 cm. Nie zachowały się okładki. Podczas oględzin dokonanych w marcu 2006 r. przez konserwatorów z Centralnego Laboratorium Konserwacji Archiwaliów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, na jej kartach zostały odkryte ślady zagrzybienia (pleśni). Wykonane badania mikrobiologiczne potwierdziły dawną obecność grzybów, które obecnie uległy dezaktywacji. W przeszłości, gdy posiadały zdolność do rozmnażania i aktywnego rozkładu papieru, mogły być przyczyną zniszczenia okładek¹¹⁷.

Księga wyłożona została w gmachu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych 27 września 1908 r., aby uczestnicy uroczystego otwarcia MEM mogli w niej złożyć swoje podpisy. Zawiera krótką historię MEM, autografy gości obecnych na otwarciu, dwa artykuły prasowe o historii zbiorów, przepisane ręką Lucyny Majewskiej oraz wpisy osób zwiedzających muzeum w latach późniejszych. Księga ta została wykorzystana ponownie z okazji otwarcia w dniu 25 listopada 1932 r. MPEM zapewne z intencją, aby podkreślić kontynuację działalności instytucji. W tej części znajduje się opisana historia Muzeum od 1908 r., autografy gości z prezydentem Ignacym Mościckim na czele oraz wpisy osób zwiedzających ekspozycję.

Inw. 3757/M–N. Wycinki prasowe

E. Majewski doceniał rolę informacyjną, popularyzatorską i opiniotwórczą prasy. Zadebiutował na jej łamach w 1876 r. (E. Majewski 1876). W prasie codziennej ukazywały się jego artykuły publicystyczne, krytyczne i polemiczne. W periodykach o charakterze popularnonaukowym i naukowym publikował prace entomologiczne, geologiczne, archeologiczne, etnograficzne, socjologiczne oraz recenzje. Podawał do prasy krótkie informacje o swoich odkryciach archeologicznych, o swoim Muzeum, o wydarzeniach związanych z własną działalnością naukową, literacką i zawodową. Zamieszczał także kwestionariusze, które miały na celu uzyskanie materiałów źródłowych oraz odezwy w sprawie ochrony zabytków archeologicznych i apele o przekazywaniu ich do MEM. Dzięki temu wielu badaczy nawiązało kontakt z E. Majewskim i rozpoczęło trwającą wiele lat współpracę¹¹⁸. Prasa stanowiła forum, na którym walczył o Muzeum Miejskie i o pozostawienie swoich zbiorów w gmachu

Muzeum Narodowego przy ul. Podwale 15. W prasie reklamował swoje powieści fantastycznonaukowe, a zanim ukazało się wydanie książkowe jednej z nich (*Profesor Przedpotopowicz*), wzorem wielu ówczesnych renomowanych pisarzy drukował ją w odcinkach w czasopiśmie *Wędrowiec*. W okresie swojej aktywności naukowej i zawodowej współpracował z wszystkimi redakcjami czasopism warszawskich.

Materiały prasowe (wycinki), które w jakikolwiek sposób miały związek z jego osobą lub rodziną oraz te, które poruszały interesujące go tematy, gromadził osobiście lub zlecał ich dostarczanie agencji Informacja Prasowa Polska oraz współpracującym z nią korespondentom francuskich firm Argus de la Presse i La Courrier de la Presse. Każdy wycinek został zaopatrzony w adres bibliograficzny, a następnie był naklejany na karty specjalnie w tym celu przygotowanych ksiąg, z których dwie zachowały się w zbiorach PDN.

1a. Inw. 3757/M.

Księga, zawierająca *artykuły w prasie o muzeum*. Format 40×29 cm. W okładkach kartonowych wyklejonych papierem marmurkowym znajduje się osiem artykułów z *Kuriera Warszawskiego* i jeden z *Wędrowca* różnych autorów (wg wykazu) w sprawie Muzeum Miejskiego oraz *Z powodu obelg Mommsenistów*¹¹⁹ (z lat 1897–1898). Na okładce został nalepiony ozdobnie wycięty papier z napisanym ręką E. Majewskiego tytułem *Artykuły w sprawie Muzeum Miejskiego wywołane przez E. Majewskiego* i spisem treści.

1b. Inw. 3757/N.

Księga oprawiona w sztywne, pokryte płótnem okładki, formatu 30×45 cm, wykonana została na polecenie E. Majewskiego przez *najpierwszy Zakład Introligatorski Ksiąg Liniowanych Wilh[elm] Kreusch, istniejący od roku 1828 w Warszawie, ul. Żabia Nr 4*. Na 260 numerowanych stronach znajdują się naklejone *wycinki z gazet*. Prowadzący księgę (E. Majewski?) podjął próbę ich ułożenia według chronologii, ale szybko z niej zrezygnował. Po śmierci E. Majewskiego artykuły o nim i jego pracach dalej były umieszczane w księdze, robiła to zapewne jego żona. Około 1932 r. księga znajdowała się już w MPEM – świadczy o tym wklejone zaproszenie dla Włodzimierza Antoniewicza na uroczyste zebranie w dniu 25 listopada 1932 r. z okazji 25 rocznicy założenia TNW (jak wiadomo podczas tej uroczystości nastąpiło otwarcie MPEM). Można sądzić, że księga została przekazana przez Lucynę Majewską do MPEM w 1930 r. wraz z biblioteką.

¹¹⁷ Wyniki badań mikrobiologicznych wraz z analizą zostały zawarte w piśmie Centralnego Laboratorium Konserwacji Archiwaliów AGAD w Warszawie z dnia 27 marca 2006 r.

¹¹⁸ Patrz np. Listy do E. Majewskiego, nr 3757/2287.

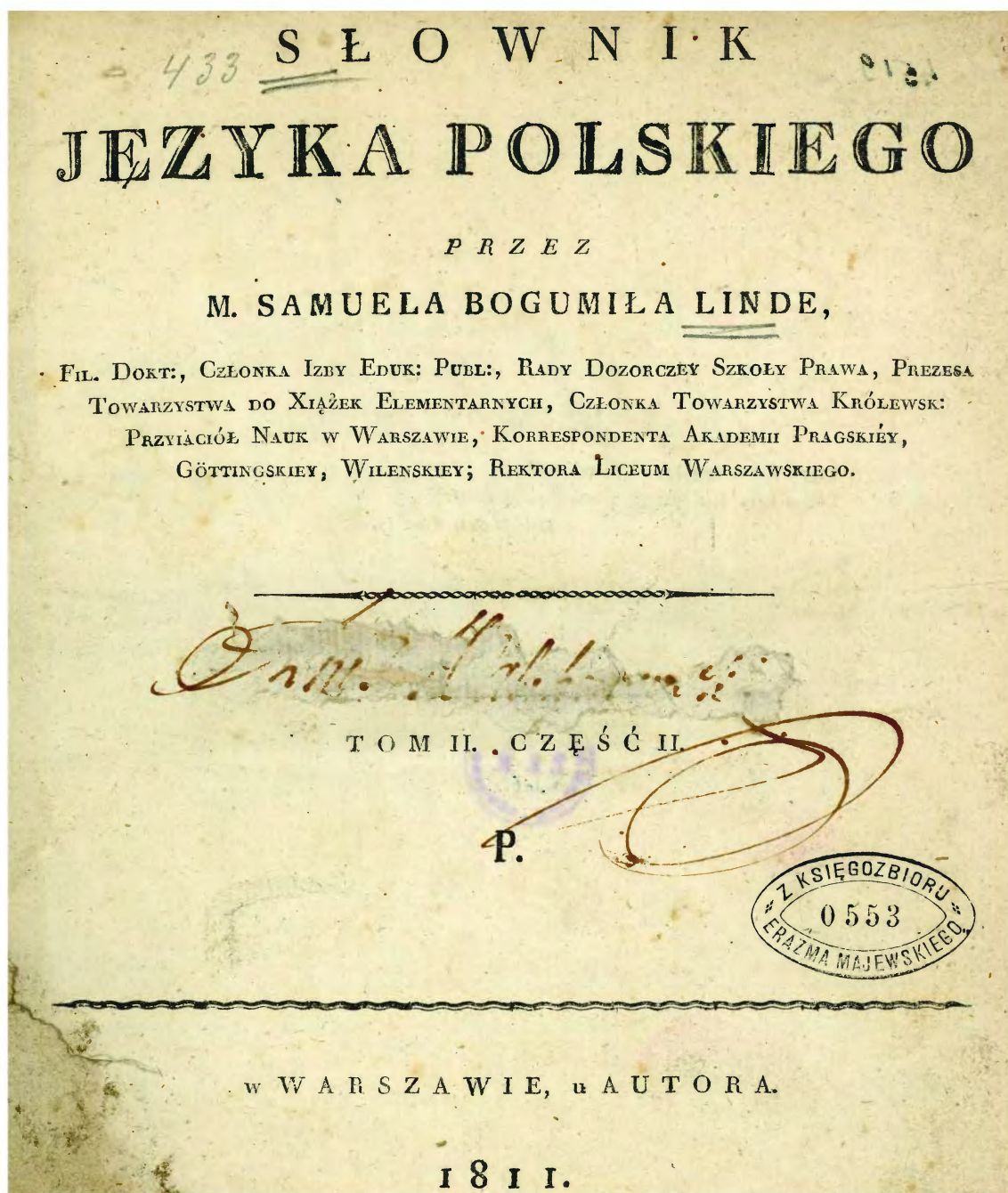
¹¹⁹ Mommsenistami nazywano zwolenników Teodora Mommsena (1817–1903), niemieckiego prawnika, historyka i działacza politycz-

nego, członka lewego skrzydła stronnictwa narodowo liberalnego i posła do Reichstagu. T. Mommsen był profesorem na uniwersytetach w Lipsku, Zurychu, Wrocławiu i Berlinie. Otrzymał nagrodę Nobla w 1902 r. za opracowanie historii Rzymu i prawa rzymskiego. Jako polityk był przeciwnikiem Bismarcka.

W księdze znajdują się także materiały prasowe dotyczące MPEM, kopie (maszynopisy) listów od L. Gumplowicza pisanych do E. Majewskiego w sierpniu 1908 r. (nie wiadomo kto i kiedy je sporządził) oraz materiały dotyczące pracy E. Majewskiego *Nauka o cywilizacji*. Zgromadzony materiał jest dziś doskonałym źródłem informacji prasowych o faktach z życia rodzinnego, naukowego, o twórczości, działalności i poglądach E. Majewskiego oraz o ówczesnie poruszanych zagadnieniach dotyczących muzealnictwa.

Ryc. 66. Pieczętka biblioteczna E. Majewskiego. Fot. R. Sofuß
Fig. 66. Library stamp of E. Majewski. Photo R. Sofuß

Ryc. 67. Słownik B. Lindego należący do księgozbioru E. Majewskiego, opatrzony jego pieczętą biblioteczną. Archiwum PMA
Fig. 67. B. Linde Polish Language Dictionary from E. Majewski's library with his library stamp. PMA Archive

Materiały różne

- Pieczętka biblioteczna *Z księgozbioru Erazma Majewskiego*, metalowa, umocowana na drewnianym trzonku. W lewym górnym rogu został umieszczony inicjał producenta GG. Oznaczone tą pieczętką książki wchodzące w skład księgozbioru E. Majewskiego znajdują się obecnie w bibliotece PMA.
- Ekslibris. U góry napis: *Muzeum Erazma Majewskiego*, na dole: 1858 XXV 1879. Pośrodku: rysunek dłoni ludzkich trzymających globus, na którym siedzi sowa z rozpostartymi skrzydłami. Projekt wykonał M. Rosz, a klisze mosiężne do druku zrobił B. Wierzbicki w marcu 1915 r. Ekslibris został wydrukowany w dwóch formatach: 7,2×3,6 cm i 4,4×2,2 cm na pokrytych klejem (?) kartonikach odpowiednio 9×4,4 cm oraz 6×3 cm. E. Majewski zamówił po 4 tysiące sztuk każdego formatu.
- Ks. wpł. 3821 (inw. 16 sierpnia 1974 r.). Plakat *Dzieścioro Przykazań archeologiczno-przedhistorycznych* (por. nr G.7). Wymiary: 58×39 cm. Został wydrukowany na zamówienie E. Majewskiego w drukarni W. Łazarzkiego przy ul. Marszałkowskiej 114, prawdopodobnie ok. 1908 r. Podklejony i oprawiony wisiał w sali MEM w Pałacu Sztuki oraz w sali 1 przy ul. Podwale 15.
- Nr ks. inw. 4037 (inw. 16 kwietnia 1975 r.). Cztery podklejone fotografie wykonane na polecenie E. Majewskiego w dniu 3 września 1900 r. przez Gabriela Frasunkiewicza. Przedstawiają zbiory starożytnika plockiego Franciszka Tarczyńskiego (1833–1900), który w swoim mieszkaniu w Płocku przy ul. Tumskiej 6 zgromadził liczącą ponad pięć tysięcy eksponatów kolekcję zabytków archeologicznych, obiektów etnograficznych, numizmatów, pieczęci, obrazów, rękopisów, starodruków, autografów i okazów bibliofilskich¹²⁰.
- Nr ks. inw. 3755 (inw. 16 maja 1974 r.). Rękopis ręką NN (67 stron), oprawiony. Tytuł: *Spis inwentarza zbiorów archeologicznych i pamiątek historycznych Franciszka Tarczyńskiego w Płocku* (kopia). Zawiera opis zabytków z podaniem czasu i miejsca ich znalezienia oraz numerów inwentarza. Spis został wykonany w dniach 4–8 września 1900 r. przez Władysława Kazimierza Tarczyńskiego i Gabriela Frasunkiewicza po komisyjnym odpieczętowaniu mieszkania F. Tarczyńskiego. Egzemplarz niniejszy został wręczony E. Majewskiemu w dniu 9 września 1900 r.
- Fotografia przedstawiająca fragment palafitów w Robenhausen, podklejona, z autografem badacza tej osady, dr. Jakoba Messikomera: *Zur freundlichen Grüssung*

Ryc. 68. Ekslibris E. Majewskiego projektu M. Rosza, wykonany w marcu 1915 r. w Zakładzie Fotochemigraficznym Bolesława Wierzbickiego, mieszczącym się przy ul. Złotej 24. Archiwum PMA

Fig. 68. E. Majewski's ex-libris designed by M. Rosz, made March 1915 by B. Wierzbicki Photochemigraphic shop at Złota 24. PMA Archive

M-r de Majewski von Dr Jakob Messikomer. E. Majewski otrzymał ją we wrześniu 1896 r. podczas wizyty, którą złożył J. Messikomerowi w czasie swojego pobytu w Szwajcarii. Została zainwentaryzowana przez E. Majewskiego w księdze inwentarzowej MEM nr 4573.

- Inw. zdjęć 411. Fotografia wykonana w 1900 r. przez zakład J. Grodzickiego w Radomiu ul. Lubelska, naklejona na kartonik firmowy. Przedstawia dwa naramienniki brązowe z Dratowa. Posiada uwagi zapisane ręką E. Majewskiego: *publikowane w Materj.[ałach] Akad.[emii] Krak.[owskiej]* oraz podany ciężar ozdób: 126 gram + 132 gram.
- Oprawione w okładkę kartonową dwa egzemplarze tygodnika politycznego, społecznego i literackiego *Prawda*. W jednym znajduje się artykuł *Qui pro quo warszawskie* („Prawda” nr 38 z 9 września 1900 r.), w którym niepodpisany *felietonista* skrytykował wypowiedzi E. Majewskiego i M. Massoniusa na temat ogłoszonej broszury *Metodyka badań starożytnych* (jej autor ukrył się pod pseudonimem Towarzysz Broni). Drugi zawiera odpowiedź E. Majewskiego i M. Massoniusa, ujętą w formę artykułu polemicznego *O prawdę* („Prawda” nr 40 z 23 września 1900 r.).
- Rysunek odręczny na kalce *Planik porzecz Schodniej i Czarnej w powiecie stopnickim na pograniczu powiatów opatowskiego i sandomierskiego*, rysowany przez E. Majewskiego 12 lutego 1893 r. według oryginalnej mapy z 1827 r. Zainwentaryzowany pod numerem 54 w *Ewidencji planów w Archiwum Naukowym PMA*, s. 108.
- Notatka sporządzona przez E. Majewskiego w Konstancinie na karcie z t. II „Światowita” w dniu 20 sierpnia

¹²⁰ F. Tarczyński zmarł w nocy z 29 na 30 czerwca 1900 r., w trakcie trwania ekspedycji wykopaliskowej prowadzonej w Romatowie koło Sierpca. Swoje zbiory przekazał aktem rejentalnym księdzu Tomaszowi Kowalewskiemu – kanonikowi katedry plockiej. Spisu zbiorów i oznaczenia okazów numerami według wskazówek E. Majewskiego dokonali: bratanek Władysław Tarczyński i siostrzeniec Gabriel Frasunkiewicz

(autor zdjęć). E. Majewski przyjechał do Płocka w sobotę wieczorem 8 września 1900 r., aby w dniu następnym przewodniczyć zatwierdzającej ów spis komisji, w skład której wchodzili także: ksiądz Tomasz Kowalewski – dziedziczący zbiory, Adam Grabowski – redaktor „Ech Płockich i Łomżyńskich”, Leon Rutkowski – lekarz i antropolog z Płońska i Władysław Rutkowski – sędzia z Turowa.

M. E. M.

Muzeum przedhistoryczne ERAZMA MAJEWSKIEGO w Pałacu Sztuki. Warszawa, Mazowiecka.

Dziesięcioro Przykazań ARCHEOLOGICZNO-PRZEDHISTORYCZNYCH

1. Jeśli chcesz służyć Archeologii przedhistorycznej, wpierw poznaj ją grun- townie przez czytanie mistrzów.

Nie można znać się na Prahistorii bez uczenia się jej. Żaden kwestyonaryusz nie oświeci Cię w tych rzeczach należycie tak samo, jak za-
den kwestyonaryusz medyczny nie uczyni Cię lekarzem.

2. Nie będziesz się uważał za archeologa do czasu,

dopóki nie przeczytasz uważnie przynajmniej dzieł Hoernes'a, Mortillet'a, Sophusa Müllera, a z polskich źródeł dopóki nie poznasz wydawnictw
archeologicznych Akademii Umiejętności w Krakowie i rocznika archeologicznego: „Światowita”.

3. Nie bierz się do poszukiwań przedhistorycznych, dopóki nie wiesz: jak to robić i czego masz szukać,

dopóki nie dowiesz się jak utrzymywać, oczyszczać i konserwować przed-
mioty wykopane. Gdy w innym dziale nauki popełnisz omyłkę, inni mogą ją naprawić — tutaj od razu zniszczysz zabytek i nikt go już nie
zobaczy, aby twoją omyłkę naprawić.

4. Miej w cześci prochy i zabytki pradziadów

w ziemi ojczystej spoczywające. Nie dotykaj rydłem ani kurhanów, tylko szkody i krzywdy wyrządza. Nie waz się tedy rozkopywać lek-
ani cmentarzysk, ani grobów, ani wałów, ani grodzisk, pókiś nie pewny komyślnie zabytków przedhistorycznych bez koniecznej naukowej tego
że to zrobisz dobrze, ku pożytkowi nauki. Czyniąc przeciwnie będziesz potrzeby.

5. Nie zabijaj zabytków przeszłości przedhistorycznej.

Miej dla nich takie poszanowanie, jak dla istoty żyjącej, albowiem
zabytek, który przetrwał liczne wieki nienaruszony, jest żyjącym jeszcze
świadkiem odległej przeszłości i świadek ten powinien być przed śmier-
cią, którą mu zgrywa rozkopanie, tak starannie zbadany, aby opowie-
dzieć ile można najwięcej o tej przeszłości. Kto grób odkopuje, ten
świadka przeszłości zabija, niechże więc bierze się do odbierania jego
szczęśliwie ten tylko, kto doskonale rozumie jego mowę niemą.

Jeżeliś więc niepewny swej umiejętności, — wezwij archeologa i wskaż
mu zabytek, a do czasu jego przybycia ochraniaj go w nienaruszeniu.
Zdaj się przytem na jego zręczność, a sam patrz i ucz się przy nim.

Jeżeliś rozkopał grób, będąc nie wyćwiczonym w archeologii — zni-
szczyłeś porządek jego, nie umiając czytać tego, co ład grobu mówił.
Strzeż się takiego czynu, bo to zbrodnia względem nauki i kraju
ojczystego.

6. Nie bierz się do opisywania, a tem mniej do publikowania swych nieu- miejętnie dokonanych odkryć

archeologicznych, bo będziesz dawał fałszywe świadectwo prawdzie.

7. Nie przechowuj u siebie zabytków, które ci w rękę wpadną.

U ciebie zdobyty dokument leży bezużytecznie, narażony na rychłe ze-
psucie lub zatracenie. Coś znalazł, lub dostał zbierz starannie i oddaj
do specjalnego Muzeum archeologicznego, albo godnej zaufania osobie,
zprośba, aby doręczyła komu należy! Postępując inaczej, byłbyś marnotrawcą.

8. Nie pożądaj zabytków przedhistorycznych do ozdoby komnat swoich

dla zadowolenia próżności, bo miejsce ich w Muzeach publicznych nau-
kowych, w ręku i pod strażą specjalistów.
Popielnica, miecz brązowy, toporek kamienny i t. p. to nie fraszki

do ozdoby malarza, literata, proboszcza lub ziemianina, lecz nieznanne
jeszcze dokumenty naukowe, może bardzo ważne, których miejsce jedy-
nie w świątyniach nauki.

9. Co możesz, odbieraj lub odkupuj z rąk nieodpowiednich i oddawaj za zwrot kosztów tym, którzy pracują nad prahistorją.

W ich dopiero rękę zabytek przeszłości jest na swoim miejscu. Oni znajdą dlań godne przechowanie w Muzeum specjalnem, gdzie zabytek
służyć będzie ku pomnożeniu nauki i chwale kraju po najdłuższe czasy.

10. Nie rozpraszaaj zabytków przedhistorycznych po drobnych kolekcjach, prowincjonalnych lub szkolnych,

bo rzeczą jest specjalistów udzielać Muzeom szkolnym i oświatowym,
okazów popołudniowych, typowych. Rzadszej i większej naukowej war-
tości okazy powinny się gromadzić jako dokumenty naukowe w jednym
tylko największem, głównem Muzeum naukowem, gdzie będąc dla wszyst-

kich dostępne znajdują odpowiednio trwałą opiekę i dostępne być mo-
gą dla specjalistów krajowych i zagranicznych, którzy przyjeżdżają stu-
dować nasze zabytki.

ERAZM MAJEWSKI

Czł. Komisji antropologicznej Akad. Umiejętn. w Krakowie.
Czł. czynny Cesarzowskiego Rosyjskiego Tow. Archeologicznego.
Czł. czynny Towarzystwa antropologicznego w Paryżu
Vice-Prez. Tow. Opieki nad zabytkami przeszłości
„Światowita”. Warszawa, Ziola 41.

DRUK WŁ. ŁAZARSKIEGO MARSZAŁKOWSKA 114

Ryc. 69. Plakat Dziesięcioro Przykazań archeologiczno-przedhistorycznych wydrukowany ok. 1908 r. w drukarni W. Łazarskiego przy ul. Marszałkowskiej 114. Archiwum PMA

Fig. 69. Poster 'Ten Commandments of Archaeology and Prehistory' printed ca 1908 by the printing house of W. Łazarski at Marszałkowska 114. PMA Archive

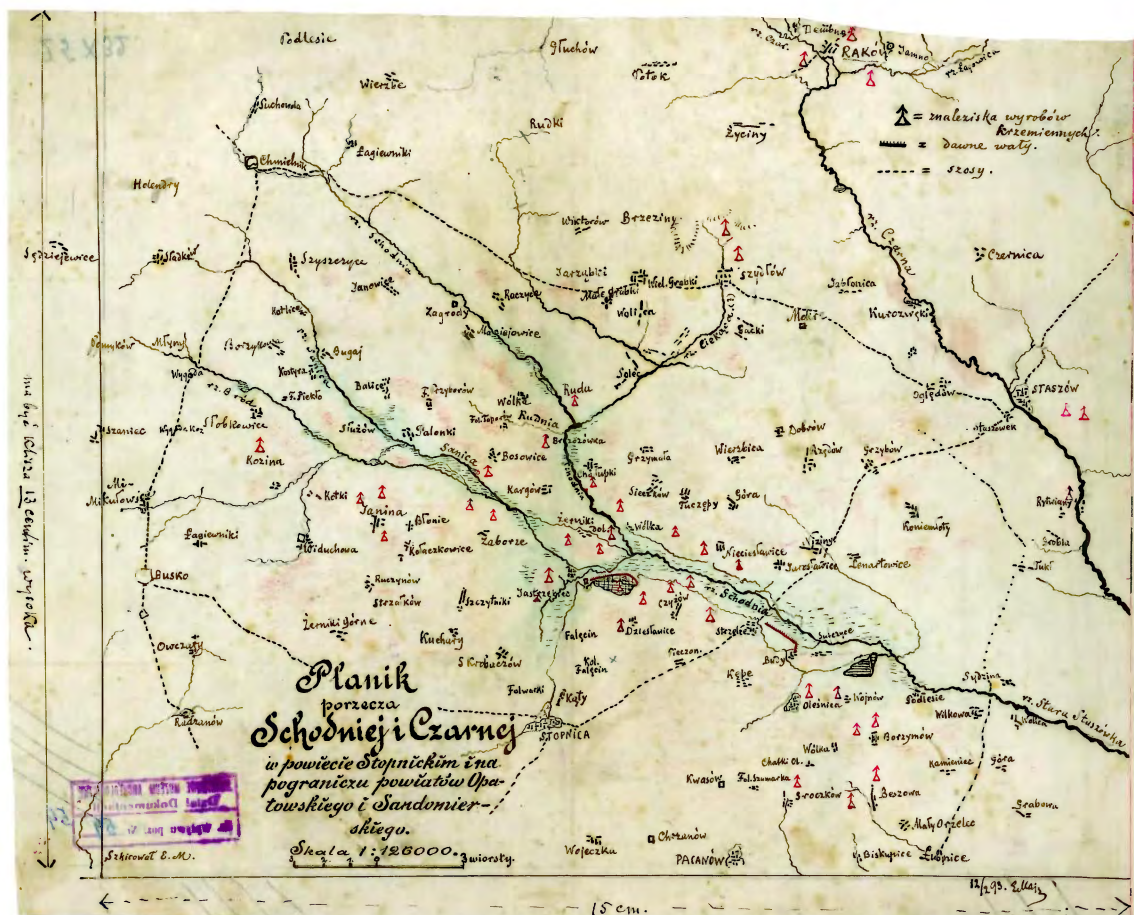
Ryc. 70. Fotografia przedstawiająca fragment osady palafitowej w Robenhausen w Szwajcarii, którą E. Majewski otrzymał wraz z dedykacją we wrześniu 1896 r. od badacza tej osady dr. Jacoba Messikomera. Archiwum PMA

Fig. 70. Photograph showing a fragment of a prehistoric lake village at Robenhausen in Switzerland received by E. Majewski in September 1896 from Doktor Jacob Messikomer, investigator of this site, together with a dedication. PMA Archive

1905 r. Zawiera informacje o stylu gotyckim oraz rysunki odręczne.

- Podklejona fotokopia dyplomu wydanego 27 września 1896 r. przez Zarząd Warszawskiej Wystawy Higienicznej, przyznający medal złoty Zembrowskiemu¹²¹ i Majewskiemu za pierwszeństwo wyrobu na większą skalę wyborowego olejku miętowego.

¹²¹ Fryderyk Zembrowski (1834–1918) był bratem matki E. Majewskiego i właścicielem majątku Jastrzębiec w pow. stopnickim, gdzie E. Majewski po raz pierwszy przeprowadził badania archeologiczne w 1892 r. Był także współwłaścicielem uruchomionej tu w sierpniu 1894 r. Fabryki Parowej Olejków Eteryicznych F. Zembrowski i E. Majewski, produkującej olejek miętowy, który stał się produktem znanym w Europie i był wielokrotnie nagradzany za bardzo dobrą jakość. Surowiec do jego produkcji pochodził z własnej plantacji.

Ryc. 71. Rysunek odręczny tuszem na kalce Planik porzecz Schodniej i Czarnej w powiecie stopnickim i na pograniczu powiatów opatowskiego i sandomierskiego. Sporządzony przez E. Majewskiego w dniu 12.02.1893 r. Archiwum PMA

Fig. 71. Line drawing in pink on carbon paper 'Plan of area washed by rivers Schodnia and Czarna in distr. Stopnica and on the boundary of districts Opatów and Sandomierz' drawn up by E. Majewski 12.02.1893. PMA Archive

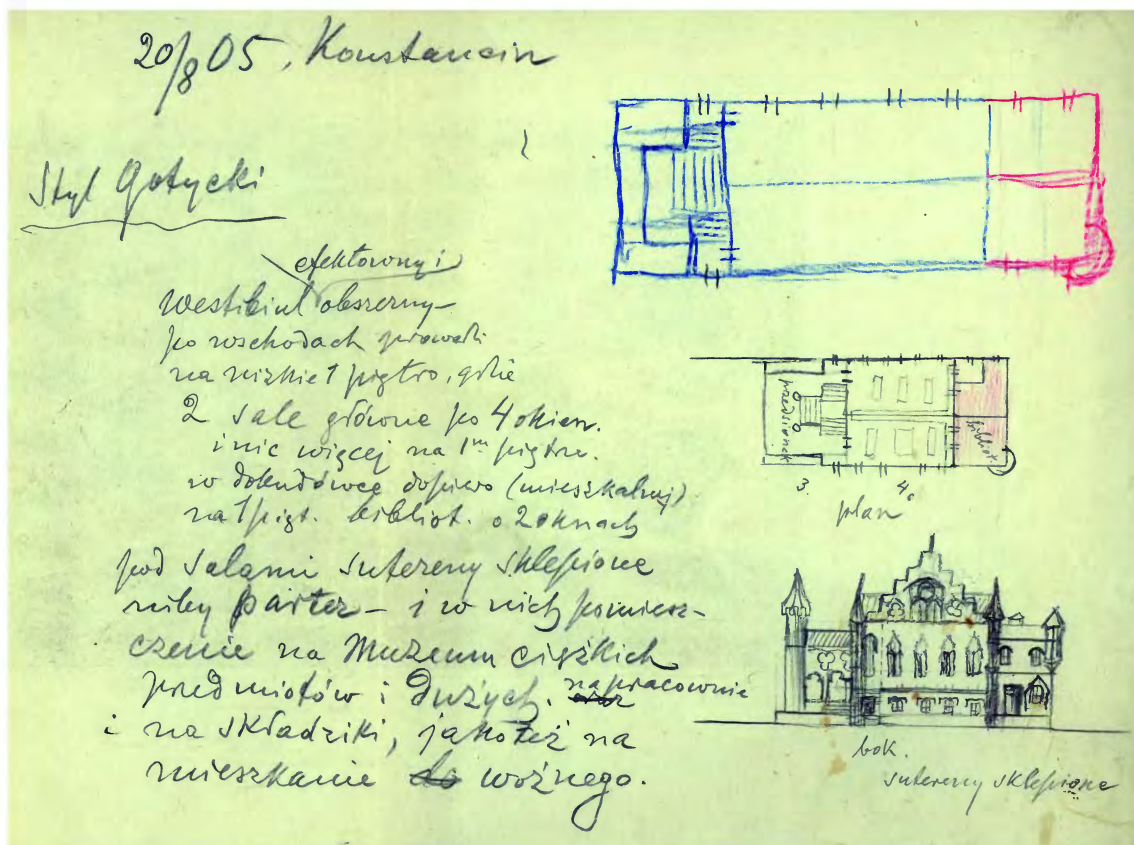
Uzupełnienie: Materiały należące do Erazma Majewskiego, a znajdujące się obecnie w spuściznie S. Krukowskiego

W Pracowni Dokumentacji Naukowej PMA znajduje się spuścizna S. Krukowskiego, która została zainwentaryzowana w styczniu 1985 r. i otrzymała nr ks. wpł. 6205. W trakcie porządkowania wydzielono zespół dokumentów i umieszczonych w tece nr 36, zatytułowanej *Muzeum im. Erazma Majewskiego*.

- Nr ks. wpł. 6205/36.

1. Rysunek odręczny wykonany przez E. Majewskiego na początku 1908 r. przedstawiający plan sali w Pałacu Sztuki z rozmieszczeniem szaf i gablot oraz propozycją rozłożenia w nich zabytków.
2. Rękopis ręką E. Majewskiego: *Projekt napisów na szafach*. Opracowany prawdopodobnie w 1916 r. Zawiera treść tabliczek umieszczanych na meblach muzealnych z tekstami zawierającymi informacje o miejscu pochodzenia zespołu zabytków lub ich chronologii. W ówczesnej nomenklaturze tabliczki takie nazywały się „szyldzikami”.

3. Rękopis ręką S. Krukowskiego. Niekompletny wykaz numerów inwentarzowych zabytków MEM sporządzony ok. 1921 r. Prawdopodobnie S. Krukowski rozpoczął wykonywać spis zabytków z natury przed rozpoczęciem przenoszenia ich z gmachu Muzeum Narodowego przy ul. Podwałe 15 do Pałacu Staszica w dniu 13 kwietnia 1921 r.
4. Notatki do przewodnika po Muzeum E. Majewskiego ręką S. Krukowskiego. W marcu 1913 r. S. Krukowski, który pełnił wówczas funkcję pomocnika kustosa w MEM, przystąpił na polecenie E. Majewskiego do pisania *Krótkiego przewodnika archeologicznego po Muzeum Erazma Majewskiego w gmachu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie*, zawierającego opis każdej gabloty i wskazówkę o porządku, w jakim ułożono w niej zabytki, a także spis ofiarodawców i badaczy, charakterystykę działów oraz wykaz zabytków w układzie chronologicznym. Uwagi autora o dystrybucji przewodnika zawierały sugestie, że na drzwiach sali muzealnej i przy stole, gdzie kasjerka, powinny być umocowane, wyraźnie napisane ogłoszenia o sprzedaży katalogu, może z uwagą „Tylko ten ma korzyść z ogląd-

Ryc. 72. Notatki o stylu gotyckim i rysunki wykonane przez E. Majewskiego w Konstancinie w dniu 28.08.1905 r. Archiwum PMA
 Fig. 72. Notes on Gothic style and drawings made by E. Majewski in Konstancin on 28.08.1905. PMA Archive

Ryc. 73. Dyplom (w języku polskim i rosyjskim) wydany 27.09.1896 r. przez Zarząd Warszawskiej Wystawy Higienicznej, który przyznał złoty medal F. Zembrowskiemu i E. Majewskiemu za wyrób olejku miętowego. Archiwum PMA
 Fig. 73. Diploma (in Polish and Russian) issued 27.09.1896 by the Board of Warsaw Hygienic Exhibition awarding a gold medal to F. Zembrowski and E. Majewski for production of menthol oil. PMA Archive

Ryc. 74. Kartonik reklamowy firmy F. Zembrowski i E. Majewski produkującej olejek miętowy. Wykorzystany w 1914 r. przez L. Kozłowskiego do sporządzenia metryczki dla zabytków MEM. Archiwum PMA

Fig. 74. Advertising plaque of F. Zembrowski and E. Majewski company producers of menthol oil. Used in 1914 by L. Kozłowski to make a label for MEM objects. PMA Archive

Tłuczki.
Zabytki przywiezione
wycieczki archeologicznej
dokonanej przez S. Krukowskiego
w roku 1913.
Wzrost. „Wiat” wsi Czatachowa
powiat gostkowski.
Nr 22 134 – 22 162.

dania zabytków, kto posiłkuje się do tego katalogiem”. Prawdopodobnie nie został dokończony.

5. Rękopis niekompletny. Strona tytułowa ręką E. Majewskiego: *Przewodnik po Muzeum / Przedhistorycznym / Erazma Majewskiego / w gmachu / Muzeum Narodowego Stoł.[ecznego] m.[iasta] Warszawy / (przy ulicy Podwale N 15)[skreślone] / ułożył / dr Józef Kostrzewski / konserwator działu archeol.[ogicznego] Muz.[eum] Twa[Towarzystwa] Przyjac.[iół] Nauk w Poznaniu / Wydawnictwo „Światowita” / Warszawa 1917. W połowie strony naszkicowany odręczny schematyczny rysunek emblematu¹²² ze strony tytułowej „Światowita”. Tekst ręką J. Kostrzewskiego. Kolejny pomysł wyposażenia MEM w przewodnik po zbiorach zrodził się w trakcie urządzania Muzeum w nowej siedzibie przy ul. Podwale 15 w lipcu 1916 r. E. Majewski zaprosił do tej pracy Józefa Kostrzewskiego. *Zaproponowałem mu napisanie „przewodnika” po Muzeum, bo wiem, że to zrobiłby dobrze i zgodził się – zapisał w swoim notatniku 9 sierpnia 1916 r. Przygotowany i złożony w 1917 r. do druku przewodnik z powodu trudności rozlicznych nie został wydany; wydrukowano jedynie 80 stron.**
6. Rękopis niekompletny, ręką L. Kozłowskiego. Tytuł: *Krótki przewodnik / po Muzeum przedhistorycznym / Erazma Majewskiego. / (wydawnictwo „Światowita”) / Warszawa 1919. W połowie strony odręczny schematyczny rysunek emblematu ze strony tytułowej „Światowita”. W 1919 r. rozpoczęto druk tego przewodnika, w którym zabytki epoki kamiennej opar-*

cował Leon Kozłowski, a epoki metalów – Józef Kostrzewski, zaś całość uwagami swymi uzupełnił E. Majewski. Przewodnik nie został wydany.

- Rękopis ręką NN i L. Majewskiej: *Katalog / systematyczny / Muzeum / Przedhistorycznego E. Majewskiego / (zaczęty) / 1908. Po uzupełnieniach i przeróbkach opublikowany jako Katalog treściwy zbioru ułożony porządkiem miejscowości (E. Majewski 1911c).*
- Rękopis ręką L. Majewskiej (?). Spisy narzędzi krzemiennych z podziałem na kategorie. Stanowiły materiał źródłowy dla opracowań naukowych dotyczących zabytków z powiatu stopnickiego.
- Nr 6205/319a. Kartonik reklamowy firmy F. Zembrowski & E. Majewski produkującej olejek miętowy, który został wykorzystany ok. 1914 r. przez L. Kozłowskiego do sporządzenia metryczki dla zabytków (inw. MEM 22134–22162) określonych jako *tłuczki* i pozyskanych podczas badań przeprowadzonych przez S. Krukowskiego we wsi Czatachowa w 1913 r. Kartonik przekazał S. Krukowski w dniu 10 października 1970 r. ówczesnemu dyrektorowi PMA Zdzisławowi Rajewskiemu.

Zakończenie

E. Majewski zmarł wieczorem 14 listopada 1922 r. w Pruszkowie. Według relacji jego młodszego brata Karola w kilka dni później odbył się z wielką pompą pogrzeb. Wyprowadzenie ciała odbyło się z kościoła Św. Krzyża, kondukt skierował się na dziedziniec Uniwersytetu, wjechał na dziedziniec i stanął przed biblioteką. Z balkonu biblioteki rektor (nie pamiętam kto nim był¹²³) miał dłuższą

¹²² Na stronie tytułowej „Światowita” od II tomu z 1900 r. pojawił się emblemat, zawierający ulubione motto E. Majewskiego: *nulla dies sine linea* (łac. dosłownie: ani jeden dzień bez kreski – słowa Pliniusza Starszego o greckim malarzu Apellesie. E. Majewski często używał tego motta w znaczeniu „ani jeden dzień bez owocnej pracy”) oraz

dwa motywy: miecz z epoki brązu, którego kopia znajdowała się w jego zbiorach (M. Andrzejowska 2000) oraz górna część posągu Światowida. Emblemat został opracowany przez malarza i archeologa Mariana Wawrzenieckiego (1863–1943), który współpracował z E. Majewskim i publikował swoje prace w „Światowicie”.

Ryc. 75. Grób rodziny Majewskich na Starych Powązkach w Warszawie, zaprojektowany i wykonany w 1909 r. w Mechanicznej Fabryce WYROBÓW KAMIENIARSKICH JANA RUDNICKIEGO w Warszawie, ul. Długa 69. Epitafium E. Majewskiego – pierwsze od lewej.
Fot. M. Krajewska (19.08.2007 r.)

Fig. 75. Grave of Majewski Family in Old Powązki in Warsaw, designed and made in 1909 by J. Rudnicki Stonemasons Company in Warsaw, Długa 69. Erazm Majewski's epitaph – first on the left. Photo M. Krajewska (19.08.2007)

...mowę, poczem kondukt wyjechał z powrotem na Krakowskie Przedmieście, poprzedzany przez dwóch kwestorów z berłami Uniwersytetu w ręku. Za trumną, oprócz rodziny postępowało całe ciało profesorskie. Nad grobem było parę przemówień (K. Majewski 1946, s. 34–35). E. Majewski został pochowany w grobie rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim.

Do końca myślał o ukochanej archeologii. Dał temu wyraz, dokonując w swoim testamencie stosownego zapisu: *Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu zapisuję na własność piętnaście akcji, po przewalutowaniu,*

*siedemdziesiąt pięć Towarzystwa Górniczego „Saturn” i trzysta akcji Banku Zjednoczonych Ziemi Polskich oraz jeden plac w Czechowicach dla utworzenia kapitału mego imienia, od którego dochody mają być używane na potrzeby Archeologii Przedhistorycznej, według uznania Zarządu Tow.[arzystwa] Naukowego [Warszawskiego]*¹²⁴.

*Mgr Maria Krajewska
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52 <Arsenał>
00-241 Warszawa*

¹²³ Rektorem Uniwersytetu Warszawskiego był w tym czasie Jan Leopold Łukasiewicz (1878–1956) – logik i filozof, profesor Uniwersytetów: Warszawskiego i Lwowskiego oraz Królewskiej Akademii Irlandzkiej. W latach 1918–1919 był Szefem Szkolnictwa Wyższego, a następnie Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w rządzie

Ignacego Paderewskiego. Pełnił dwukrotnie funkcję rektora Uniwersytetu Warszawskiego: w latach 1922/3 i 1931/2. Uważany jest za jednego z najwybitniejszych na świecie logików i historyków logiki.

¹²⁴ Por. pismo Lucyny Majewskiej do Zarządu TNW z 20 listopada 1922 r. (w zbiorach PDN).

ANEKS

WYKAZ MIEJSCOWOŚCI WYMENIONYCH W ARCHIWALIACH ERAZMA MAJEWSKIEGO¹²⁵

- Beszowa**, pow. stopnicki – dzis. gm. Łubnice, pow. staszowski, woj. świętokrzyskie
- Bogata** – dzis. Bagočiai, Varėnos rajone, Lietuva
- Chodlik** – dzis. gm. Karczmiska, pow. opolski, woj. lubelskie
- Dratów**, gub. lubelska – dzis. gm. Wilków, pow. opolski, woj. lubelskie
- Elsnerów**, pow. warszawski – dzis. część dzielnicy Warszawa-Targówek
- Imielków**, pow. koniński – dzis. gm. Tuliszków, pow. turecki, woj. wielkopolskie
- Iwanowice**, pow. miechowski – dzis. gm. *loco*, pow. krakowski, woj. małopolskie
- Janina**, pow. stopnicki – dzis. gm. Busko-Zdrój, pow. buski, woj. świętokrzyskie
- Jasudowo** pod Sopoćkiniami – dzis. Ясудова, Гарадзенскі раён, Гарадзенская вобласць, Беларусь
- Jeziorna Królewska**, pow. warszawski – dzis. Konstantin-Jeziorna, pow. piaseczyński, woj. mazowieckie
- Kaszety**, pow. lidzki – dzis. Kašėtos, Varėnos rajone, Lietuva
- Kosiorów** – dzis. gm. Wilków, pow. opolski, woj. lubelskie
- Kamieniec Podolski** – dzis. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський район, Хмельницька область, Україна
- Kluczewo**, pow. płoński – dzis. gm. Płońsk, pow. płoński, woj. mazowieckie
- Kniaża Hora**, pow. humański – dzis. Княжа гора, Канів, Канівський район, Черкаська область, Україна
- Kupin**, pow. kamieniecki – dzis. Купин, Городоцький район, Хмельницька область, Україна
- Kołaczkowice**, pow. stopnicki – dzis. gm. Busko-Zdrój, pow. buski, woj. świętokrzyskie
- Leplowa**, pow. kamieniecki – miejsc. niezidentyfikowana
- Levy Hradec** (właśc.: Levý Hradec) – dzis. Roztoky, okres Praha-západ, Středočeský kraj, Čechy
- Lublin** – dzis. m-to Lublin, woj. lubelskie
- Łankiszki**, pow. wileński – dzis. Ланкішкі, Воранаўскі раён, Гарадзенская вобласць, Беларусь
- Nacza**, pow. lidzki – dzis. Нача, Воранаўскі раён, Гарадзенская вобласць, Беларусь
- Nowosiółka**, pow. lipowiecki – dzis. Новосілка, Монастирищенський район, Черкаська область, Україна
- Nowosiółki**, pow. słonimski – dzis. Навасёлкі Зэльвенскі раён, Гарадзенская вобласць, Беларусь
- Ossówka**, pow. stopnicki – dzis. gm. Szydłów, pow. staszowski, woj. świętokrzyskie
- Pakalniszki**, pow. Wiłkomirski – dzis. Pakalniškiai, Panevėžio rajone, Lietuva
- Piwonice**, pow. kaliski – dzis. Kalisz-Piwonice, woj. wielkopolskie
- Pieniążkowa** (właśc.: Pieniążkówka), pow. humański – dzis. Пеніжкове, Христинівський район, Черкаська область, Україна
- Popudnia**, pow. lipowiecki – dzis. Попудня, Монастирищенський район, Черкаська область, Україна
- Potyry**, pow. płoński – dzis. gm. Naruszewo, pow. płoński, woj. mazowieckie
- Poszuszewie**, pow. kowieński – dzis. Pašušvys, Kėdainių rajone, Lietuva
- Przeców**, pow. stopnicki – dzis. gm. Łubnice, pow. staszowski, woj. świętokrzyskie
- Smardzewice**, pow. piotrkowski – dzis. gm. Tomaszów Mazowiecki, pow. tomaszowski, woj. łódzkie
- Świack** (a. Świątek), pow. augustowski – dzis. Свѣцк, Гарадзенскі раён, Гарадзенская вобласць, Беларусь
- Trzciniec**, gub. lubelska – dzis. gm. Chodel, pow. opolski, woj. lubelskie
- Wąchock**, pow. iłżecki – dzis. gm. *loco*, pow. starachowicki, woj. świętokrzyskie

¹²⁵ (Od Red.) Redakcja „Wiadomości Archeologicznych” dziękuje Panu dr. Maksowi Levadzie z Kijowa za pomoc w ustaleniu aktualnych nazw miejscowych z terenu Ukrainy oraz Panu Marcinowi Engelowi z Działu Archeologii Bałtów PMA za pomoc w identyfikacji nazw z obszaru Litwy.

BIBLIOGRAFIA

- Andrzejowska, M.
- 2000 *Miecz z okładki „Światowita”, „Światowit”, nowa seria 2 (43), fasc. B, s. 22–25.*
- Antoniewicz, J.
- 1949a *Brązowa klamra do pasa z okresu wędrówek ludów, SprPMA II, s. 99–105.*

- 1949b *Działalność Muzeum za 1949 r.*, SprPMA II, s. 162.
- Antoniewicz, W.
- 1923 *Erazm Majewski jako prehistoryk*, WA VIII/1, s. 1–16.
- 1924 *Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego im. Er. Majewskiego Tow. Naukowego Warszawskiego*, „Światowit” XII, s. 158–164.
- 1929a *Powstanie i losy Muzeum Archeologicznego Erazma Majewskiego*, „Światowit” XIII, s. 1–19.
- 1929b *Zagadkowe amorki z Ukrainy*, „Światowit” XIII, s. 182–188.
- 1930 *Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego im. Er. Majewskiego Tow. Naukowego Warszawskiego*, „Światowit” XIV, s. 253–255.
- Bernhard, M.-L.
- 1936 *Skyphos czerwonofigurowy w zbiorach E. Majewskiego w Warszawie*, Warszawa.
- 1996 *Malarz Erazma Majewskiego*, [w:] S. K. Kozłowski, J. Lech (red.), *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, Warszawa, s. 155–161.
- Blombergowa, M. M.
- 1988 *Polscy członkowie rosyjskich towarzystw archeologicznych 1839–1914*, Acta Archaeologica Lodziensia 35, Łódź.
- 1994 *Erazma Majewskiego korespondencja w sprawach archeologicznych z badaczami rosyjskimi, ukraińskimi i białoruskimi*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 39/3–4, s. 47–55.
- 1996 *O kontaktach naukowych Erazma Majewskiego*, [w:] S. K. Kozłowski, J. Lech (red.), *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, Warszawa, s. 93–96.
- Brensztejn, M.
- 1904 *Rasa a naród*, „Tygodnik Ilustrowany” 42/1904, s. 794.
- Chotyński, A.
- 1911 *Zabytki przedhistoryczne z Dratowa, Trzcinka, Żmijowisk i innych wsi w powiecie Puławskim*, „Światowit” IX, s. 47–70.
- Dawid, J. W.
- 1900a *Nauka i uczeni u nas*, „Głos” 1/1900, st. 2–6.
- 1900b *Nauka i uczeni u nas*, „Światowit” II, s. 243–247.
- Demby, S.
- 1911 *Bibliografia pism Zygmunta Glogera*, Warszawa.
- Dutkiewicz, H.
- 1983 *Erazm Majewski: naturalistyczna koncepcja cywilizacji i zagadnienie „łącznika społecznego”*, [w:] *Szkice z historii socjologii polskiej* (red. K. Z. Sowa), Warszawa, s. 118–135.
- Frejman, A.
- 1904 *Opowieść o Biżanie i Maniże*, „Wisła” XVIII/4, s. 153–157.
- Gloger, Z.
- 1901 *Wykopalisko w Kretkach*, „Światowit” III, s. 165–166.
- Głosik, J.
- 1962 *Wołyńsko-podolskie materiały z epoki kamiennej i wczesnej epoki brązu w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie*, MS VIII, s. 125–217.
- Himner-Jarońska, L.
- 1930 *Marian Himner (1887–1916)*, „Światowit” XIV, s. 1–14.
- Jażdżewski, K.
- 1995 *Pamiętniki. Wspomnienia polskiego archeologa z XX wieku*, Łódź.
- Kaczyński, M.
- 1973 *W siedemdziesiąt rocznicę otwarcia wystawy zbiorów Józefa Choynowskiego w warszawskiej „Zachęcie”*, WA XXXVIII/2, s. 139–159.
- Karłowicz, J.
- 1891 *„Historia Słowian” Edwarda Bogusławskiego*, „Wisła” V, s. 1029.
- Karoli, A.
- 1893 *Podręcznik dla fotografów i amatorów fotografii*, Kraków.
- Kolendo, J.
- 2000 *„Światowit” – sto lat dziejów czasopisma*, „Światowit” nowa seria 2 (43), fasc. B, s. 97–111.
- Kołąkowski, A.
- 1996 *Koncepcja cywilizacji Erazma Majewskiego*, [w:] S. K. Kozłowski, J. Lech (red.), *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, Warszawa, s. 139–153.
- Kordala, T.
- 2000 *Z dziejów badań archeologicznych na Mazowszu Płockim*, Płock.
- Kossinna, G.
- 1902 *Die indogermanische Frage archäologisch beantwortet*, „Zeitschrift für Ethnologie” 34, s. 161–222.
- Kostrzewski, J.
- 1949 *Dzieje polskich badań prehistorycznych*, Poznań.
- 1970 *Z mego życia*, Wrocław.
- Kopernicki, I.
- 1900 *Pieśni serbskie. Pieśni junackie najdawniejsze*, „Wisła” XIV, s. 447–455, 645.

- Kozłowski, L.
1922 *Profesor Erazm Majewski*, „Lud” I, seria II, s. 256–266.
- Kozłowski, S. K.
2007 *Stefan Krukowski. Narodziny giganta*, Warszawa.
- Krajewska, M.
2005 *Dzieje Państwowego Muzeum Archeologicznego. Kalendarium*, [w:] *Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie. Informator*, Warszawa, s. 5–60.
2006a *Erazm Majewski w Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, „Spotkania z Zabytkami” 10/2006, s. 38–39.
2006b *Erazm Majewski – autor pierwszych polskich powieści fantastycznonaukowych*, ZOW 61/3–4, s. 143–154.
2007 *Korespondencja starożytników z Mazowsza Płockiego z Erazmem Majewskim*, „Rocznik Mazowiecki” XIX, s. 227–241.
- Krčec, F.
1903 *Na marginesie „Księgi przysłów” Samuela Adalberga*, odcinek pierwszy, „Wisła” XVII, s. 417–431, 711–721.
1904 *Na marginesie „Księgi przysłów” Samuela Adalberga*, odcinek drugi, „Wisła” XVIII, s. 510–518.
1905 *Na marginesie „Księgi przysłów” Samuela Adalberga*, odcinek trzeci, „Wisła” XIX, s. 129–144.
- Krukowski, S.
1911 *Cmentarzysko mogił ciałopalnych w Jasudowie pod Sopoćkiniami*, „Światowit” IX, s. 1–21.
1913a *Cmentarz w Piwonicach*, „Światowit” XI, s. 43–50.
1913b *Cmentarz w Imielkowie*, „Światowit” XI, s. 51–59.
- Kulecka, A.
2000 *Podstawowe problemy opracowywania spuścizn po uczonych w Archiwum PAN w ciągu ostatniej dekady (1991–1999)*, Biuletyn Archiwum PAN 41, Warszawa, s. 3–18.
- Kulikauskas, P., Zabiela, G.
1999 *Lietuvos archeologijos istorija*, Vilnius.
- Landau, Z.
1974 *Majewski Erazm*, Polski Słownik Biograficzny XIX/2–81, Wrocław, s. 176–178.
- Lebiedziński, P.
1891 *Cennik aparatów fotograficznych*, Warszawa.
- Lech, J.
1996 *Erazm Majewski jako archeolog i tradycja polskich badań epoki kamienia*, [w:] S. K. Kozłowski, J. Lech (red.), *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, Warszawa, s. 45–77.
- Lech, J., Piotrowska, D.
2007 *Znaczenie okresu warszawskiego (1930–1944) w życiu prof. Konrada Jażdżewskiego*, [w:] Konrad Jażdżewski (1908–1985) *archeolog nauczyciel muzealnik* (red. M. M. Blombergowa, A. Andrzejewski), Łódź, s. 131–144.
- Magiera, J. F.
1902 *F. A. Hora, Słownik czesko-polski kieszonkowy*, „Wisła” XVI, s. 263–265.
- Majewski, E.
1876 *Kilka słów o potrzebie większego rozpowszechnienia botaniki w kraju naszym*, „Opiekun Domowy” 18/1876, s. 1.
1881 *Potop biblijny i periodyczne potopy ziemi*, Warszawa.
1883 *Potop. Szkic przyrodniczy z ostatniej doby dziejów ziemskiego globu*, Warszawa.
1885 *O Słowniku nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich*, „Gazeta Polska” 84/1885, s. 2.
1894 *Matuszewski Ignacy. Diabeł w poezji. Studium krytyczno-porównawcze*, „Kwartalnik Historyczny” VIII (Lwów), s. 303–306.
1895 *Przedhistoryczne narzędzia krzemienne zebrane pod wsią Ossówką w powiecie stopnickim, guberni Kieleckiej*, Warszawa.
1897 *Drobne prace i notatki z dziedziny archeologii przedhistorycznej i etnografii*, Warszawa.
1898a *Toporki kamienne z okolic Górnego Bugu i Styru. Monografia archeologiczna okazów i okolicy*, „Pamiętnik Fizjograficzny” XV, s. 1–39.
1898b *Starożytni Słowianie na ziemiach dzisiejszej Germanii*, „Wędrowiec” 22/1898, s. 429.
1898c *Germania bez Germanów*, „Tygodnik Ilustrowany” 28/1898, s. 588–589.
1899 *Słowo wstępne*, „Światowit” I, s. I–IV.
1900a *Rostafiński Józef. Średniowieczna Historia Naturalna*, „Wszechświat” 44/1900, s. 700–702.
1900b *Józef Rostafiński: „Średniowieczna historia naturalna”*, „Wisła” XIV, s. 655–669.
1900b *Co i jak fotografować na pożytek etnografii*, „Wisła” XIV, s. 502–504.
1900d *Kurhany w Pakalniszkach w pow. poniewieskim zbadane przez Marię Butrymównę*, „Światowit” II, s. 92–103.
1903 *Pochodzenie maku i jego nazwisk*, „Wisła” XVII, s. 41–70.
1904a *Polska w wyobraźni geografów średniowiecznych i wartość podań średniowiecznych dla nauki dzisiejszej*, „Wisła” XVIII, s. 255–276.
1904b *Listy naukowe. Rasa a naród*, „Kurier Warszawski” 297/1904, s. 1–2.
1905a *Hipoteza Kossinny o germańskim pochodzeniu Indoeuropejczyków a prawda w nauce*, „Światowit” VI, s. 89–144.
1905b *Listy naukowe. Rasa a naród*, „Światowit” VI, s. 162–168.
1905c *Listy naukowe. Naród a cywilizacja*, „Światowit” VI, s. 168–171.
1906 *Dziesięcioro Przykazań archeologiczno-przedhistorycznych*, „Światowit” VII, s. 45–47.
1907a *Statyka i dynamika cywilizacji. Poszukiwanie praw przenoszenia się ognisk cywilizacji i dojrzewania społeczeństw do cywilizacji*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie” XII, s. 13–18.

- 1907b *Dziesięcioro Przykazań archeologiczno-przedhistorycznych*, „Światowit” VIII, s. 105–106.
- 1907c *Dziesięcioro Przykazań archeologiczno-przedhistorycznych*, „Gazeta Polska”, kwiecień 1907 (wycinek w archiwum E. Majewskiego).
- 1908a *Wskazówki do konserwowania przedmiotów starożytnych*, „Światowit” VII, s. 192–204.
- 1908b *W sprawie zabytków*, „Goniec Wieczorny” 369/1908, s. 5.
- 1911a *Muzeum Przedhistoryczne Erazma Majewskiego*, „Światowit” IX, s. 124–127.
- 1911b *Dokładna reprodukcja czaszki scytyjskiej z Nowosiółki (z kurhanu 5-go)*, „Światowit” IX, s. 87–88.
- 1911c *Katalog treściwy zbioru ułożony porządkiem miejscowości*, „Światowit” IX, s. 128–149.
- 1913a *Sprawozdanie z działalności i rozwoju naszego Muzeum przedhistorycznego za rok 1913*, „Światowit” XI, s. 84–90.
- 1913b *Najstarsza zagroda na palach z końca neolitu w plastycznej miniaturowej reprodukcji przedhistorycznej*, „Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” VI, s. 1–22.
- 1915 *Wstęp krytyczny do historii naturalnej ludów i narodów*, „Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” VIII, s. 151–169.
- 1920 *W sprawie Muzeum prof. Erazma Majewskiego w Warszawie*, WA V, s. 228–237.
- Majewski, K.
- 1946 *Pamiętnik o życiu Erazma i Stanisława Majewskich oraz Józefa Zaborskiego*, rękopis niepublikowany, w zbiorach prywatnych Krystyny i Zdzisława Zaborskich.
- 1947 *Pamiętnik rodziny Majewskich*, maszynopis opracowany, niepublikowany, w zbiorach prywatnych Aleksandry Majewskiej.
- Modrzewska, H.
- 1973 *Dział Dokumentacji Naukowej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, WA XXXVIII/2, s. 161–164.
- 1983 *Erazm Majewski badacz starożytności i twórca muzeum archeologicznego w Warszawie w świetle swego „Notatnika”*, WA XLVIII/2, s. 163–189.
- Nitsch, K.
- 1903 *W sprawie nazwy maku*, „Wisła” XVII, s. 41–70.
- Papłoński, J. (tłum.)
- 1862 *Helmolda Kronika słowiańska z XII wieku*, Warszawa.
- Piotrowska, D.
- 2003 *Z dziejów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, WA LVI, s. 13–68.
- Podczaszyński, P. B.
- 1857 *Przegląd starożytności krajowych z powodu wystawy urządzonej w Warszawie w r. 1856*, Warszawa.
- Rosen-Przeworska, J.
- 1948 *Zabytki celtyckie na ziemiach Polski*, „Światowit” XIX, s. 179–322.
- Rostafiński, J.
- 1900a *Słownik polskich imion rodzajów oraz wyższych skupień roślin poprzedzony historyczną rozprawą o źródłach*, Kraków.
- 1900b *Średniowieczna historia naturalna*, Kraków.
- Rutkowski, L.
- 1901 *Gościecy Papaje w świetle szlacheckich podań*, „Wisła” XV/3, s. 273–284.
- 1921 *Brązowe naramienniki, obręcze i korona znalezione w Kluczewie pow. płoński*, WA VI, s. 132–134.
- Rymsza-Zalewska, D.
- 2003 *Stefan Demby znany i nieznany*, Warszawa.
- Sawicka, L., Grižas, G.
- 2007 *Mogiła wielkoludów... Szwedów czy konfederatów. Cmentarzysko kurhanowe w Pakalniszkach (Północna Litwa) w świetle badań Marii Butrymówny w 1897 roku*, WA LIX, s. 165–202.
- Sawicki, L.
- 1920 *Groby megalityczne w Potyrach w pow. płoński*, WA V, s. 125–141.
- Smulski, G.
- 1901 *O Kaszubach nadlebiańskich*, „Wisła” XV, s. 153–172 i 321–339.
- Stolpiak, B.
- 1984 *Rozwój prahistorii polskiej w okresie 20-lecia międzywojennego, cz. I – 1918–1928*, Poznań.
- 1996 *Związek Józefa Kostrzewskiego z Erazmem Majewskim*, [w:] S. K. Kozłowski, J. Lech (red.), *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, Warszawa, s. 111–117.
- Strasz, M.
- 1857 *Fotografia czyli zbiór środków używanych do zdejmowania obrazów za pomocą światła, na papierze lub na szkłe, ułożony do praktycznego zastosowania podług dzieł hrabiego de la Sor i Texier, le Graya i Brebissona*, Warszawa.
- Szukiewicz, W.
- 1903 *Krzyże zdobne w guberni wileńskiej*, „Wisła” XVII, s. 699–706.
- 1907 *Wykopalisko urny z ornamentem swastykowym w Naczy pow. lidzkiego, gub. wileńskiej*, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne” IX, s. 139–142.
- Szacki, J.
- 1996 *Erazm Majewski – socjolog*, [w:] S. K. Kozłowski, J. Lech (red.), *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, Warszawa, s. 131–137.

Talko-Hryncewicz, J.

1929 *Prace W. Szukiewicza z zakresu prehistorii*, WA V, s. 70–72.

Tarczyński, S.

1909 *Nauka i uczeni*, „Goniec” 486 (wycinek w archiwum E. Majewskiego).

Wrońska-Twardecka, J.

1977 *Erazm Majewski jako pierwszy polski krytyk tez Gustafa Kossinny*, APolski XXII/2, s. 399–430.

1985 *Problematyka i rola publikacji archeologicznych w warszawskich periodykach od przełomu XIX i XX w. do 1918 r.*, APolski XXX, s. 193–220.

1986 *Archeolodzy warszawscy na początku XX wieku*, Wrocław.

1989 *Archeologia w periodykach warszawskich w drugiej połowie XIX wieku*, Wrocław.

1996 *Recepcja osiągnięć archeologii europejskiej w kręgu Era-*

zma Majewskiego, [w:] S. K. Kozłowski, J. Lech (red.), *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, Warszawa, s. 79–92.

Wysocki, J.

1999 *Konserwatorstwo archeologiczne w Polsce w latach 1920–1940*, [w:] Z. Kobyliński, J. Wysocki (red.), *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku*, Warszawa, s. 133–145.

Zaborski, B.

1981 *Wspomnienia*, maszynopis niepublikowany, w zbiorach prywatnych Krystyny i Zdzisława Zaborskich.

Zemanek, A.

1996 *Erazma Majewskiego „Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich”*, [w:] S. K. Kozłowski, J. Lech (red.), *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, Warszawa, s. 21–30.

THE LEGACY OF ERAZM MAJEWSKI (1858–1922) IN THE DOCUMENTATIONS DEPARTMENT
OF THE STATE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN WARSAW.
ON HIS 150TH BIRTHDAY ANNIVERSARY

SUMMARY

After 1945 the legacy of E. Majewski, proof of his lively scientific, research and publicising activity, passed into keeping of the State Archaeological Museum in Warsaw. Archival material – letters, notebooks, manuscripts and typescripts, drawings, photographic glass plates and prints, materials associated with his archaeological collection (‘Erazm Majewski Museum of Archaeology’ – Polish abbreviation ‘MEM’) and its library, press cuttings, personal documents and smaller items (library seal, ornamental book plate, poster, etc) are in keeping of the Documentations Department of the State Archaeological Museum.

Private records of E. Majewski (letters, notebooks and manuscripts) remained in care of his wife (Lucyna Majewska) whereas a different part of his legacy was attached by E. Majewski to the museum collections, library and furniture, and presented officially on 3 June 1921 to Warsaw Scientific Society (Polish abbreviation TNW); subsequently it was organised as E. Majewski Museum of Prehistory (Polish abbreviation MPEM), housed in Palace Staszic at Nowy Świat 72 in Warsaw. After a period of confusion and neglect this legacy came under care of W. Antoniewicz, from 1 September 1924 head of the new museum, and made available to the public on 25 November 1932.

After Palace Staszic suffered from nazi air bombs during the siege of Warsaw in September 1939 the staff of the Museum moved the collections, archival records, and the library into safekeeping in the building of the National Museum where they joined the collections of the State Archaeological Museum. The E. Majewski Prehistory Museum ceased to exist as an independent institution. This fact was sanctioned officially on 21 December 1948.

Seized by the nazis after 1944 and removed to the castle at Höchstadt in Bavaria, ‘E. Majewski materials’ were returned in 1946 and 1947 to the State Archaeological Museum.

In the Acquisitions Book of the State Archaeological Museum the papers of Erazm Majewski were entered under the date of 27 May 1974 as ‘no. 3757’ and organised as follows:

A = 18 files ‘Listy do Erazma Majewskiego’ (ie Letters to E. Majewski).

B = 94 notebooks-journals kept by E. Majewski in the period 1874–1922.

C–K = 10 files of manuscripts and typescripts of studies, documents and letters concerning MEM, various other materials, including personal records.

L = Memorial Book.

M = volume of newspaper and magazine articles on MEM.

N = volume of book press cuttings.

No. 3757/A. Letters to E. Majewski

After December 1907 E. Majewski had his letters placed in eighteen files (format 26.5×16 cm) tied with string, with stiff covers, bound in cloth, with leather backs, embossed with the number of the file and labelled ‘Listy do Erazma Majewskiego’. The letters had been sorted in alphabetical order by the name of the sender. In each sleeve were provided details on the author, his academic degree, home address, profession or activity pursued, and date of the letter.

Contents of this correspondence are quite varied. A large set are letters and post cards concerned with editing and publication: research papers submitted for publication, proofreading, illustrations, commissions, reviews, translations, censorship, distribution, print. A separate group are letters of recommendation and congratulation, letters of thanks, notices, invoices, receipts, advice, consultation, explanation, offers of cooperation, comments, proposals, calculations, negotiations. Of special interest are letters which contain ethnographic and linguistic source material, descriptions of archaeological sites and finds, and exchange of views and information on scientific findings, sale or transfer of collections. Some letters contain interesting references to current political and cultural events. A large collection are official letters and papers, invitations and greeting cards received on occasion of diverse anniversaries and other events,

finally, an assortment of visiting cards. It is notable that no letters from family members are included here although in according to entries in Majewski's journals he maintained a lively correspondence with his family. It appears that this portion of correspondence had been left out of the files on purpose. In addition, some sets of letters from individual respondents are incomplete, as shown by the contents of the surviving letters. Unfortunately, it is not clear whether they were lost or were withheld from the files on purpose.

In the surviving correspondence addressed to E. Majewski there is ample information which is of significant cognitive value and excellent as source material. It may be helpful in establishing details on known facts and identifying new ones, verifying dates of events and interpreting them.

The material is so rich and varied that it is worth of a separate discussion.

It could not be established when and by what route this group of records was added to the holdings of the State Archaeological Museum. In March 1949 it was already part of the collections.

The list of file contents made around 1973 includes 3411 items. Letters cover the period 1878–1922. Among E. Majewski's correspondents were archaeologists, anthropologists, coin specialists, collectors, linguists, historians of Polish literature, ethnographers, historians, philosophers, representatives of different scientific disciplines, men of letters, journalists associated with most periodicals of the time, graphic artists, printers, publishers, owners of major publishing houses and warehouses, members of societies, associations and clubs of the capital, lawyers from best known law offices in Warsaw, members of staff of central government institutions, museums, libraries and other institutions culture and science in and outside Poland, men of the church, doctors. A large group were correspondents associated with periodicals "Wisła" and "Światowit". Also impressive is the number of institutions in and outside Poland with which E. Majewski cooperated and exchanged letters.

No. 3757/B. Notebooks of E. Majewski

These are small books of various type and size: the largest is 17.5×9 cm, the smallest – 9.5×6 cm. They have hard covers, bound in cloth or leather. Some have sleeves, in which E. Majewski kept visiting cards, notes made on small sheets of paper, bills and smaller press cuttings. Several notebooks have a special sheath for a miniature pencil (one such pencil has survived in the sheath of notebook no. 60).

After the death of E. Majewski (14 November 1922) ninety-nine notebooks were deposited in a small specially prepared wooden box. It is unclear what happened to them over the ensuing twenty-two years. They were discovered November 1944 in the basement of Palace Ostrogski in Tamka St. by a team salvaging the culture heritage of the city after the fall of the Warsaw Uprising. Today ninety-four notebooks are held by the Documentations Department of State Archaeological Museum. Five are missing, perhaps they remained undiscovered in the basement of Palace Ostrogski.

The first entry was made 20 June 1873 when E. Majewski was fifteen, the last entry three days before he died. They were written either in pen or pencil. It is easy to identify entries made at home, on a desk: the handwriting is more careful. With time, when subject matter of the entries increased vastly, their form evolved: Majewski recorded details on his health in red ink, more intimate confessions – in miniscule letters, the most confidential of all – in writing which may be deciphered only with the help of a small mirror. When much information accumulated during the day, E. Majewski recorded it in the form of ellipses, separated by double vertical lines. Pages presumably containing controversial information were at some point removed with scissors. When and by whom this was done we may never know. The notebooks also contain snippets of information from the press, postage stamps and small advertisements, wartime

food rationing coupons, illustrations from scientific publications.

Before this daily recording of thoughts and different events grew into a habit and a necessity entries were mostly brief and packed with information. With time, they were expanded to include references on family life and household matters, company work, travels, books, scientific contacts, plans and projects, and occasionally, long lists of names, addresses, things to be done, information to be used, problems to ponder, reflections, lists of expenses and letters. In his notebooks E. Majewski made notes on scientific disciplines then of interest to him, recording also his achievements and setbacks, defeats and honours. The notebooks became also a chronicle of political, cultural, scientific and social life. Starting from 1919 they became a chronicle of Majewski's struggle against serious illness, disability, breakdown, suffering and lack of energy to work and carry out his plans.

Thanks to the notebooks we obtain a fuller view of E. Majewski. We learn what his weight was during different periods of his life, his height, of a leonberger dog he bought and of pet tortoises, that he smoked cigarettes against his doctor's orders, played the violin, rode a horse and a bicycle, attended a dancing class, was an amateur photographer, played chess and billiards, shaved off his beard after his first heart attack and that next to collecting archaeological artefacts he collected autographs of famous Poles. We also find ample detail on his personal life and on his occupations during different times of day. Using the content of these notebooks it is possible to reconstruct the personality of E. Majewski, his family relationships, and human relations at large and his attitude to life.

No. 3757/L. Memorial Book of E. Majewski Museum

The volume was made to E. Majewski's orders. Its pages are in hand-made paper in 31×50 cm format. The bindings did not survive, presumably, they were destroyed by moisture. Analysis made in March 2006 by specialists from the Central Laboratory of Archival Records Conservation in Warsaw identified the remains of mildew. The presence of fungi – no longer active – was confirmed by subsequent microbiological analysis.

The Book had been placed on show in the building of Zachęta Society for the Propagation of Fine Arts on 27 September 1908, for signing by guests attending the inauguration of E. Majewski Museum. It contains an outline of history of the Museum, autographs of persons present at the opening, two articles from the press copied in L. Majewska's hand, and entries made by visitors to the museum in subsequent years. The volume was used again on 25 November 1932 – at the inauguration of the Museum (MPEM), presumably to underline continuity of the institution. In this section we find an overview of the history of the Museum since 1908, autographs of guests, first and foremost, of I. Mościcki, President of Poland, and entries made by other visitors.

Newspaper cuttings

E. Majewski was well aware of the important role of the press. Starting from 1876 he published in newspapers miscellaneous articles addressed to the general public (review, critiques etc.) as well as publishing popularised and more serious scientific papers on various subjects (entomology, geology, archaeology, ethnography, sociology) as well as reviews. He also submitted brief reports from his archaeological discoveries, Museum, events associated with scientific activity, as well as appeals to the public concerning the protection of archaeological monuments. Before publishing his story 'Professor Przedpotopowicz' in book form, like many known authors before him E. Majewski published it in 1896 in the form of instalments in "Wędrowiec". The press was a forum in which he campaigned in favour of the Town Museum and to obtain permission to continue housing his collections in the building of the National Museum at Podwale 15.

Press cuttings (articles, columns, notices, reviews) on facts from

E. Majewski's family life, research, writing, activities and views, his Museum and current concerns of museum science and management were collected by him and by press agencies in and outside Poland (Informacja Prasowa Polska, correspondents cooperating with the French Argus de la Presse and La Courrier de la Presse agency). After recording their bibliographic address, the cuttings were pasted onto cards in specially prepared books, two of which now survive in the collections of the Documentations Department.

No. 3757/M. Volume of newspaper and magazine articles on MEM from the period 1897–1898. Format 40×29 cm. With hard covers and marbled paper lining. Contains six articles from “Kurier Warszawski” and one from “Wędrowiec” by different authors (according to a list) on the subject of the town museum and ‘Caused by insults of Mommsenists’.

No. 3757/N. Volume with hard covers bound in cloth. Format 30×45 cm. Produced by Wilh[elm] Kreusch Bookbinders. On 260 numbered pages, pasted ‘cuttings from the press’. At first an effort was made (by E. Majewski?) to keep a chronological order but this was soon abandoned. After E. Majewski's death articles about him and his work continued to be added to the book, presumably by his wife. By ca 1932 the volume had passed to MPEM – this is indicated by the pasted invitation addressed to W. Antoniewicz to attend a meeting on 25 November 1932 commemorating the 25th anniversary of Warsaw Scientific Society (the same occasion at which MPEM was inaugurated). Presumably, the volume was presented to MPEM by L. Majewska in 1930 with the rest of her husband's library.

Also included in the volume are press materials on MPEM, copies (typescript) of letters from L. Gumpłowicz, dated August 1908, and materials relating to E. Majewski's paper *Nauka o cywilizacji* (‘Findings from science on civilisation’).

E. Majewski's writings

Manuscripts and typescripts of research papers, fragments of notes and letters, miscellaneous other documents were sorted by the staff of the Research Archive and placed in 10 files. Each file was provided with a list of contents, each document given a number corresponding to its number on the list. The files were assigned different letters of the alphabet.

No. 3757/C. Manuscripts of papers written by E. Majewski on subjects taken from the sciences; reviews of works by J. Rostafiński (biologist) written by E. Majewski during his stay in Zakopane (10 June – 18 July 1900). In Majewski's hand, that of his wife, and by person/s unknown (possibly, H. Wardyński or S. Sabatkiewicz, who during different periods were assistants to E. Majewski in his museum and editing work).

No. 3757/D. Manuscripts of papers written by E. Majewski on subjects taken from the sciences. In Majewski's hand and unknown persons (translators and correspondents who made extracts from scientific papers for E. Majewski at his commission).

No. 3757/E. Typescript and manuscripts of papers by E. Majewski *Materiały do pochodzenia człowieka* and *Nauka o cywilizacji* (Part I: *Prolegomena i podstawy do filozofii dziejów i socjologii*, Warsaw 1908, Part II: *Teoria człowieka i cywilizacji*, Warsaw 1911, Part III: *Kapitał*, Warsaw 1914, Part IV: *Narodziny i rozwój ducha na ziemi*, published after E. Majewski's death by his friend M. Massonius).

No. 3757/F. Manuscripts of research papers, polemic articles, reviews, extracts from literature, rough copies of E. Majewski's letters, translations, correspondence and a ‘1919 Report of the Board of Shareholders Company of the Perfume and Soap Chemical Laboratory Plant in Warsaw’.

No. 3757/G. Manuscripts of papers written by E. Majewski on ar-

chaeology, ‘Archaeological Notebook’ (1895–1897 and 1912–1913), ‘Archaeological Journal’, kept 1897–1900; copy of an unpublished detailed catalogue from an archaeological exhibition in Kraków (1857–1859) written when the exhibition was in progress.

No. 3757/H1. Manuscripts of E. Majewski's works and materials associated with MEM, the Town Museum in Warsaw and MPEM.

No. 3757/H2. Architectural documentation from 1912 of the building planned for construction at Langnerowska St. in Warsaw.

No. 3757/I. Notes, manuscripts of articles, reviews and letters written by E. Majewski, letters exchanged with the Society for Protection of Ancient Monuments, with the Board of Warsaw Scientific Society, and concerned with the founding of the Ethnographic Museum in Warsaw.

No. 3757/J. Personal autographs and documents, autobiographic notes and lists of Majewski's works written commissioned by various publishers, editors, societies and authors.

No. 3757/K. Manuscripts and typescripts of written communications and letters concerning MEM, MPEM, and L. Sawicki, written in 1903–1923.

The photographic record

E. Majewski collected photographic plates and prints, treating them as source material intended for publication. Some of these photographs were made by professional photographers, others by amateurs, many were made by E. Majewski himself or his brother Mieczysław, both of them active amateur photographers who considered photography a useful tool for scientific purposes.

Processing of photosensitive materials was quite complicated at the time so E. Majewski frequently submitted his plates to professional shops in Warsaw to develop his prints, as well as developing many prints himself. From old bills and kept records it may be seen that he incurred substantial expenses ‘for photographs of finds’ and ‘for photographic accessories’. The plates and prints from E. Majewski's legacy record the following images:

- Interior of E. Majewski's house at Złota 61, his study, library and images of their owner.
- MEM housed at Złota 61: cabinets, glass and display cases, housing archaeological finds which E. Majewski started collecting in earnest from 1892 onwards, collections of flint tools fastened to panels, interior of exhibition halls.
- MEM housed in the Palace of Arts. From 1905 E. Majewski took pains to obtain a new location to house his collections because displaying his steadily growing resources at his own home became increasingly difficult. On 15 April 1908 the Board of the Zachęta Society for the Propagation of Fine Arts in Warsaw led by Chairman J. Herman agreed to place E. Majewski's collections in a ‘room with three windows’ on the ground floor of the society's building – the ‘Palace of Arts’. The Museum opened on 27.09.1908. Its display was photographed on many occasions for the press and publication by professional photographers. The State Archaeological Museum has in its collection photographs from the September 1908–1911 session and another made after 1914, when new display cases had been added to house the more than 20 000 of exhibits and the room was filled with museum furniture.
- MEM in the building of the National Museum at Podwale 15. In 1916 E. Majewski decided to move his collections (then numbering more than 30 000 pieces) to the building of the National Museum at Podwale 15. He had the rooms of MEM in this building photographed in November 1919 and in March 1921. In neither case the name of the photographer is known at present. For nine photographs taken in 1921 Majewski paid ‘Mr. N.’ the amateur photographer 2 000 marks.

- Conservation workshops. At first all, works associated with restoring pottery and conservation of other finds were carried out by E. Majewski in his study at Żłota 61. Intensive excavation work carried out on Majewski's instructions from 1911 onwards by M. Himner, S. Krakowski and L. Kozłowski greatly increased the number of finds in need of conservation and restoration (pottery in particular). Majewski organised a conservations workshop in 1911 in a building at Śniadeckich St. no. 8, belonging to Warsaw Scientific Society, in 1912, he assigned two rooms next to his study for a conservation workshops.
- Archaeological finds. After conservation each archaeological object added to the MEM collection was recorded in its inventory books, its number inscribed in oil paint, in some specimens, together with the name of its findspot. The finds were photographed, most often in groups, ready for publication.

At the State Archaeological Museum the photographic plates were at first catalogued collectively. Subsequently, attempts at identification were made and along the guidelines then in force of grouping scientific material according to the name of the locality selection was made of those plates which showed archaeological finds and sites. They were entered to the collection of plates of sites of the State Archaeological Museum in alphabetical order and without recording their provenance recorded in the Inventory of Photographic

Plates of Archaeological Sites. The remainder were included in the section known as 'Museum sciences and management' entered in the relevant inventory with a note MEM – pre-war', their source was given as 'from early collections of State Archaeological Museum, legacy of E. Majewski'.

Supplement – materials associated with E. Majewski Museum included in the legacy of S. Krukowski

The Documentations Department of the State Archaeological Museum also holds the legacy of Stefan Krukowski (1890–1982), from 1908 until 1914 employed at MEM as assistant keeper and secretary of "Światowit". E. Majewski financed archaeological field-work carried out by Krukowski in 1908 – 1913. When in 1914 Krukowski started working as assistant in the Archaeology Unit of the Department of Anthropology of Warsaw Scientific Society, his contacts with Majewski continued, he visited the library and collections, took part in activities of MEM in the Palace of Art and helped to move the artefacts from the building at Podwale 15 to Palace Staszic. Materials associated with S. Krukowski include a set of papers (no. 6205/36 in the Acquisitions Book) previously held by MEM. The set includes Majewski's notebooks, manuscripts of guidebooks around MEM written by S. Krukowski (1913), J. Kostrzewski (1916) and L. Kozłowski (1919), lists of MEM collections and labels.

tłum. A. Kinecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr ...”, Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArch	– „Sovetskââ Arheologia” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

